

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TAM ÜYELİK SÜRECİNDEKİ TÜRK TARIM SEKTÖRÜNÜN AVRUPA TOPLULUĞUNUNKİYLE BÜTÜNLEŞME SORUNLARI

Yüksek Lisans Tezi

Ömer KARADAŞ

ESKİŞEHİR 1988

Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TABLO: 10	AT Tarım Sektöründe İstihdam Edilen Aktif Nüfus (%)	23
TABLO: 11	AT-12'de Tarım Ürünlerinin Dış Ticaret İçindeki Yeri (%)	26
TABLO: 12	AT'nun Tarımsal Ürünler Ticaretini (%)	28
TABLO: 13	Türkiye'de Tarım Alanlarının Kullanılma Şekli	32
TABLO: 14	Tarım İşletmelerinin İşledikleri Alan İtibariyle Dağılımı	35
TABLO: 15	Tarım Sektöründe Verim Artırıcı Girdilerin Kullanımı	40
TABLO: 16	Bazı Önemli Tarım Ürünlerinin Verimlilik Durumu (100kg/ha)	42
TABLO: 17	Türkiye'de Sektörel İstihdam (15+Yaş, K+E %)	44
TABLO: 18	Başlıca Tarımsal Ürünlerin Ekim ve Dikim Alanları (%) (1985)	46
TABLO: 19	Tarımsal Üretimin Dağılımı (%) (1984)	47
TABLO: 20	AT-12'de Başlıca Arazi Türleri (1986)	49

Sayfa No

TABLO: 21	AT-12'de Tarıma Elverişli Arazilerin Kullanımı(1986)	49
TABLO: 22	Avrupa Topluluğu'nda Kullanılan Tarımsal Alanlar (1000 ha)	50
TABLO: 23	AT'de İşletme Büyüklüklerine Göre İşletme Sayıları (%)	53
TABLO: 24	AT Ülkelerinde Başlıca Tarımsal Girdi Kullanımı	57
TABLO: 25	AT-12 ve Türkiye'de Bazı Tarım Ürünlerinde Verimlilik Durumu (100 kg/Hek-1985)	60
TABLO: 26	AT Ülkelerinde Tarımsal Üretimin Eileşimi (%) (1985)	65
TABLO: 27	AT Ülkelerinde Tarımsal Üretim İçindeki Başlıca Ürünlerin Payı (%-1986)	67
TABLO: 28	Türkiye ve AT'da Bazı Tarım Ürünlerinde Kendine Yeterlilik Durumu (%) (1984)	70

TABLO: 29	Yunanistan- İspanya, Portekiz ve Türkiye'de Önemli Bazı Tarımsal Ürünlerin Tüketim Durumu (Kişi Başına Yıllık Kg. olarak-1983)	72
TABLO: 30	Türkiye'de Kişi Başına Tüketimi, Topluluk Düzeyine Çıkartacak Gerekli Üretim Artışları	74
TABLO: 31	FECGA Harcamaları (%)	104
TABLO: 32	FECGA'nın Finansman Kaynakları (%)	109
TABLO: 33	Emek Birimi Başına Gelir Dağılımı (100=Topluluk Ortalama Tarımsal Geliri)	116
tablo: 34	Dünya Fiyatları ile Topluluk Fiyatları Arasındaki Farklılık (1986, ECU/t)	117
TABLO: 35	Türkiye-AT Dış Ticareti	149
TABLO: 36	Türkiye'nin AT'na ihracatı ve AT'dan İthalat Artışına İlişkin "Sabit Piyasa Payı" Çözünmesi (1984-1985)	151

Sayfa No

TABLO: 37	Türk Dış Ticaretinin Eölgesel Dağılımı	154
TABLO: 38	Türkiye-AT Dış Ticaretinin Mal Kompozisyonu	158
TABLO: 39	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	159
TABLO: 40	Türkiye ve AT'nun Cıta Doğu'ya İhracatlarının Benzerlik İndeksleri	164-
TABLO: 41	Yunanistan'ın Bitkisel Üretimi	194
TABLO: 42	Yunanistan'ın Hayvansal Üretimi	195
TABLO: 43	İspanya'nın Bitkisel Üretimi	195
TABLO: 44	İspanya'nın Hayvansal Üretimi	200
TABLO: 45	Tarım Ürünleri İhracat Benzerlik İndeksleri	210
TABLO: 46	Tarım Alt Grupları İtibariyle İhracat Benzerlik İndeksleri	211

TABLO: 47

AT'nun Yeni Üye Ülkelerden
ve Türkiye'den Yaptığı
İthalatın Benzerlik
İndeksleri (%)

213

Ş E K İ L L E R

<u>No</u>	<u>Şeklin Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1	Tahılda Temel Hedef Fiyattan Türetilmiş Hedef Fiyatın Hesaplanması	87
2	Referans Fiyatı Sisteminin İşleyişi	90
3	Prelevman Mekanizmasının İşleyişi	93
4	Tahıl Ortak Piyasa Mekanizmasının İşleyişi	98
5	AT ve Türkiye'de Destekleme Konusu Ürünler	134

K I S A L T M A L A R

Ank.	: Ankara
a.g.e.	: adı geçen eser
B	: Baskı
Bkz.; bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CEC	: Commission of The European Communities.
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EİTİA	: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
F.	: Fasikül
Fak.	: Fakülte
HDTM	: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
İGEME	: İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi
İkt.	: İktisat
İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı
İst.	: İstanbul
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
MOB	: Maliye ve Gümrük Bakanlığı
No.	: Numara
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OECD	: Organization for Economic Cooperation and Development
OTP (CAP)	: Ortak Tarım Politikası (Common Agricultural Policy)
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SPÖ	: State Planning Organization
TOBB	: Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Tica- ret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği

TURKTRADE : Türkiye Dış Ticaret Derneği
TÜRKMER : Marmara Üniversitesi Türkiye Ekonomi-
si Araştırma Merkezi
TÜSİAD : Türk Sanayicileri ve İş Adamları
Derneği
Ü. : Ünite
Üni. : Üniversitesi
v.s. : vesaire
Ya. : Yayını

İ Ç İ N D E K İ L E R

TABLOLAR	II-VII
ŞEKİLLER	VIII
KISALTMALAR	IX-X
GİRİŞ	1

B i r i n c i B ö l ü m
T Ü R K İ Y E V E A V R U P A
T O P L U L U Ğ U ' N D A E K O N O M İ D E T A R I M
S E K T Ö R Ü N Ü N Ö N E M İ , D U R U M U V E
U Y G U L A N A N P O L İ T İ K A L A R

B i r i n c i K ı s ı m
T Ü R K İ Y E V E A V R U P A
T O P L U L U Ğ U ' N D A T A R I M
S E K T Ö R Ü N Ü N Ö N E M İ V E Y A P I S A L
Ö Z E L L İ K L E R İ

§.1. EKONOMİDE TARIM SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİNE

<u>GENEL BAKIŞ</u>	3
I- TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TARIMIN ÖNEMİ	4
II-AVRUPA TOPLULUĞU'NDA TARIMIN ÖNEMİ	19

§.2. TÜRKİYE VE AT'DA TARIM SEKTÖRÜNÜN

<u>YAPISAL ÖZELLİKLERİ</u>	30
I- TÜRK TARIM SEKTÖRÜNÜN YAPISAL ÖZELLİKLERİ	31
A) Potansiyel ve Yararlanma	31
B) İşletmelerin Büyüklüğü ve Miktarı	33
C) Girdi Kullanımı	36
D) Prodüktivite	41

E) İşgücünden Yararlanma	43
F) Üretim Yapısı	45
II- AT TARIM SEKTÖRÜNÜN YAPISAL	
ÖZELLİKLERİ	48
A) Potansiyel ve Yararlanma	48
B) İşletmelerin Büyüklüğü	
ve Miktarı	51
C) Girdi Kullanımı	56
D) Prodüktivite	55
E) İşgücünden Yararlanma	62
F) Üretim Yapısı	64
III- TÜRKİYE VE AT'DA TARIMSAL	
ÜRÜNLERDEKİ KENDİNE YETERLİLİK	
DURUMUNUN İNCELENMESİ	69

İ k i n c i K ı s ı m

A T V E T Ü R K İ Y E ' D E T A R I M P O L İ T İ K A L A R I

<u>S.1. AT'DA UYGULANAN TARIM POLİTİKASININ</u>	
<u>ÖZELLİĞİ</u>	76
I- AT'INUN TARIM POLİTİKASININ	
GEREKÇELERİ İŞLEYİŞİ VE	
SONUÇLARI	76
A) Politikaın Gerekçeleri	76
1- Ekonomideki Stratejik Önemi	77
2- Çevre Korumaya Katkısı	77
3- Ekonomik Yaşam Eğiimi Olması	78
4- Ortaklaşa Hareket Etmenin	
Yararları	78
5- Özel Üretim Kısullarının	
Göz Önünde Bulundurulması	79
6- Üye Ülkeler Arasındaki	
Farklılıkları Sidermesi	80

<u>7- Avrupa Birliğinin Sağlanması</u>	
<u>Katkısı</u>	81
<u>8- Avantaj Sağlayan Ortak ve Daha</u>	
<u>Geniş Bir Pazarın</u>	
<u>Oluşturulması</u>	82
B) Politikanın İşleyişi	83
<u>1- Amaçları</u>	83
<u>2- Araçları</u>	84
a) Fiyat Politikası	85
aa) Topluluk İşi	86
bb) Topluluk Dışı	89
b) Ortak Piyasa Düzenlerinde	
Fiyat Dışı Uygulamalar	99
c) Strüktür Politikası	101
d) Ortak Finansman	103
 II- ORTAK TARIM POLİTİKASININ	
SONUÇLARI, SORUNLARI VE	
ÇÖZÜM YOLLARI	111
A) Sonuçları	111
B) Sorunları	113
<u>1- Üretim Fazlalıkları</u>	113
<u>2- Bütçeden Kaynaklananlar</u>	114
<u>3- Gelir Farklılıkları</u>	115
<u>4- Yüksek Fiyatlandırma</u>	117
<u>5- Topluluk ve Üçüncü Ülkeler</u>	
<u>Arasındaki İlişkiler</u>	118
C) Çözüm Yolları	118
 Ş.2. TÜRK TARIM POLİTİKASI VE AVRUPA	
<u>TOPLULUĞUNUNKİYLE KARŞILAŞTIRILMASI</u>	123
1. TÜRK TARIM POLİTİKASI	123
A) Gerekçesi	123
B) İşleyişi	124
<u>1. Amaçları</u>	124
<u>2. Araçları</u>	125

a) Fiyat Yoluyla Yapılan	
Desteklemeler	125
b) Fiyat Dışı Yapılan	
Desteklemeler	130
II- ORTAK TARIM POLİTİKASI İLE	
TÜRK TARIM POLİTİKASININ	
KARŞILAŞTIRILMASI	131
A) Fiyat Yoluyla Yapılan Desteklere	
Politikalarının Karşılaştırılması...	132
B) Fiyat Dışı Yapılan Destekleme	
Politikalarının Karşılaştırılması...	137

İ k i n c i B ö l ü m
T Ü R K T A R I M I N I N A V R U F A
T O P L U L L U Ğ U N U N K İ Y L E
E Ü T Ü N L E Ş M E S Ü R E C İ V E
A V R U F A T O P L U L L U Ğ U N U N S O N
E N İ Ş L E M E L E R İ N İ N T Ü R K
T A R I M I Ü Z E R İ N D E K İ
M U H T E M E L E T K İ L E R İ

B i r i n c i K ı s ı m
T Ü R K T A R I M I N I N A V R U P A
T O P L U L L U Ğ U N U N K İ Y L E
B Ü T Ü N L E Ş M E S Ü R E C İ

<u>Ş.1. TÜRKİYE-AVRUPA TOPLULUĞU</u>	
<u>ORTAKLIĞINDA TARIM SEKTÖRÜNÜN</u>	
<u>DURUMU</u>	139
<u>Ş.2. TÜRKİYE'NİN AT İLE DİŞ</u>	
<u>TİCARETİNİN DURUMU</u>	148
<u>Ş.3. TÜRK TARIMININ AVRUPA TOPLULLUĞU</u>	
<u>İLE BÜTÜNLEŞMESİ İÇİN OLUŞTURULMASI</u>	
<u>GEREKLİ POLİTİKALAR</u>	160
I- FİYAT POLİTİKASI	163
II- TOPLULUK İÇİ TİCARET POLİTİKASI	165

III- ÜÇÜNCÜ ÜLKELERLE TİCARET	
POLİTİKASI	167
IV- REKABET POLİTİKASI	168
V- FİNANSMAN KPOLİTİKASI	170
<u>4. TÜRK TARIMININ AVRUPA TOPLULUĞU</u>	
<u>İLE BÜTÜNLEŞMESİNDE DİĞER</u>	
<u>ÖNLEMLER</u>	172
I- TARİMSAL YAPIYI DÜZENLEYİCİ	
ÇALIŞMALAR	173
II-TARİMSAL ÜRETİM ÇALIŞMALARININ	
GELİŞTİRİLMESİ	176
III-TOPLULUK TARIM ÜRÜNLERİ	
PAZARLAMA DÜZEYİNE VE	
ÖRÇÜTLERİNE UYUM SAĞLAMA	
ÇALIŞMALARI	178
<u>5. YÜRÜTÜLMEKTE OLAN UYUM ÇALIŞMALARI</u>	179
<u>6. TÜRK TARIMININ AVRUPA</u>	
<u>TOPLULUĞUNUNKİYLE BÜTÜNLEŞMESİNİN</u>	
<u>MUHTEMEL ETKİLERİ</u>	182

İ k i n c i K ı s ı m

AVRUPA TOPLULUĞU'NUN YUNANİSTAN, İSPANYA VE PORTEKİZ İLE GENİŞLEMESİNİN TÜRK TARIMI ÜZERİNDEKİ MUHTEMEL ETKİLERİ

<u>1. YUNANİSTAN, İSPANYA VE PORTEKİZ</u>	
<u>TARIM SEKTÖRÜNÜN DURUMU</u>	190
I- YUNANİSTAN	192
II- İSPANYA	197
III- PORTEKİZ	201

<u>S.2. AVRUPA TOPLULUĞU'NUN GÜNEYE DOĞRU</u>	
<u>GENİŞLEMESİNİN TÜRK TARIMI</u>	
<u>ÜZERİNDEKİ MUHTEMEL ETKİLERİ</u>	203
S O N U Ç	215
F A Y D A L A N I L A N K A Y N A K L A R	i-xix

G İ R İ Ő

Dünya üzerinde başarılı ve en eski ekonomik birleşmeye örnek olarak kuşkusuz Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)* gösterilebilir. Türkiye, bu ekonomik ve siyasi toplulukla ortaklık bağı bulunan bir ülkedir. Yakın geçmişte de tam üyelik için başvuruda bulunmasıyla ortaklık ilişkileri yoğunlaşma sürecine girmiştir. İlişkilerin önemli bir kısmını, Türkiye'nin yüksek potansiyelinin bulunduğu tarımsal alanla ilgili olanlar oluşturacaktır.

Bu nedenle, çalışmada ilişkilerin daha çok değişilen yönüne ağırlık vererek, tam üyelik sürecindeki Türk Tarım sektörünün Avrupa Topluluğununkiyle bütünleşme sorunları mevcut imkanlar ölçüsünde incelenmiştir.

Çalışmada, konu iki ana bölüm ve dört kısım içerisinde incelenmeye çalışılmıştır.

Birinci Bölüm'de, ana konunun daha iyi anlaşılıp değerlendirilebilmesi için, Türkiye ve (AT)'da ekonomide tarım sektörünün önemi, durumu ve tarımda uygulanan politikalar işlenmiştir.

Bölüm'ün Birinci Kısım'ında, Türkiye ve (AT)'da tarım sektörünün önemi daha çok istatistiki verilere yer verilerek ortaya konulmuştur. Daha sonra, aynı şekilde tarım sektörünün yapısal özellikleri ortaya konularak bir karşılaştırma yapılmış ve Türkiye ile Toplulukta tarımsal ürünlerdeki kendine yeterlilik durumu incelenmiştir.

Bölüm'ün İkinci Kısım'ında ise, Avrupa Topluluğu ve Türkiye'de uygulanan tarım politikasının özelliği ana hatlarıyla incelenerek tarım politikalarının karşılaştırılması yapılmıştır.

(*) : Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) 1987 yılından itibaren Avrupa Topluluğu (AT) olarak adlandırılmaktadır. Bu nedenle çalışmada bu ad kullanılmıştır.

İkinci Bölüm'de, Birinci Bölüm'de verilen bilgilerin ışığı altında Türk Tarımının Avrupa Topluluğunun-kiyle bütünleşme süreci ve özellikle, Topluluğun Yunanistan, İspanya ve Portekiz ile genişlemesinin Türk Tarımı üzerinde yaratacağı muhtemel etkiler ele alınmıştır.

Bölümün Birinci Kısım'ında, Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasındaki tarımsal ortaklığının ve dış ticaret ilişkilerinin durumu ortaya konulduktan sonra bütünleşme için yerine getirilmesi gerekli politikalar, diğer tedbirler ve halen yürütülmekte olan çalışmalar belirtildikten sonra bütünleşmenin muhtemel etkileri işlenmiştir.

Bölümün İkinci Kısım'ında ise, Yunanistan, İspanya, Portekiz tarım sektörleri kısaca ortaya konulduktan sonra, söz konusu ülkelerin Topluluğa tam üyeliklerinin bütünleşme sürecindeki Türk tarım sektörü üzerindeki muhtemel etkileri incelenmiştir.

Sonuç kısmında ise, incelenen konunun kısa bir özeti yapılarak ulaşılan bilgiler ortaya konulmuştur.

B i r i n c i B ö l ü m

T Ü R K İ Y E V E A V R U P A T O P L U L U Ğ U ' N D A E K O N O M İ D E T A R I M S E K T Ö R Ü N Ü N Ö N E M İ , D U R U M U V E U Y G U L A N A N P O L İ T İ K A L A R

B i r i n c i K ı s ı m

T Ü R K İ Y E V E A V R U P A T O P L U L U Ğ U ' N D A T A R I M S E K T Ö R Ü N Ü N Ö N E M İ V E Y A P I S A L Ö Z E L L İ K L E R İ

§.1. E K O N O M İ D E T A R I M S E K T Ö R Ü N Ü N Ö N E M İ N E

GENEL BAKIŞ

Günümüzde tarım sektörü, gerek gelişmiş, gerekse az gelişmiş ülkelerde önemi büyük bir sektör durumundadır. Yine bu ülke gruplarının ekonomik kalkınmasının ve gelişmesinin başlangıçtaki itici gücü ve bunun devamının sağlanmasında en büyük pay tarım sektörünün olmaktadır. Bu nedenlerle ülkeler ekonomik ve siyasi bir karar verme aşamasına geldiklerinde tarım sektörünün bu kararlardan ne yönde etkileneceğini de baştan tesbit etmeleri gereklidir.

Türkiye, yakın geçmişte ülke ekonomisini iyileştirmek için bir takım ekonomik istikrar önlemleri almış bu arada Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusunda bulunmak gibi ekonomik ve siyasi tercihde bulunmuştur. Doğal olarak bu kararların ekonomideki tarım sektörünün önemi ne yönde etkilediğini ve etkilemeye devam edeceğini araştırmak önemli bir husustur.

I-TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TARIMIN ÖNEMİ

Türk tarım sektörünün zamanla ekonomi içindeki önemi tedrici bir şekilde azalma göstermesine rağmen, tarımsal gelirin milli gelirdeki payı, tarımsal nüfusun toplam nüfustaki payı, tarım ürünleri ihracatının toplam ihracattaki payı ve tarıma dayalı sanayi için ara malı temin etmesi, kriterleri açısından önemini korumaktadır. Bu temel kriterlerden yola çıkarak tarım sektörünün ülke ekonomisi içindeki rolünü tespit etmek mümkündür.

Milli hasıla (GSYİH) rakamları incelendiğinde, tarım sektörünün payı, planlı dönemle birlikte ekonomide sanayi sektörünün ağırlık kazandığı bir yapıya bürünmekle beraber, Türkiye henüz sanayileşmesini bütünüyle tamamlamamış bulunduğundan, günümüzde de önemini korumaya devam etmektedir (1). (Tablo:1), Türkiye'de tarım sektörünü GSYİH içindeki paylarını göstermektedir.

(1) Halil DİRİMTEKİN - Necat BERBEROĞLU - Nevit OKTAY, Türkiye Ekonomisi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yay. No:119, AOF Yay.No:43, F.3, 18, Ankara, Şubat 1988, s.252-253.

TABLO:1
GSYİH'in Sektörel Dağılımı
(1968 Faktör Fiyatlarıyla)

<u>Yıllar</u>	<u>1970</u>	<u>1975</u>	<u>1980</u>	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>	<u>1987</u> ⁽¹⁾
<u>Sektörler</u>										
Tarım	28,5	24,8	24,0	23,2	23,6	22,7	22,2	21,8	21,9	21,1
Sanayi	20,2	22,3	21,7	22,5	22,5	23,4	24,3	24,8	25,1	25,8
Hizmetler	51,3	52,9	54,3	54,3	53,9	53,9	53,5	53,4	53,0	53,1

Kaynak: DİE "Milli Gelir İstatistikleri"

(1) İkinci Ön Tahmin

GSYİH'nın 1987 yılı tahminlerinde %21,1'i tarım sektöründen elde edilmiştir. Tarıma dayalı sanayiın de payını eklediğimizde bu oranın daha da büyüyeceği açıktır.

Tarım sektörünün diğer sektörler karşısında nisbi önemi, sanayileşme seyrine bağlı olarak bir azalma gösterecektir. Kısaca, zamanla sanayi sektörü, tarım sektörünün yerine tercih edilmiş olacaktır. Ancak bu tercihinde belli bir optimum noktada duracağı veya durdurulması gerekeceğini bu satırlarda belirtmek gerekir.

Tarım sektörünün ekonomideki önemini, toplam ihracatta almış olduğu paylada belirlemek mümkündür. Gerçekten tarım sektörünün ihracata katkısı hem dolaysız, hem de sanayi sektörüne ara malı sağlaması açısından önemlidir. Bu önem özellikle 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar tedbirleriyle ithal ikameci politikadan vazgeçilerek, dışa açık, serbest piyasa ekonomisi ilkelerinin benimsenmesiyle artmıştır. Böylece ihracatçı düşük faizli kredi, vergi iadesi, esnek kur politikası gibi önemli ve etken tedbirlerle desteklenmiştir (2). Böyle bir ekonomik ortam içinde, tarım sektörünün toplam ihracat içindeki payı (Tablo:2)'den izlemek mümkündür.

(2) Nedim ARIKBAY, "Tarım Ürünleri İhracatı", VERİMLİLİK DERGİSİ, C.XV, 5.2 (Şubat, 1986), s.71.

TABLO:2

İhracatın Sektörel Dağılımı (%)

<u>Yıllar</u> <u>Sektörler</u>	<u>1980</u>	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>	<u>1987</u>
Tarım	57,4	47,2	37,2	32,8	24,5	21,6	25,3	18,2
Sanayi	36,0	48,7	59,7	63,9	72,1	75,3	71,4	79,1
—Tarıma Dayalı Sanayi	7,2	8,8	9,9	11,7	11,3	8,1	8,9	—
—Sanayi Ürünleri	28,8	39,9	49,8	52,2	60,8	67,2	62,5	—
Madencilik	6,6	4,1	3,1	3,3	3,4	3,1	3,3	2,7
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynaklar: TOBE, İktisadi Rapor, 1985; 1987. SPO,
Main Economic Indicators, February 1988.

Toplam ihracat içerisinde tarım ve tarıma dayalı sanayinin payı yıllar itibariyle bir azalma eğilimi göstermiş, buna karşılık sanayi ürünlerinin payı artmıştır (3). Bu oluşum (Tablo:2)'de daha açık bir şekilde görülmektedir. Bu olgu sevindirici bir gelişme ve sanayileşmenin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Eskiden sadece geleneksel birkaç tarımsal hammadde (pamuk, kuru üzüm, incir, fındık, tütün vs.) ihraç edebilen Türkiye bugün tarıma dayalı sanayisini de geliştirerek söz konusu tarımsal ürünlerini daha çok katkı sağlayarak dış pazarlara ihraç edebilmektedir (4). (Tablo:3)'te ise ihracat içerisinde geleneksel tarım ihraç ürünlerinin payı yıllar itibariyle izlenebilir.

-
- (3) Ancak bu payın zamanla özellikle topluluğa girdikten sonra belli bir kıvamda optimale ulaşacağı veya ulaşması gerekeceği söylenebilir.
- (4) Besim AKIN, "İstikrar Politikası Uygulaması 1980-1985 ve Tarım Sektörü", (Marmara Üniversitesi Türkiye Ekonomisi Araştırma Merkezi Türkmer Ya.), İstanbul, 1986, s.11.

TABLO:3
Toplam İhracatta Geleneksel
Tarım İhraç Payı

Yıllar	Geleneksel Tarım Ürünleri(1) Payı (%)
1970	0,61
1972	0,52
1974	0,44
1976	0,48
1977	0,41
1978	0,44
1979	0,39
1980	0,37
1981	0,25
1982	0,17
1983	0,13
1984	0,09
1985	0,11
1986*	0,11
1987*	0,08

Kaynak: DİE

*: 11 Aylık

(1): Pamuk, Kuru Üzüm, Fındık, Tütün.

(Tablo:3)'den görüleceği üzere, eskiden tarım sektörü yabancı ülke sanayinin hammadde ihtiyacını temin ederken bugün yerli sanayinin hammadde ihtiyacını karşılamaktadır. Bunun bir sonucu olarak tarım sektörünün direkt geleneksel tarımsal ürün ihracatı azalmıştır. Ancak bu oluşumun başlangıcı, geleneksel tarım ürünleri dış piyasasında talep elastikiyetinin düşük olması ve bu ürünlerin dış piyasada (yabancı parayla) fiyatlarının düşük tutulmasıyla döviz geliri artışı sağlanamaması nedeniyle uygulanan fark-

lilaştırılmış kur politikasıdır (5). Bir başka önemli sebep ise, söz konusu geleneksel tarım ürünleri ihracına uygulanan vergi iadesinin, 1980'den sonra kaldırılmış olması ve bunların ihracından fon kesintileri tahsil edilmeye başlanmasıdır (6).

Bu arada Türk tarım sektörünün ihracatının alt gruplar itibarıyla dağılımına baktığımızda (Tablo:4)'te görüldüğü gibi bitkisel ürünler (Tahıllar, Baklagiller, Endüstriyel Bitkiler, Meyveler gibi) ilk sırayı almaktadır. Daha sonra sırayla hayvansal ürünler, balıkçılık ve ormancılık ürünleri gelmektedir. Ancak balıkçılık ve ormancılık ürünlerinin bazı dönemler kendi aralarında yer değiştirebileceğini söyleyebiliriz.

(5) Gülten KAZGAN, "Yeni Kur Politikası", PARA-KREDİ DERGİSİ, S.6, (Haziran, 1981), s.11

(6) Halil SEYİDOĞLU, "Türkiye'de İhracatı Tesvik Önlemleri ve Ekonomik Etkileri", TÜRKMER Ya., İstanbul, 1986, s.56-57.

TABLO:4
Alt Gruplar İtibariyle Tarım Ürünleri İhracatı (%)

<u>Tarımsal Ürünler</u>	<u>1980</u>	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>	<u>1987</u>
1.Bitkisel Ürünler	91,7	86,6	79,4	78,9	79,0	83,8	82,0	80,1
2.Hayvansal Ürünler	6,5	11,2	18,2	19,2	18,5	14,2	15,1	16,8
3.Su Ürünleri	1,4	1,2	1,1	1,1	1,2	1,2	2,2	2,4
4.Orman Ürünleri	0,4	0,6	1,3	0,8	1,3	0,8	0,7	0,7
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: HDTM; TOBB, İktisadi Rapor, 1985;1987.

Türkiye'nin ihraç ettiği tarım ürünlerinin ortalama %80'lik kısmını bitkisel ürünler oluşturmaktadır. Bitkisel ürünler içinde de fındık, tütün, pamuk, sebze ve meyveler en önemli tarımsal ihraç ürünleridir. Bu durumda (Tablo:5)'ten izlemek mümkündür.

TABLO:5
Başlıca Tarım Ürünleri İhracatı (1000 \$)

<u>Ürünler</u>	<u>1980</u>	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>	<u>1987</u>
Buğday	52,038	53,786	50,354	99,354	45,318	48,078	1,836	28,304
Arpa	26,232	56,309	78,703	87,257	43,226	13,267	106	1,704
Tütün	233,742	395,014	348,320	237,757	216,357	330,143	270,228	315,809
Kuru Üzüm	130,316	130,226	100,323	71,438	62,309	74,895	102,909	108,291
Kuru incir	38,745	35,344	33,485	27,385	31,715	32,094	34,157	32,639
Fındık	394,849	301,764	240,694	245,986	304,800	255,391	377,975	390,742
Pamuk	322,597	348,226	287,849	196,503	168,080	169,791	138,807	19,939
Nohut	3,579	67,444	65,196	60,824	63,337	84,218	98,310	58,851
Mercimek				98,454	86,098	68,672	132,206	120,514
Limon	62,113	62,725	46,295	42,230	37,250	28,186	27,380	

Kaynaklar: HOTM, Dış Ticaret Hareketleri, 1985; 1986; 1987
TOBB, İktisadi Rapor, 1984; 1987.

(Tablo:5)'te görülebileceği gibi, tarım ürünleri ihracatında başta gelen ürünlerin, 1987 yılı ihracat miktarlarını, 1985 yılı ile karşılaştırdığımızda, Buğday, Arpa, Tütün ve Pamuk ihracat miktarlarında önemli azalmalar görülmektedir. Ancak 1986 yılına göre, söz konusu ürünlerde eskisi kadar olmasada bir tırmanış olduğunu söylemek mümkündür.

1980 yılından sonra, tarım ürünleri ihracatında bir azalma eğilimi görülmekle birlikte, geleneksel tarım ürünleri ihracatına yeni ürünler eklenmiştir. Taze et, yumurta, domates ve kuru soğan gibi ürünler bu gelişmeye örnek gösterilebilir (7). Pamuk, kuru üzüm, fındık, buğday, tütün gibi geleneksel ihraç ürünlerinin ülke içi işleme sanayilerinin gelişmesi bu ürünlerin direkt ihracatını azaltmıştır. Ancak bu kez, ihracatı artırmak için verilen teşviklere bağlı olarak (iç talebi tamamen karşılayamamasına rağmen) diğer tarımsal ürünlerin direkt ihracatı gündeme gelmektedir. Bu gelişmenin de, olağan olarak karşılanması mümkündür. Ancak en yakın zamanda bu tarımsal ürünleri de, daha fazla işlenme sürecinden geçirilerek, daha çok katma değer sağlayarak dış pazarlara ihraç edilmesi en kabul göreni olacaktır.

Türkiye, henüz sanayiini kurmadığı, ancak hammadde ülkesi olarak mevcut çok sayıda bitki türüne sahiptir. Ayrıca sanayisi son derece basit bir şekilde kurulan ve ileri kademelerde işlem görmeden ihraç edilen çok sayıda bitkiye de sahip bulunmaktadır (8).

Türkiye'de tarımsal ürün ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı çok küçüktür. Ancak ülkedeki yüksek enflasyon oranı nedeniyle, uygulamaya sokulan politikaların bir sonucu olarak bu pay eskiye oranla yükselmiştir. Bu

(7) ARIKBAY, s.76.

(8) Halil DİRİMTEKİN, Türkiye Ekonomisi, Ankara, 1987, s.20.

TABLO:6

İthalatın Sektörel Dağılımı(%)

SEKTÖRLER	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
I-TARIM								
ÜRÜNLERİ	0,65	1,40	2,02	1,50	3,88	3,31	4,11	5,53
1-Bitkisel								
Ürünler	0,13	0,80	1,37	0,59	2,90	2,14	2,17	2,36
2-Hayvansal								
Ürünler	0,45	0,58	0,60	0,88	0,92	0,93	1,37	2,26
3-Su								
Ürünleri	—	—	—	—	—	0,01	0,03	0,06
4-Orman								
Ürünleri	0,06	0,01	0,01	0,01	0,06	0,24	0,54	0,65
II-SANAYİ	60,21	59,67	56,41	61,24	62,24	64,72	76,57	73,05
III-MADENCİLİK								
VE TAŞO-								
CAKÇILIĞI	39,14	38,93	41,57	37,27	33,88	31,97	29,31	21,42
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: HDTM, Dış Ticaret Hareketleri, 1965; 1986; 1987.

(Tablo:6)'dan görüleceği üzere, ithalat içinde tarımın payı son yıllarda bir artış olduğu görülmektedir. Buna tarıma dayalı sanayii eklediğimizde yukarıdaki oranlar tarım lehine artış gösterecektir. Bu durumun oluşmasına neden, iç piyasada fiyat istikrarının sağlanması için başvurulmuş terbiyevi ithalat politikasıdır. Bu politika kısa bir süre etkili olmuştur. Çünkü ithalatta süreklilik sağlanamadığı, üretimi artırıcı esaslı politikalara başvurulmadığından bu geçici tedbirler etkili olamamaktadır (9).

Buradan, tarımsal ithalatın ülke ekonomisinde ihracatına göre pek önemli olmadığını, daha çok iç fiyat istikrarının sağlanması karşılığında ithalata başvurulduğunu söylemek mümkündür.

Tarım sektörünün ülke ekonomisi içindeki rolünü gösteren temel kriterlerden biri de tarımsal nüfusun toplam nüfustaki payının gelişimidir.

Tarımsal gelirin GSYİH'deki payında olduğu gibi, ülkenin gelişme düzeyi ile tarımın istihdamdaki payı arasında da tersine bir ilişkinin varlığı kabul edilmektedir. Türkiye henüz sanayileşmesini tamamlayamamış olduğundan tarım sektörünün istihdam yaratmadaki önemi günümüzde de devam etmektedir. Ancak GSYİH içindeki tarımsal gelirlerin azalmaya başlaması nedeniyle tarımda çalışanların aktif nüfustaki önemide giderek düşmesi mümkün olacaktır. Bu gelişmeyi de (Tablo:7)'den izlemek mümkündür.

(9) AKIN, s.43.

TABLO:7

Tarım Sektöründe İstihdam Edilen Aktif Nüfus (%)

<u>YILLAR</u>	<u>1980</u>	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>	<u>1987</u> ^(*)
Tarımda Çalışanların Aktif Nüfustaki % Payı	62,50	61,89	61,30	60,67	59,71	58,85	57,65	56,54

Kaynak: DPT

(*): Ağustos 1987 verilerine göre

Londra'da yayınlanan Economist dergisinin OECD verilerine dayanarak yaptığı çalışmaya göre de, Türkiye'nin toplam işgücünün %57'sinin tarım sektöründe çalışmakla 24 OECD ülkesi içinde birinci sırada yer almıştır. Böylece, OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Türkiye'nin hala bir tarım ülkesi olma özellikleri taşıdığı ortaya çıkmaktadır (10).

Tarım sektörünün ekonomideki önemini ortaya koyabilmek için incelenmesi gereken bir başka husus da, tarım sektörünün öteki sektörlerle işgücü ve sermaye olarak kaynak yaratmasıdır. Türkiye'de Tarım Sektörü kendinden daha hızlı bir biçimde gelişen öteki sektörlerle işgücü transferinde bulunmaktadır. Sanayileşmenin başlangıcında bulunan az-gelişmiş ülkeler gibi Türkiye'de de imalat sanayii büyük ölçüde tarım ürünlerini kullanan dallardan oluşmuştur. Örneğin; gıda, içki, sigara ve dokuma sanayileri başta gelir. Tarım ürünlerini hammadde olarak kullanan sanayiinin yarattığı katma değer, istihdam ettiği işgücü ve üretim kıymeti bakımlarından tüm imalat sanayinin yarısından fazlasını oluşturduğu söylenebilir. Kısaca, tarım kesimi tüm halkı doyuran diğer sektörlerle hammadde veren, özellikle sanayi ve ulaştırma sektörlerinin pazarını oluşturması (11) ve Avrupa Topluluğuna tam üyelik başvurusunda bulunulması açılarından ekonomide önemli bir sektördür.

Türkiye'de 24 Ocak kararları ile uygulamaya konulan istikrar politikasının teorik temelini "dinamik mukayeseli üstünlükler teorisi" oluşturmuştur. Buna göre Türkiye, mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu tarım sektörü (ve tarıma dayalı sanayi) ile emek yoğun ve büyük ölçüde yerli girdiye dayalı (tekstil, konfeksiyon, turizm gibi) sektörlerine öncelik vermelidir (12). Türkiye'nin bugün uygulamakta ol-

(10) _____, "OECD Gözü ile Türkiye", KAPİTAL DERGİSİ, 15 Mart - 15 Nisan 1988, s.44.

(11) Kubilay BAYSAL, Türkiye Ekonomisi, İst.Üni.Yay.No: 3236, İst.Üni.İkt.Fak.Yay.No:502, 1.Kitap,İstanbul, 1984, s.271.

(12) Vural SAVAŞ, "Dış Ticaretimizin Yapısı; (1977-1985)", TÜRKMER Ya. , İstanbul, 1986, s.8.

duğu ihracata dayalı kalkınmasının başarılı olabilmesi de, tarım sektörünün gelişmesine bağılı kalmaktadır.

Son olarak, Roma Andlaşmasının 38. mad. 1.fıkrasına göre, tarımsal ürünlerle "doğrudan doğruya ilişkili olan ilk işleme aşamasındaki ürünler"de tarımsal ürün olarak kabul edilmektedir. (Örn: Bitkisel yağlar, marşarinler gibi). Bu nedenle Türk tarımını bu kapsamda düşündüğümüzde ülke ekonomisi açısından önemi çok daha kolay anlaşılmış olacaktır.

II- AVRUPA TOPLULUĞUNDA TARIMIN ÖNEMİ

Avrupa Topluluğu'nda Türkiye'dekinden farklı olarak tarımın ekonomi içerisindeki nisbi önemi oldukça düşüktür. Bu olgunun temelinde, tarımın AT ülkeleri GSYİH'larındaki payının ve toplam istihdam içerisindeki payının çok düşük olmasından ileri gelmekte ise de asıl sebep, gelişmiş topluluk ülkelerinde sanayi ve hizmetler sektörlerinin toplam GSYİH içindeki paylarının artmasından kaynaklanmaktadır. İleride belirtileceği üzere, ileri üretim tekniği ve geliştirilen teknoloji sayesinde verimlilik arttırılmakta ve tarımsal arz artmaktadır. Ancak bu artış, diğer sektörlerin artış seviyesine ulaşmadığı için GSYİH içindeki sözkonusu pay düşük kalmaktadır.

Zamanımızda, tarım sektörünün gelişmiş ülkelerde GSYİH'ya katkısı bakımından önemi zamanla azalsa dahi tarım sektörü hala kendine has özelliklerinin bir sonucu olarak devlet tarafından desteklenmekte ve korunmaktadır. Buna en güzel örnek olarak "AT tarımı" gösterilebilir. Gerçekten de, AT'da tarım alanında ortak bir politikanın belirlenmesi ve sürdürülmesi, Roma Andlaşmasının 3/d maddesinde belirtilmiştir. Bu ortak tarım politikası (CAP) çerçevesinde bir çok tarımsal ürün grupları ortak piyasa düzenine alınmış ve bunlara sağlanan üretim

yardımlarının topluluk bütçesinin büyük bir kısmını kapsamış olması tarım sektörüne toplulukta verilen önemi gösteren en büyük kriteri oluşturmaktadır.

Avrupa Topluluğunu oluşturan oniki ülkenin ekonomik yapıları birbirlerinden farklı olduğundan, tarım sektörünün söz konusu ülke ekonomileri içindeki yeri de farklı olmaktadır.

1 Ocak 1958'de altı Avrupa Devleti olarak Batı Almanya, Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda, AET'nü oluşturdukları zaman, topluluk ekonomisinde sanayi sektörü hakim bir sektör durumunda bulunuyordu. Topluluğa Danimarka, İngiltere ve İrlanda'nın katılmaları ile bu ekonomik durumda önemli bir değişme olmamıştır. Zamanla Yunanistan'ın ve daha sonra da İspanya ve Portekiz'in AT'nun tam üyesi olmaları, ekonomide tarım sektörünün de ağırlık kazandığı bir yapıya dönüşmüştür (13).

(Tablo:8)'den görüleceği üzere, tarım sektörünün GSYİH içindeki payı, topluluğun kuzeyinden güneyine doğru gidildikçe artmaktadır. Ayrıca Topluluk içinde tarımın nisbi olarak en fazla önemli olduğu ülkenin Yunanistan olduğu görülmektedir. Yunanistan'dan sonra ekonomisinde tarımın payı yüksek olan ülke İrlanda'dır. Ancak kuzey topluluk ülkelerinde görünüşte tarım sektörünün ülke ekonomisinde önemli olmamasının nedeni yukarıda belirtildiği gibi, bu ülkelerde sanayi ve hizmet sektörlerinin çok gelişmiş olmasındandır.

(13) Turan GÜNEŞ, "Türk Tarımının Gelişimi ve Avrupa Topluluğu ile Entegrasyonu", TÜRK TARIMININ AVRUPA TOPLULUKLARINA ENTEGRASYONU SEMİNERİ, İzmir, 7-8 Ekim 1987, İKV Yay., No:54, İstanbul, Şubat 1988, s.21.

TABLO:8

Tarımın AT Ülkeleri GSYİH'larındaki Payları (%)

<u>ÜYE ÜLKELER</u>	<u>1979</u>	<u>1980</u>	<u>1982</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>
AT 12	—	6,5	6,2	3,9	3,5*
AT 10	—	5,9	4	3,7	3,4
Belçika	2,4	2,3	2	2,7	2,5
Danimarka	6,4	4,4	5	5,5	5,0
B.Almanya	2,8	2,0	2,0	2,0	1,8
Yunanistan	16,8	15	18	16,8	16,6
İspanya	9,2	7	7	5,7	6,1
Fransa	5,3	4,2	4	4,0	3,7
İrlanda	17,7	17,7	10	11,8	10,2
İtalya	7,3	7,3	6	6,1	5,0
Lüksemburg	3,2	3,2	2	2,7	2,6
Hollanda	4,7	4,7	5	4,5	4,2
Portekiz	14,5	12,7	8	6,5	—
İngiltere	2,4	2,1	2	2,2	1,8

Kaynaklar: European Documentation "The Economy of The European Community" Luxembourg, 1-2/1982, 1984;

CEC, "The Agricultural Sitation in the Community 1986, 1987 Report", Luxembourg.

(*): AT-11

Yukarıdaki (Tablo:8) ile (Tablo:2) karşılaştırıldığında Gayrisafi Üretim değeri içinde tarımın payı, Türkiye ve Topluluk ekonomilerinde oldukça farklı olduğu görülecektir.

Bu farklılık, tarım sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı açısından da devam etmektedir. Bu nedenle (Tablo:9)'da, AT-10'lar ve AT-12'ler Topluluğunda sektörler itibariyle sivil istihdamın dağılımı gösterilmiştir.

TABLO:9

AT'da İstihdamın Sektörler İtibariyle Dağılımı(%)

<u>YILLAR</u>	<u>1970</u>		<u>1980</u>		<u>1983</u>		<u>1984</u>		<u>1985</u>		<u>1986</u>	
	AT-10	AT-12	AT-10	AT-12	AT-10	AT-12	AT-10	AT-12	AT-10	AT-12	AT-10	AT-12
TARIM	11,5	13,8	8,0	9,6	7,6	9,1	7,4	8,9	7,2	8,6	7,0	8,4
SANAYİ	42,6	41,8	38,0	37,8	35,3	35,2	34,5	34,4	34,0	33,8	33,5	31,9
HİZMETLER	45,9	44,4	54,0	52,6	57,1	55,7	58,1	56,8	58,9	57,6	59,5	59,7
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: CEC, a.g.e., 1987 Report.

1986 yılı itibariyle Türkiye'de aktif nüfusun %57,65'i (Bkz.: Tablo:7) tarım alanında istihdam edilmektedir. Oysa AT-12 ortalaması olarak aktif nüfusun sadece %8,4'ü tarım alanında çalışmaktadır. Yani AT ülkelerinde tarımda istihdam edilen işgücü, Türkiye'de tarımda çalışan nüfusun yaklaşık yedide biri kadardır. (Tablo:10)'dan da görülebileceği üzere, AT ülkelerinin hiçbirinde tarımın toplam istihdam içerisindeki payı Türkiye'deki kadar yüksek değildir.

TABLO:10									
AT Tarım Sektöründe istihdam Edilen Aktif Nüfus (%)									
AT ÜLKELERİ	1970	1973	1980	1982	1983	1984	1985	1986	
Belçika	4,8	3,9	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	2,9	
Danimarka	11,5	9,5	8,1	7,7	7,6	7,5	7,1	5,3	
B.Almanya	8,6	7,3	5,6	5,5	5,6	5,6	5,6	28,5	
Yunanistan	40,8	36,8	30,3	28,9	29,9	29,4	28,9	16,1	
İspanya	29,5	24,3	18,9	18,3	18,0	18,0	16,9	7,3	
Fransa	13,5	11,2	8,7	8,2	7,9	7,8	7,6	15,8	
İrlanda	27,1	24,1	18,3	17,0	17,1	16,6	16,0	10,9	
İtalya	20,2	18,3	14,3	12,4	12,4	11,9	11,2	4	
Lüksemburg	9,4	7,9	5,4	4,8	4,7	4,5	4,2	4,8	
Hollanda	6,3	6,0	4,9	5,0	5,0	5,0	4,9	21,9	
Portekiz	30,0	27,2	28,6	25,9	23,5	23,8	23,9	2,6	
İngiltere	3,2	2,9	2,6	2,7	2,7	2,6	2,6		

Kaynak: CEC, a.g.e., 1987 Report

(Tablo: 9)'daki AT-10 ve AT-12 sütunları karşılaştırıldığında, İspanya ve Portekiz'in AT'na katılmalarıyla tarım sektöründe istihdam edilen işgücü sayısında artış olduğu görülmektedir. Aynı ilişki AT-9 ve AT-10 arasında da bulunmaktaydı. Çünkü Topluluk içinde tarımın toplam istihdam içindeki en fazla pay aldığı ülke Yunanistan'dır.

Toplulukta tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısının ve bunların toplam istihdam içindeki oranının giderek azalmaktadır. Bu durum, Toplulukta üretim fazlalarını eritmek amacıyla çeşitli mali tedbirlerle tarımdan ayrılmanın teşvik edilmesinden ve üretimde makineleşme oranının zamanla artmasından kaynaklanmaktadır (14).

Tarım ürünlerinin ihracatı ve ithalatı da Topluluğa üye ülkelerin ekonomilerinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bunun bir sonucu olarak Topluluğun tarımsal ürün ihracı ve ithalatında dünyada başta gelmektedir. Topluluğun, tarımı teşvik eden politikasının bir nedeni olarak kat kat artan tarımsal fazlanın oluşmasına rağmen önemli bir gıda ithalatçısı olma özelliğini sürdürmektedir. 1973'den bu yana topluluğun gıda ve diğer tarımsal ürün ihracatında büyüme ise ithalatından daha fazla olmuştur. Topluluk, gıda ve diğer tarımsal ürün ihracatında dünyada Amerika'dan sonra ikinci sırada bulunmaktadır. Topluluk, dünya tarım ihracatından ise yaklaşık olarak %10,5 oranında bir pay almaktadır (15). Buradan anlaşılacağı üzere Topluluk hem tarımsal ürün ihracatçısı hem de ithalatçısı rolündedir.

(14) Oya ENÇ - Ömer BOLAT, Avrupa Topluluğu (AET) Karşısında Türk Tarımının Durumu, İKV Yay., No:18, İstanbul, Şubat 1986, s.7.

(15) European Documentation, The Common Agricultural Policy and it's Reform, Fourth Edition, Luxembourg, 1/1987, s.32-34.

Ancak (Tablo:11)'den de görülebileceği üzere tarım ürünleri dış ticaret dengesinde topluluk net bir ithalatçı durumundadır. 1986 yılı itibariyle AT-12'nin tarım ürünleri dış ticaretindeki açığı 24 milyar ECU olmuştur. Fakat aynı açık 1984'de yaklaşık 28 milyar olduğu düşünülürse topluluğun tarımsal ihracatının giderek arttığını söylemek mümkün olacaktır. Bunun en büyük nedeni ise toplulukta oluşan tarımsal arz fazlasını eritmek için verilen ihracat teşvikleridir.

TABLO:11

AT-12'de Tarım Ürünlerinin Dış Ticaret İçindeki Yeri (%)

Yıllar	1973	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Tarım Ürünlerinin Toplam <u>İhracat</u> İçindeki Oranı	10	9,4	10,4	9,5	9,2	9,4	9,0	8,4
Tarım Ürünlerinin Toplam <u>İthalat</u> İçindeki Oranı	28,9	15,9	15,2	15,4	15,7	15,6	15,1	15,7
TARIM ÜRÜNLERİ DIŞ TİCARET 1	-16,6	-22,6	-18,8	-22,4	-23,9	-27,0	-25,8	-22,6
DENGESİ (Milyon ECU) 2	—	—	—	—	—	-28,3	-26,1	-23,9

Kaynaklar: CEC, a.g.e., 1987 Report.; European Documentation, a.g.e., Fourth Edition, Luxembourg, 1/1987.

(1): AT-10, (2): AT-12.

Yukarıdaki tablodan görüleceği gibi AT-10 ve AT-12'nin tarım ürünleri dış ticaretinde büyük bir açığı bulunmaktadır. Bu açık AT-12'de daha fazla olmaktadır. Bunun nedeni ise, yeni üye ülkelerin de tarım ürünleri dış ticaretinde açığının bulunmasıdır. Bu durumu (Tablo: 12)'den daha kolay izlemek mümkün olacaktır.

TABLO: 12

AT'nun Tarımsal Ürünler Ticareti (%)

	İTHALATI			İHRACATI		
	1984	1985	1986	1984	1985	1986
Topluluk İçi						
AT-12(Mil.ECU)	61 570	67 673	70 078	62 554	66 415	69 044
Belçika/Lüksemburg	10,84	10,12	9,6	10	9,7	9,8
Danimarka	2,0	1,9	2,1	6,10	6,17	6,07
B.Almanya	23,3	22,9	23,6	14,3	14,15	14,1
Yunanistan	2,01	2,04	2,3	1,9	1,56	1,92
İspanya	1,7	1,8	2,5	4,3	4,31	4,18
Fransa	14,79	14,56	15,2	21,1	21,4	21,3
İrlanda	1,84	1,79	1,9	3,7	3,7	3,7
İtalya	16,38	18,19	17,4	6,6	7,2	6,5
Hollanda	10,5	10,52	10,34	23,4	22,8	23,4
Portekiz	0,38	0,47	0,6	0,74	0,71	0,75
İngiltere	16,18	15,5	14,1	7,6	7,6	8
AT-10(Mil.ECU)	57 763	64 482	64 380	58 642	62 880	63 630
Topluluk Dışı						
AT-12(Mil.ECU)	61 534	60 627	52 802	33 176	34 505	28 804
Belçika/Lüksemburg	5,1	4,8	5	5	3,9	4
Danimarka	3,15	3,1	3,7	9,3	9,5	10,4
B.Almanya	22,7	22,9	23	13	12,5	15
Yunanistan	1,1	1,19	1,2	2,5	2,3	2
İspanya	7,16	6,9	6,3	7	6	5,4
Fransa	14,1	14	14	24	23,6	22
İrlanda	0,903	0,96	0,7	3	3,2	3,3
İtalya	14,19	15,75	14,3	8,2	9,5	9
Hollanda	11,5	11,32	12	14,5	13,9	14,3
Portekiz	3,38	2,53	2,51	1,3	2	1,1
İngiltere	16,5	16,2	18	13	13,3	12,8
AT-10(Mil.ECU)	58 264	58 815	51 604	31 211	32 980	28 928

Kaynak: CEE, a.g.e., 1987 Report.

Yukarıdaki tablonun birinci kısmında dikkat edileceği üzere, Topluluk içi toplam tarımsal ihracat ve toplam ithalat aşağı yukarı dengeli durumdadır. Buna karşılık tablonun ikinci kısmındaki, Topluluk dışı toplam tarımsal ihracat ve toplam ithalat birincisi aleyhine bir dengesizlik bulunmaktadır. Buradan, Topluluğun dışa karşı net bir tarımsal ürün ithalatçısı olduğunu söylemek mümkündür.

Yine yukarıdaki tablodan, İspanya ve Portekiz'in Topluluk içi tarımsal ticareti fazlalık verirken, Topluluk dışı tarımsal ticareti açık verdiğini, Yunanistan'ın ise birincisinde yaklaşık olarak bir denge, ikincisinde ise tarımsal dış ticaret fazlası verdiğini görmekteyiz.

Bu arada AT'nun dış ticaretinde yer alan tarımsal ürünlerin dağılımına bakacak olursak, Topluluğun başlıca ithalatını, Toplulukta arzı yetersiz olan ürünler, (Kahve, kakao, çay, meyve ve sebze gibi), ucuz hayvan yemleri (soya, manioc gibi), sanayiciler için tarımsal hammaddeler (kerestelik ağaçlar, tabii tekstil iplikleri, mantar, ham kauçuk, deri ve kösele, kürk gibi) oluşturmaktadır (16).

Topluluğun ithal ettiği diğer önemli tarım ürünleri arasında yağlı tohumlar ve yağlı meyveler, balık, et, mısır, sıvı ve katı yağlar ile tütün gibi ürünleri sayabiliriz. Topluluğun ihraç ettiği başlıca tarım ürünleri de şunlardır: Tahıl ürünleri, içecekler ve tütün, sığır ve dana eti, süt ürünleri ve yumurta bazı meyve ve sebzeler, şeker ve bal gibi (17). Özellikle belirtmek gerekirse, süt ürünlerinde ve sığır etinde en önemli ihracatçı, tahıl ürünleri ve şekerde ikinci sıra-

(16) European Documentation, The Common Agricultural Policy and it's..., s.34.

(17) ENÇ-BOLA1, s.10.

da, alkollü içkilerle işlenmiş ürünlerde de önde gelen ihracatçı konumundadır (18).

AT bugün bazı tarımsal ürünlerde (bitkisel veya hayvansal) kendine yeterli bazılarında ise net ihracatçı durumuna gelmiştir. Bunun sebebi ise, biri arz biri de talep kaynaklıdır. Diğer bir deyişle, Topluluğun, tarım alanında kendini yeterli kılmak için ve genelde tarımsal talebin çok yavaş gelişmesi nedeniyle, elindeki tarımsal fazlalıkları eritmeye yönelik uyguladığı politikaların bir sonucudur. Ayrıca Topluluğun, tarımsal ithalatı belirli piyasa koşulları içine alması da bir başka neden olarak gösterilebilir.

GSYİH içindeki payı, istihdam içindeki payı ve toplam dış ticaret içindeki payı yönlerinden tarım sektörü AT ülkelerinde Türkiye'ye oranla daha az öneme sahip gibi görünmekle beraber, bu durum, başta da belirttiğimiz gibi söz konusu ülkelerin ekonomisinde sanayii ve hizmetler sektörünün öneminin çok büyük olmasından kaynaklanmaktadır. Gerçekte tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi AT ülkeleri de tarım sektörüne büyük önem vermektedirler. Ve gerçekte tarım sektörü mutlak olarak ülke ekonomilerinde önemli bir yere sahiptir (19).

2.2. TÜRKİYE VE AT'DA TARIM SEKTÖRÜNÜN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Türkiye tarımı ile Avrupa Topluluğu tarımı arasında yapısal bakımdan da önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle, tarım sektörünün Türk ve AT ekonomileri içindeki yerini inceledikten sonra Türkiye ve AT tarımsal yapılarının da karşılaştırılmasında yarar vardır.

(18) Fatih ANIL, Avrupa Topluluğu Ortak Tarım Politikası Problemler ve Reform Çalışmaları, İKV Yay. No:46, İstanbul, Ekim 1987, s.42.

(19) ENÇ-BOLAT, s.12.

Bu kısımda gerek Türkiye'nin ve gerekse AT'nun tarımsal yapısı incelenirken de fazla ayrıntıya inilmeden daha çok istatistikî verilere yer verilecektir. Böylece, tarımsal yapıyı oluşturan faktörler aracılığıyla Türkiye ile AT tarım sektörlerinin yapısal özelliklerini karşılaştırma fırsatı yakalanmış olacaktır.

I- TÜRK TARIM SEKTÖRÜNÜN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Türkiye'nin tarımsal yapısını incelemek demek, tarım sektörünün sorunlarını incelemek demektir. Bunun tersi de mümkündür. Gerçekten de aşağıda açıklanacağı üzere, Türkiye'nin tarım yapısının konumuzun önemli bir kısmını meşgul eden AT tarım yapısıyla karşılaştırdığımız zaman karşımıza çözülmesi zorunlu bir takım sorunlar çıkmaktadır. Bu yapısal sorunlarında sonuçta, tarımda verimliliğin düşük olmasına yol açtığı söylenebilir.

A) Potansiyel ve Yararlanma

Tarımsal yapıyı etkileyen unsurların başında ülkenin tarım alanlarının genişliği, özellikleri ve kullanım durumu gelmektedir. Çünkü toprağı genişletmek ve toprak zenginliklerini çoğaltmak olanaksızdır. Ancak bugün modern teknik bilgilerle bu imkansızlıklar kısmen giderilmektedir (20). Buna göre toplam 77,7 milyon hektarlık Türkiye yüzölçümünün 28,500 milyonu işlenebilir topraklardan oluşmaktadır. Ancak, işlenebilir arazinin

(20) Halil DİRİMEKİN, Mikro İktisat, EİİA Yay. No:166, EİİA Basımevi, Eskişehir, 1976, s.51-52.

yaklaşık %58,5'inde (16,700 mil.hek.) ekim yapılabilmektedir. Yine, ülke yüzölçümünde ormanlık sahaların payı %25,9, çayır ve meraların payı ise %31,1'dir (Tablo:13). Hemen belirtmek gerekirse, Türkiye'nin rantabil kullandığı takdirde 200 milyon nüfusu besleyebilir tarım toprağına sahip bulunmaktadır (21).

TABLO:13

Türkiye'de Tarım Alanlarının Kullanılma Şekli

	<u>Mil. Hek.</u>	<u>%</u>	
A-Toplam Yüzölçüm	77,976		
B-İşlenebilir Arazi	28,500	B/A	36,7
C-Ekilen Araziler	16,700	C/B	58,5
D-Orman Sahaları	20,200	D/A	25,9
E-Çayır ve Meralar	24,213	E/A	31,1
F-Diğer Araziler(Sazlık, bataklık,kıyı)	3,781	F+G/A	0,06
G-Su Yüzeyleri	1,102		

Kaynak: İlhan AKAY, "AET Tarım Sektörü Karşısında Türk Tarım Sektörü", DPT-AET Dökümantasyon Merkezi Yay., Ankara, Haziran 1987.

Genel olarak tarımda üretimi çoğaltmanın yollarından ilki, tarıma elverişli alanların genişletilmesidir. Türkiye daha 1950'li yılların başında bu yolu kullanamaz duruma gelmiştir. Bunun en büyük sebepleri arasında ise, plansız şehirleşme ve sanayileşmenin tarıma

(21) Meftune EMİROĞLU, "Tarım Toprakları", Türkiye İktisat Gazetesi, 17 Şubat 1986, s.3.

elverişli toprakları istila etmesi gelmektedir (22). Diğer önemli sebepler ise; erozyonların ve çoraklaşmanın artması, mer'a ve çayır alanlarının ekilebilir hale getirilememesi, arazilerin parçalanmasına neden olan miras sisteminin varlığı, toprakların nadasa bırakmanın yaygın olması ve çiftçilerin eğitimsizliğinin yarattığı kaynak israfı sayılabilir.

Türkiye'de halen mevcut arazinin %14'ü sulanmakta, sulanabilir nitelikteki arazinin de %32'sinde sulama gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Türkiye'de mevcut su potansiyelinin ancak %17'si kullanılabilmektedir (23). D.S.İ.'nin verilerine göre, 30 yıllık bir süre içinde aşamalı olarak gerçekleşecek olan GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) ile 1,6-1,8 milyon hektar tarım alanının sulamaya açılacağı tahmin edilmektedir (24).

B) İşletmelerin Büyüklüğü ve Miktarı

Türkiye'deki tarım işletmelerinin genel özelliği küçük ve cüce işletmeler olmalarıdır. Bu işletmeler aynı zamanda kendi arazilerini işleyen aile birimleridir.

Türkiye'de tarım işletmelerinin %99'u 5 ha.dan küçük, ancak %1 kadarı 50 ha.dan büyüktür. 50 ha.dan küçük işletmeler toplam tarım alanının yaklaşık %90'ını işletmektedirler. 0,1 - 0,2 ha arasındaki işletmelerin toplam işletme sayısı içerisindeki oranının ise 1970-1980 dönemi itibarıyla azaldığı ve %44,1'den, %30,2'ye düştüğü görülmektedir. Bu işletmeler tarım arazisinin

(22) Hasan OLALI - İsmail DUYMAZ, Tarımın Türk Ekonomisindeki Yeri ve Ekonomik Gelişmeye Katkısı, İzmir Tic.Borsası Ya., No:28, İzmir, 1987, s.121.

(23) C.Necat BERBEROĞLU, "Tarımın Alt Kesimlerinin Sorunları ve Ekonomiye Katkıları", AND.ÜNİ.İİBF DERGİSİ, C.V, S.2 (Kasım 1987), s.104'den A.KORUKÇU-E.BENLİ, "Türkiye'de Sulama", Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılında Tarım Semineri, s.86.

(24) Murat ŞEKER, Güneydoğu Anadolu Projesi Sosyal ve Ekonomik Sorunlar, V Yayınları, B.1, Ankara, Mayıs, 1987, s.43.

ise ancak %4'ünü işletmektedirler. 2,1 - 5,0 ha. arasındaki işletmelerin sayısında ise aynı dönemde yükselme olmuş, bu işletmelerin toplam işletme sayısı içindeki oranı %31,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu işletmelerin işledikleri alanın oranı %16,8'den, %15,9'a düşmüştür. 10 ha.dan küçük işletmelerin gerek sayısı, gerekse işledikleri alanın oranı azalırken, 10 ha.dan büyük işletmelerde tersine bir durum görülmektedir (25). Türkiye'deki çeşitli arazi genişlik grubundaki işletmelerin sayısı ve kullanıldıkları arazinin durumu (Tablo:14)'de gösterilmiştir.

(25) **SANER**, s.6.

TABLO:14

Tarım İşletmelerinin İşledikleri Alan İtibariyle Dağılımı

İşletme Büyüklüğü (ha)	1970				1980			
	İŞLETME		KULLANILAN ARAZİ		İŞLETME		KULLANILAN ARAZİ	
	(1000 Adet)	(%)	(1000 ha)	(%)	(1000 adet)	(%)	(1000 ha)	(%)
0,1 - 2,0	1351	44,1	1767,8	10,3	1102,4	30,2	941,4	4,1
2,1 - 5,0	878	28,6	2872,1	16,8	1164,7	31,9	3614,2	15,3
5,1 - 10,0	478	15,6	3587,8	21,0	738,4	20,2	4839,2	21,3
10,1 - 20,0	239	7,8	3587,4	21,0	422,3	11,6	5433,0	23,9
20,1 - 50,0	95	3,1	3343,8	19,5	193,7	5,3	5200,2	22,8
50,1 - +	18	0,8	1906,0	11,4	29,4	0,8	2736,0	12,0
TOPLAM	3060	100	17069,9	100	3650,9	100	22764,0	100

Kaynak: Gamze SANER, "Türk Tarımının Yapısal Sorunları ve Çözüm Yolları" ÇİFTÇİ ve KÖY DÜNYASI DERGİSİ, C.IV, S.39, (Mart, 1988), s.6'den DİE, Genel Tarım Sayımları, 1970; 1980.

Bu karşılaştırmalar bize Türkiye'nin tarımsal üretimde küçük ölçekli işletmelerin üretimdeki etkilerinin giderek kaybolmakta olduğunu ve orta büyüklükteki işletmelere doğru bir toparlanma olduğunu göstermektedir.

Buna rağmen, Türkiye'de 1950-1980 döneminde, tarımsal işletme sayısındaki artış %29 ve bunun getirdiği ortalama işletme büyüklüğündeki azalış oranı %22 olmuştur. Bu nicel artış Türk tarımında verimli işletmeciliği önlemekte, örneğin makinelaşmada büyük atıl kapasite yaratmakta, maliyetleri yükseltmekte ve finansman sorunlarını arttırmaktadır (26).

Türkiye'de uygulanan sanayileşme politikasının başarılı olması ve tarımda geçerli olan düşük fiyatların devam etmesi halinde ise, küçük çaplı toprak sahiplerinin bunları başkalarına devir etmeleri mümkün olacağından tarımda toplulaşma gerçekleşmiş olacaktır. Bunun da belli bir plan dahilinde gerçekleştirilmesi yararlı olacaktır.

C) Girdi Kullanımı

Türkiye'de gerek hızlı nüfus artışı ve gerekse işlenebilir alanların sınırına ulaşıldığından tarımda girdi kullanımını (gübre, tohum, makineleşme, sulama, ilaçlama, hayvan yemi ve enerji gibi) artırmak, tarımsal üretimin artırılabilmesi için tek yol olmaktadır.

Buna karşılık, Türkiye'de 1980 sonrası istikrar önlemlerinin bir sonucu olarak son yıllarda ucuz girdi politikasından vazgeçilmiş ve girdiler sübvansiyonsuz ya da çok az sübvansiyonlu olarak verilmeye başlanmıştır (27).

(26) Yavuz TEKELİOĞLU, "Toprak Reformu ve Türkiye Uygulamaları", HACETTEPE ÜNİ.İİBF DERGİSİ, C.1, S.2, (Aralık, 1983), s.33.

(27) AKIN, s.23.

Önemli bir tarımsal girdi olan gübrenin fiyatlarındaki artışlar sebebiyle son yıllarda gübre kullanımı duraklamış, hatta 1983'de 8.402.000 ton olan kullanım D.P.T. tahminlerine göre 1985 yılında 8000.000 ton civarına düşmüştür. Türkiye'de tarımsal işletmelerin yetersiz bir sermaye çıkmazı içinde olmalarının da bunda payı büyüktür (28). GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) ile sulamaya açılacak yaklaşık olarak 1,8 milyon hektar alan da, ekili alanların genişletilmesi bölgede gübre kullanımının artması sonucunu doğuracaktır. Sulama şebekelerinin tümünün develope edilmesinden sonra gübre kullanımı asgari 20 milyon ton kimyasal (sun'i) gübreye ihtiyaç duyulacağı tahmin edilmektedir (29).

Aynı şekilde, üretimin artırılmasında yüksek verimli tohumluk kullanımına da ihtiyaç olacaktır. Yüksek kaliteli tohumluğun, verimi düşük fakat potansiyeli güçlü bitkisel ürünlere kaydırılması bu alanda rekabet gücünü çoğaltacaktır. Gerçekten son yıllarda ülke içinde karşılanamayan çeşitlerin ithali, yüksek kaliteli tohumluk kullanımı önemli derecede artmıştır. Özel kesimin çalışma imkanı kazanması, ithalatın serbest bırakılması gibi yeni düzenlemeler yapılmaktadır (30). Buna rağmen, toplam 550-600 bin tonluk tohumluk ihtiyacına karşılık 1986 yılı verilerine göre 387 bin ton tohumluk üretilerek ve bunun ancak 285 bin tonu çiftçiye dağıtılabilmiştir. Yetersiz olan tohumluk üretiminin yanında dağıtımındaki dengesizlik çiftçileri olumsuz etkilemektedir (31).

(28) ENÇ-BOLAL, s.25.

(29) İsmet TAYŞI, "Tarımın Yapısı Yeniden Düzenlenmesi", 2.Türkiye İktisat Kongresi Tarım Komisyonları Tebliğleri, DPT Y. , No:1783, C.V, Ankara, 1981, s.20.

(30) GÜNEŞ, "Türk Tarımının Gelişimi...", s.27.

(31) Ünal ÖRNEK, "Tohumluk Üretimi ve Tüketimindeki Gelişmeler", ÇİFTÇİ VE KÖY DÜNYASI DERGİSİ, C.IV,S.40, (Nisan, 1988), s.19.

Tarımda çeşitli alet ve makina kullanımı ile hem üretim artışı ve hem de kalitenin yükselmesi sağlanmaktadır. En önemlisi de makinalı tarımın uygulandığı ülkelerde tarım işletmelerinin büyüdüğü ve parçalanmış işletmelerin satın alma veya kiralama ve bazı hallerde ortaklaşa işletmek suretiyle bir toplama olayına sebep olduğu görülmektedir. Bu süreç Türkiye'de de ortaya çıkmıştır (32). Büyük olasılıkla bu süreç tekrardan tarımsal alet ve makina talebinin artmasına neden olacaktır.

Yukarıda belirtildiği üzere, tarım işletmelerinin çoğunluğu cüce aile işletmeleri karakterinde ve arazilerin çok parçalı olduğundan makinalaşma ekonomik olmamaktadır. Üstelik ürün fiyatlarındaki artışlar, makina ve ekipmanlardaki fiyat artışlarını karşılayamamaktadır (33). Bu olumsuz duruma karşılık, Türkiye artık başta traktör olmak üzere ihtiyarından daha fazla ürettiği bir çok tarım makine ve aletini ihraç etmektedir. Ancak tarım makineleri ihracatında dış pazar yapısı nedeniyle gelişmeler beklenmemektedir. Tarım makineleri sanayinin gelişmeside çiftçi gelirinin artırılarak satın alma gücü yaratılması ile mümkün olacaktır (34). Çünkü tarım alanlarının ancak %30'u makina ile işlenmektedir. Buna karşılık gelişmiş ülkelerde bu oran %80 dolayındadır (35).

(32) ŞEKER, s.15-16.

(33) AKIN, s.30.

(34) Turan GÜNEŞ, "Türk Tarımında Girdi Kullanımındaki Gelişmeler", VERİMLİLİK DERGİSİ, C.XV, S.1, 1/1986, s.43.

(35) Ahmet B.YERELİ-Ethem TÜFEKÇİ, "Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye'de Verimlilik-Kalkınma Sorunları ile Çözüm Önerileri", VERİMLİLİK DERGİSİ, C.XVI, S.1, 1/1987, s.143.

Türk çiftçileri sulamada, gübrelemede, makineleşmede olduğu gibi tarımsal mücadelede de enflasyona yenik düşmüşlerdir. Bu nedenle oluşan yıllık kayıp oranları yükselmiştir.

Tarımsal üretimin önemli kolu olan hayvansal ürünlerin üretiminde kullanılan girdilerde de benzer özellikler ve sorunlar bulunmaktadır.

Türkiye, günümüze kadar tarım alanında kamu hizmeti olarak araştırma, tarımsal savaş, tohumculuk ve diğer ıslah çalışmalarına sadece hammaddenin temini yönünden yaklaşmıştır; oysa yeni tür ve cinslerin elde edilmesinde, mücadelede tohumculukta sanayinin talepleri doğrultusunda mücadele gösterilmelidir. Araştırma ve öneriler sadece çiftçiye değil, bu mallara değer kazandıran sanayiye de yaygınlaştırılmalıdır. Özellikle gıda sanayiinde bozulma çabuk gerçekleştiğinden, bunun önlenmesi için gerekli enerjinin temini de şarttır (36).

Son olarak, Türk tarımında modern ara girdi kullanımını artırmak için ilk önce tarım reformu yapılmalıdır ve bu tarım reformu akılcı toprak reformu ile desteklenmelidir (37). Tarım sektöründe temel bazı tarımsal girdilerin kullanımındaki gelişmeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

(36) Meftune EMİROĞLU. "Tarım Ürünleri Sanayii", Türkiye İktisat Gazetesi, 11-18 Ocak 1988, s.3.
 (37) YERELİ-TÜFEKÇİ, s.146.

TABLO:15

Tarım Sektöründe Verim Artırıcı Girdilerin Kullanımı

<u>Yıllar</u>	<u>Sulamaya Açılan</u> <u>Alan</u> <u>(he)</u>	<u>Fiilen Sulanan</u> <u>Alan</u> <u>(he)</u>	<u>Gübre</u> <u>Kullanımı</u> <u>(Ton)</u>	<u>Tohumluk</u> <u>(100 Ton)</u>	<u>Traktör</u> <u>(Adet)</u>	<u>Biçerdöğ</u> <u>Parkı (Adet)</u>
1979	1.000.176	652.249	7.666.043	161 ⁽¹⁾	402.777	---
1980	1.000.574	652.928	5.967.488	---	436.369	13.667
1981	1.051.376	764.300	6.686.108	---	458.714	13.100
1982	1.117.040	831.500	7.451.860	---	491.001	13.477
1983	1.181.985	837.300	8.402.411	---	513.516	13.615
1984	1.205.665	927.062	8.197.848	200	556.781	13.487
1985	1.370.870	1.027.500	7.251.536	---	583.974	13.615
1986	1.457.635	1.087.300	7.682.771	285	---	---
1987	1.514.595*	1.181.384*	8.977.335	---	---	---

Kaynaklar: Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor, Çeşitli Yıllar.
 DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim, Çeşitli Yıllar.
 DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1985, Ank., 1986.

(*): Tahmin

(1): 1978

D) Prodüktivite

Türkiye'de, tarım arazisi olarak kullanılabilir toprakların, iklim ve toprak koşullarına göre uygun olmayan bitki türlerine tahsis edilen arazi ile orman arazisi gibi gözükmesine karşın bu özelliğini kaybetmiş topraklar dışında, sonuna gelinmiştir. Bu nedenle, üretim artışı verimlilik artışlarına sıkı sıkıya bağlı kalmaktadır. Buna rağmen yukarıda sözü edilen sorunlar nedeniyle, tarımda yeterli modern girdi kullanılamaması ve ayrıca kullanılan girdilerin de rasyonel bir şekilde işlenmemesi bu bağı yetersiz kılmaktadır.

Türkiye'de tarımsal verimin düşük olması, özellikle bitkisel üretimin doğa koşullarındaki değişmelere bağlı olarak dalgalanması tarımsal fiyatların istikrarsızlığına yol açmaktadır. Bu olgu tekrardan tarımsal üretimde dalgalanmalara neden olmaktadır.

Buna göre Türk tarım sektöründe AT'na tam üye olana kadar ve olduktan sonra çözülmesi zorunlu temel sorun; tarımsal verimliliğin yükseltilmesi ve üretim planlamasının gerçekleştirilmesi olmalıdır.

Zamanı gelmişken kısaca belirtmek gerekirse, gelişmiş ülkeler ve AT ülkelerindekine göre Türkiye'de tarımsal verimlilik çok düşüktür. Tarımsal girdi kullanımının artırılması ve ıslah çalışmalarıyla tarımsal üretimde önemli sayılabilecek verim artışları elde edilmiştir (38). Ancak elde edilen bu gelişmelere rağmen bir çok üründe istenilen verimliliğin sağlandığı söylenemez (39). Aşağıdaki tabloda Türkiye'deki bazı tarım ürünlerindeki verimlilik durumu gösterilmiştir.

(38) Ancak söz konusu verim artışları içinde, tarımsal mekanizasyondaki artışlara bağlı olarak genişlemiş tarım arazilerinde payı vardır.

(39) AKAY, s.6.

TABLO:16

Bazı Önemli Tarım Ürünlerinin Verimlilik Durumu (100 kg/Ha)

ÜRÜNLER	1968	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
<u>Hububat(Top)</u>									
Buğday	11,5	18,6	18,3	18,4	19,4	17,8	19,1	18,1	20,3
Arpa	13,1	18,7	18,9	19,9	20,4	18,7	20,0	19,4	20,9
Mısır	15,3	23,1	21,3	20,7	23,4	26,9	-27,2-	33,5	41,0
Çavdar	11,9	13,1	11,8	12,9	13,7	13,8	14,4	15,0	--
Pirinç	27,3	30,0	27,5	27,1	27,1	27,0	26,2	26,1	30,0
<u>Baklagiller</u>									
Bezelye	11,5	18,7	23,3	22,5	18,5	18,2	20,5	20,5	--
Mercimek	9,7	10,4	10,2	10,9	8,8	10,0	9,2	10,3	11,3
Nohut	11,3	11,2	11,4	11,7	11,4	8,6	9,7	10,0	11,8
<u>End.Bitkileri</u>									
Ş.Pancarı	372,6	324,9	251,2	309,9	341,9	354,4	317,2	307,5	305,3
Tütün	5,9	9,3	10,2	9,4	10,0	10,2	9,4	9,0	--
Pamuk (saf)	6,1	7,8	7,4	7,5	8,2	8,6	7,6	7,8	8,8
<u>Yumur Bitkiler</u>									
Potates	121,9	169,8	163,9	166,6	166,6	164,8	168,6	198,0	204,0
Kuru Soğan	93,7	144,9	137,5	145,3	144,3	142,8	146,6	150,3	172,0
<u>Yağlı tohum.</u> <u>(Top)</u>									
Ayçiçeği	9,6	13,3	13,0	11,5	11,3	13,0	12,6	12,4	13,6
Çiğit	9,7	12,4	11,9	11,9	13,1	13,8	12,2	12,5	--
Soya	11,3	23,0	21,5	22,8	20,8	21,0	20,6	27,8	--
<u>Taze Sebzeler</u>	--	--	--	--	--	15,9	--	--	--
<u>Hayvansal</u> <u>Ürünler</u>									
Et (ton/sığır)	--	--	86,0	74,8	73,5	76,5	81,6	--	--
Süt(kg/inek)	--	--	576,7	581,5	580	581	586	--	--

Kaynaklar: DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1985, Ankara, 1986; DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim 1985, Ank., 1987; DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, Yı.No.1150, Ank., 1985; ÖRNEK, a.g.e.

E) İşgücünden Yararlanma

Türkiye'de aktif nüfusun büyük kısmı tarımda istihdam edilmektedir. Aşağıdaki Tablodan da izleneceğı üzere, tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı, giderek azalmasına karşılık günümüzde %56,54 ile ilk sırada yer almaktadır. Ancak, tarım sektöründe 1987 geçici verilerine göre 600 bin civarında işgücü fazlası bulunmaktadır (40). Buna rağmen tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı yine de çok yüksek bulunmaktadır. Burada dikkat edilmesi gerekli temel nokta ise, tarım sektöründe sermaye miktarının işgücü miktarına göre yetersiz kalması sonucunda, azalan verimler yasa-sının işlenmesi durumudur. Ayrıca tarım dışı sektörlerin tarımsal işgücü fazlasını emecek güçte olmaması, tarımsal nüfus miktarının hızla artması ve eğitimin yetersizliğı bu olguyu hızlandırıcı etkide bulunmaktadır.

(40) MGB, s.45.

TABLO:17
Türkiye'de Sektörel İstihdam
(15+Yaş, K+E %)

	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>	<u>1987*</u>
Tarım (Gizli işsizler dahil)	59,71	58,85	57,65	56,54
Sanayi	12,58	12,86	13,39	13,79
İnşaat	3,84	3,90	4,05	4,15
Ticaret	4,63	4,78	5,0	5,20
Ulaştırma	3,31	3,39	3,49	3,60
Diğer Hizmetler	14,51	14,78	14,98	15,27
Banka,Sigorta ve Gayri Menkul Sahipliği	1,42	1,44	1,44	1,45
Toplam(Bin Kişi)	15.776,2	15.955,1	16.243,7	16,548,1

Kaynak: MGB, 1987 Yıllık Ekonomik Rapor, Ankara, 1987,
(*): Ağustos 1987 verilerine göre.

Yukarıdaki tablo bize, tarımda Türkiye'nin gizli işsizlik ile bir arada giden emek bolluğu dolayısıyla emek-ikamesine yolaçacak teknik değişimleri uygulamasının ekonomik olmadığını gösterir (41).

Bu arada, Türkiye'de tarımda çalışan faal nüfusun bir kısmının marjinal verimliliklerinin sıfır olması ya-

(41) Gülten KAZBAN, 100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye, Gerçek Yayınevi, B.2, İstanbul, 1973, s.143.

nında, toplam nüfus içinde 15-64 yaş grubunun artmaya başlaması, 0-14 ve 65 ve daha yukarı yaş gruplarının paylarının azalması, çalışma çağındaki nüfusun gelişmekte olduğunu ve tarımdaki işgücü fazlasının çoğalacağını göstermektedir (42).

F) Üretim Yapısı

Türkiye'de ekilen tarımsal alanların en büyük kısmını hububat üretimi oluşturmaktadır. Nitekim, toplam ekili alanların %78,4'ünde hububat üretimi yapılmaktadır. Doğal su kaynaklarının henüz tam kapasite ile kullanılmadığı Türkiye'de ayrıca hububatta maliyetlerin nisbi düşüklüğü Türk çiftçisinin ürün seçimini önemli ölçüde etkilemektedir. İkinci sırayı baklagiller ve endüstriyel bitkiler almaktadır. Yağla tohumlar ve yumur bitkiler de sırasıyla üçüncü ve dördüncü önemde alan kaplayan ürünler olmaktadır (Tablo:18).

TABLO:18

Başlıca Tarımsal Ürünlerin Ekim ve Dikim Alanları (%) (1985)

	<u>Hububat</u>	<u>Baklagiller</u>	<u>Endüstri</u> <u>Bitkileri</u>	<u>Yağlı Tohumlar</u>	<u>Yumru Bitkiler</u>
Ekili Alan	78,4	8,1	7,2	4,6	1,7
Üretim	57,6	3,2	23,1	4,1	12,0

Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim 1985, Ank., 1987.

Ünlü GAP'nin tamamlanması durumunda, yukarıdaki oranlar tırmanış gösterecektir. Dolayısıyla sözkonusu ürünlerde hem miktar artışı ve hem de çok çeşitlilik sağlanarak kendine yeterlilik daha fazla olacaktır.

Bu arada, Türkiye'de tarımsal üretimin bileşimine baktığımızda tarımsal üretimin %75,4'ü bitkisel üretim ve %24,6'sı hayvansal üretim şeklinde, bitkisel üretim ağırlıklı, bozuk bir dengenin mevcut olduğu(43) görülmektedir. Bu çarpık durumun hayvansal üretimin daralmasına neden olacağı açıktır. Bu da bize uzun zaman alsa da, Türkiye'de iyi bir tarımsal üretim planlamasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. (Tablo:19), Türkiye'de tarımsal üretimin dağılımını göstermektedir.

TABLO:19

Tarımsal Üretimin Dağılımı (%) (1984)

<u>BİTKİSEL ÜRETİM</u>	<u>75,4</u>
Hububat	22,9
Meyve sebze	17,4
Şeker Pancarı	2,0
Diğerleri	33,1
 <u>HAYVANSAL ÜRETİM</u>	 <u>24,6</u>
Süt	7,2
Siğır eti	6,8
Koyun eti ve keçi eti	6,5
Tavuk eti ve yumurta	1,1
Diğerleri	3,0

Kaynak: GÜNEŞ, "Türk Tarımının Gelişimi...", s.25'den
T.C.Ziraat Bankası, Ankara, 1987.

(43) GÜNEŞ, "Türk Tarımının Gelişimi...", s.24.

Türkiye hayvancılığının günümüzde MG'den %8-9(44) tarımsal üretimden ise %24,6 oranında pay alması hayvancılığın Türkiye'de çok önemsiz olduğunu göstermektedir. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, ülkenin gelişmişliğindeki artışlara bağlı olarak bu önemsizlik ortadan kalkacaktır.

II-AVRUPA TOPLULUĞU TARIM

SEKTÖRÜNÜN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Türkiye bölümünde olduğu gibi Avrupa Topluluğu tarım yapısının özelliklerinin incelenmesinde de, daha çok istatistiki bilgilere başvurulmuştur.

A) Potansiyel ve Yararlanma

AT-12'nin toplam yüzölçümü 225,575 milyon hektardır. Kullanılan tarım alanlarının toplamı 129.023 milyon hektardır. Bu alan toplam arazinin %57,2'sine tekabül etmektedir. Toplam alan içinde orman alanlarının payı %25,45 ile oldukça geniş bir yer kaplamaktadır. Diğer araziler toplam alanların %17,5'i ve iç sular ise %1,58'idir (Tablo:20).

TABLO:20

AT-12'de Başlıca Arazi Türleri (1986)

<u>ARAZİ TÜRLERİ</u>	<u>1000 HEKTAR</u>	<u>(%)</u>
Tarıma elverişli araziler	129,023	57,2
Orman arazileri	57,420	25,45
İç sular	3,570	1,58
Diğer araziler	39,362	17,5
TOPLAM	225,575	100

Kaynak: CEC, a.g.e., 1987 Report.

Toplulukta 129,023 milyon he. olan tarıma elverişli arazinin %52,6'sı ile yarından fazlası işlenmektedir. Tarıma elverişli arazinin %37,9'u devamlı çayır ve meralar, %9,1'i devamlı bitkiler ve %0,3'ü bahçelerdir (Tablo: 21).

TABLO: 21

AT-12'de Tarıma Elverişli Arazilerin Kullanımı(1986)

<u>ARAZİ TÜRLERİ</u>	<u>1000/HEKTAR</u>	<u>%</u>
Ekilen Arazi	67,800	52,6
Sürekli çayır ve Meralar	49,009	37,9
Sürekli Bitkiler	11,798	9,1
Bahçeler	413	0,3
TOPLAM	129,023	100

Kaynak: CEC, a.g.e., 1987 Report.

TABLO:22
Avrupa Topluluğu'nda Kullanılan Tarımsal Alanlar
(1000 ha)

	<u>1966</u>	<u>1970</u>	<u>1980</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>
Belçika	1646	1598	1446	1418	1412
B.Almanya	13825	13578	12248	12019	12000
Fransa-	33741	32543	31737	31340	31418
İtalya	19856	19712	17879	17521	17445
Lüksemburg	134	135	130	128	128
Hollanda	2260	2208	2029	2023	2024
AT-6	71462	69774	65469	64449	64427
Danimarka	3019	2968	2905	2873	2823
Yunanistan	8960	9234	9234	-9234-	-5741-
İrlanda	4754	4794	5709	5686	5676
İngiltere	19179	18853	18920	18690	18612
AT-10	107379	105627	102236	100932	97279
İspanya	--	--	27302	27230	27213
Portekiz-	--	--	4379	4379	4532
AT-12	--	--	133917	132817	129023

Kaynaklar: CEC, a.g.e., 1986; 1987 Report.

(Tablo:22)'de ise, Topluluk ülkelerinde kullanılan tarım alanlarının yıllar itibarıyla gelişimi gösterilmiştir.

(Tablo:22)'den görüleceği üzere, AT-10'da çiftçilerin kullandığı tarım alanları, 20 yıl içinde hemen hemen 10 milyon hektar alan küçülürken, AT-12'de 1980-1986 yılları arasında yaklaşık 5 milyon he. alan küçülmüştür. Hemen belirtmek gerekirse, İspanya ve Portekiz'in katılmasıyla üye sayısı 12'ye ulaşan Toplulukta kullanılan tarım alanlarının yüzölçümü 129,0 milyon hektara ulaşmıştır. Ayrıca, AT-12'de tarımsal alanların azalması nedeniyle bunun tarımsal üretimi azaltıcı etkisi verimlilik artışları ile telafi edilmektedir.

(Tablo:22)'de özellikle dikkatleri çeken nokta, Yunanistan'ın kullandığı tarımsal alanların büyük ölçüde azalmış olmasıdır.

Bu arada, Toplulukta tarımsal alanlardaki azalma sanayileşmiş bölgelerde daha hızlı olmakta ve bu bölgeler büyük çapta sanayileşmeye uğramaktadırlar. Bununla beraber, İngiltere'de bu azalma çok daha yavaş olmuştur (45).

(B) İşletmelerin Büyüklüğü ve Miktarı

Topluluk tarımsal açıdan birbirinden oldukça farklı özellikler gösteren ülkeler tarafından oluşturulmuştur. Bu nedenle işletme sayıları, büyüklükleri ve yıllar içinde bunların gösterdiği değişimler de her ülkede aynı değildir.

(45) European Community, Twenty Years of European Agriculture, Green European, Luxembourg, 1987, s.19.

AT tarımında Türkiye'ye nazaran daha büyük ölçekli olmalarına rağmen küçük boyutlu işletmeler yaygındır. Özellikle Topluluğun onikili hale gelmesi ile işletmelerin küçülmeleri daha ileri gitmiştir. Bir hektardan düşük işletmeler, kullanılan arazinin %24,4'üne sahiptirler. 1-2 hektar arasındaki tarım işletmeleri %16,3'üne, 2-5 hektar arasındakiler %21,1'ine, 5-10 hektar arasındakiler %12,9'una, 10-20 hektar arasındakiler %10,7'sine, 20-50 hektar arasındakiler %10,2'sine, 50-100 hektar arasındakiler %3,0'üne ve 100 hektardan büyük olanlar %1,4'üne sahiptirler (46). Toplulukta çeşitli arazi genişlik grubundaki işletmelerin durumu (Tablo:23)'de verilmiştir.

(46) Turan GÜNEŞ, "Türkiye'nin AET Ortak Tarım Politikasına Uyumu", ?, ?, s.10.

TABLO: 23

AT'da İşletme Büyüklüklerine Göre İşletme Sayıları (%)

İşletme Büyüklüğü (ha)	1980		1984												
	AT-9	AT-10	AT-12	YUN.	İSP.	POR.	İTAL.	İNG.	FRA.	İRL.	AL.	DAN.	BEL.	HOL.	LÜK.
5 ha.dan az	43,0	46,6	61,6	68,3	53,7	86,6	68,1	11,5	19,2	15,5	31,2	2,2	28,1	24,1	18,4
5-9	16,7	17,2	12,9	21	30	7,7	16,7	12,5	13	15,3	18,2	17	18,8	19,3	9,8
10-19	16,3	15,0	10,7	1,6	-2	3,3	8,7	15,8	10,4	29,7	22,3	27	25,6	27,2	14,4
20-49	17,0	15,1	10,2	2,6	8,7	1,5	4,5	26,6	32,3	30,5	23,4	39,2	22,5	25,8	35,8
50 - +	6,9	6,1	4,4	0,5	5,6	0,9	2	33,6	15,1	8,9	4,9	14,6	5	3,6	21,6
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynaklar: Gülcan ERAKTAN, "Türkiye'de ve Avrupa Topluluğunda Tarımsal Yapı", İKV Dergisi, S.43 (Nisan 1985) s.36'dan ÖÖ, "The Agricultural Situation in the Community, 1983 Report, Luxembourg, 1984; ÖÖ, s.g.s., 1988 Report.

Her ne kadar Topluluktaki işletmelerin en büyük kısmını 5 ha.dan az işletme grubunun oluşturmalarına rağmen, 50 hektara ve hatta 50 hektardan büyük tarımsal işletmelerin sayısı da yüksektir. Bu durum, Topluluğun tarımsal verimliliğine en büyük katkıyı yapan unsuru oluşturmaktadır.

Türkiye'de tarım işletmesi sayısı Topluluk ülkelerine göre daha yüksek, fakat işletme başına arazi genişliği daha düşüktür. Onlu Toplulukta 1983'de 6.515.700 tarım işletmesi mevcut ve bir işletmeye 13,6 hektar kullanılan arazi düşer iken, Onikili Toplulukta bir işletmeye düşen ortalama arazi genişliği 12 hektara inmiştir. Türkiye'de mevcut 3.651.000 tarım işletmesi sayısı, Onikili Topluluğun tarım işletmeleri sayısının üçte birinden biraz fazladır. Türkiye'de tarım işletmesi başına ortalama 5,5 hektar arazi düşmekte olup, bu değer Onikili Topluluk değerinin yarısından daha azdır. Ayrıca, Türkiye'de 50 hektara kadar arazisi olan işletmeler tüm işletmelerin %99,4'üdür. Toplam arazinin %88,8'ini kullanmaktadır. Toplulukta bu büyüklükteki işletmeler toplam işletmelerin %94,5'idir ve toplam arazinin %59,3'ünü kullanmaktadır (47).

İspanya ve Portekiz'in Topluluğa katılmasıyla Topluluktaki tarımsal işletmelerin sayısı %50 oranında artmıştır (48).

(Tablo:23)'e baktığımızda, özellikle Danimarka başta olmak üzere İngiltere, Fransa, İrlanda ve Almanya'nın tarımsal işletmelerini büyötmeye yönelik politikalarında başarıya ulaştıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Buna karşılık küçük işletmelerin en fazla bulundu-

(47) GÜNEŞ, "Türk Tarımının Gelişimi...", s.22-23.

(48) ENÇ-BOLAT, s.21.

ğu ülke Portekiz'dir. Bunu Yunanistan, İtalya ve İspanya takip etmektedir. Topluluktaki bu oluşum yapısı aynı zamanda toplam tarımsal gelirlerin dağılımını da belirleyen temel unsuru oluşturmaktadır.

Topluluğun sanayileşmiş ülkelerinde görülen, tarımsal işletmelerin büyümesi olgusu tarımsal arz ve talebin dengelenmesine yardımcı olacağı açıktır. Bu nedenle, tarımsal işletmelerde parçalanmanın söz konusu olduğu Topluluk ülkelerinde hükümetlerin tarımda ilk yapısal eylem girişimlerini toplulaştırma konusunda olmuştur. Gerçekten de, Mansholt Planı gereğince 60'lı yılların ikinci yarısında işletme sayıları Topluluk düzeyinde yılda %3 dolaylarında gerilemiştir. 1970'li yılların başında bu azalma %2 olarak devam etmiştir. 1975'den 1980'e kadar da bu gelişme devam edegelmiştir (49). Buna rağmen AT içinde 9 milyon tarım işletmesi bulunmaktadır ve bunun 1 milyonunun yaşayabilir işletme düzeyindedir. Topluluk içinde tarım alanlarının çok büyük bölgesel farklılıklar vardır. Bu farklılıklar ise işletmelerin büyüklüğü, toprağın verimliliği, teknolojinin tarımda kullanılıp kullanılmadıkları açılarından yoğunlaşmaktadır. Topluluk içi büyük pazarlar da Avrupa'nın ortasında bulunmaktadır ve buralarda küçük işletmelerin mal satmaları mümkün değildir (50). Bu nedenle, bu pazarlarda rekabet edebilmek için, tarımsal işletmelerin belli bir büyüklüğe ulaştırılması zorunlu görülmektedir.

(49) ERAKTAN, "Türkiye'de ve...", s.34.

(50) G. MARKATATOS, Dünya Gazetesi, 9 Haziran 1987, s.7.

C) Girdi Kullanımı

Verimliliği artırıcı en önemli faktör olan tarımsal girdilerin kullanımı itibariyle AT ülkeleri Türkiye'den oldukça ileri aşamadadırlar. Hektar başına kullanılan gübre miktarlarına bakıldığında Türkiye'den bir kaç kat daha fazla gübre kullanıldığını görmekteyiz. Tarımsal mekanizasyon açısından da AT oldukça iyi durumdadır. Türkiye'de 100 hektar tarımsal alan başına 2,6 traktör ve 0,1 biçerdöver, buna karşılık, AT'da 4,3 traktör ve 1,6 biçerdöver düşmektedir. AT'da yaklaşık olarak 5,771 milyon traktör, 543 bin kadar da biçerdöver bulunmaktadır (Tablo:24).

Yok

TABLO: 24

AT Ülkelerinde Başlıca Tarımsal Girdi Kullanımı

	AT	Be.	Da.	Al.	Yun.	İs.(4)	Fr.	İr.	İt.	Ülk.	Hol.	Por.(3)	İng.	Tül.
A) Sulanan Alan														
-Sul.Al.Mik	8,327	9,1	403,9	--	1,049,3	2,464,1	891,2	--	2,746,7	--	353,3	597,2	181,4	3,220
(1000 ha)														
-Sul.Al.Top.														
Tarımsal Al.	6,3	0,6	14,2	--	18,3	9,1	2,8	--	15,7	--	17,4	13,2	1,0	9,1
İç.Payı (%)														
B) Suni Güb.														
Kul.(kg/ha)														
-Azotlu Gübre	54	--	140	122	43(4)	33	74	57	56	125	249	36	85	18
-Fosforlu "	35	--	39	63	22(4)	16	50	27	36	39	44	27	25	12
-Potaslı "	33	--	53	82	5(4)	11	59	34	20	55	62	14	29	0,2
C) Makineleşme														
-Traktör														
sayısı(1000)	5,771	114	166	1483	243(2)	--	1488	145(3)	1228	9	183	82	515	584
-100 hek.ta-														
rimtal Al:														
Başına														
Traktör														
Sayısı	4,3	8,2	5,8	12,4	2,7(2)	--	4,7	2,5(3)	7,0	7,1	9,1	1,9	2,8	2,6
-Biçerüçver														
Sayısı(1000)	343	8	35	139(1)	7(2)	--	154	5(3)	38(2)	2	4	11	55	13,47
-100 hek.														
Tahıl Alanı														
Baş.Biçerüç-														
ver Sa.	1,6	2,0	2,1	2,8(1)	0,4(2)	--	1,6	1,2(3)	0,7(2)	4,6	2,2	--	1,4	0,1

Kaynaklar : CEC, a.g.e., 1987 Report; Tarık ÇOMACI, "AET Rekabeti Karşısında Türk Tarımının Durumu", DIŞ TİCARET FORUM DERGİSİ, 3.7 (Temmuz, 1987).

(1): 1984, (2): 1982, (3): 1980, (4): 1983.

Toplulukta, başta sanayi sektörünün gelişmiş olması, tarımsal işletmelerde küçülme, parçalanma ve dağılıklılığın çok fazla olmaması, tarım ürünleri için uygulanan yüksek fiyat politikasının varlığı, tarıma verilen mali desteğin önemli ölçülerde bulunması ve tarımsal işgücünün giderek azalması nedenleriyle, başta makineleşme olmak üzere tarımda girdi kullanımı giderek artmaktadır.

Bu arada, (Tablo:23) ile (Tablo:24)'ü karşılaştırdığımız takdirde görülecektir ki, küçük işletme yapılarına sahip Topluluk ülkelerinde başta makineleşme olmak üzere tarımsal girdi kullanımı, gerek miktar ve gerekse tarımsal alan bakımından düşüktür. Bunu en net şekilde, Danimarka ve Portekiz ülkelerini karşılaştırarak görmek mümkündür.

Toplulukta, 1966-1980 yılları arasında tarımsal girdi kullanımı hızlı ve giderek yükselen bir seyir izlemiştir. 1980'den sonra, tarımsal girdi kullanım trendi yeni bir safhaya geçmiştir. Yunanistan ve İrlanda'da tarımsal girdi kullanımı, sırasıyla, yıllık %2,6 ve %2,9 artarak çok fazla olmuştur. Ancak bu artış Hollanda ve Fransa'da daha yavaş olmak üzere sürmüştür. Diğer taraftan, tarımsal girdi kullanımı, Almanya, İtalya, Belçika, Lüksemburg, İngiltere ve Danimarka'da aynı düzeyde veya biraz düşüş göstermiştir (51).

1973'den beri, Yunanistan, Fransa ve İtalya'da tarımsal girdi hacmindeki artış oranı, tarımsal üretim hacminden daha hızlı olmuştur (52). Bunun nedeni ise, söz konusu ülkelerde, bitkisel üretimin hayvansal üretime göre daha fazla önemli olmasındandır.

Bu arada, Topluluk genelinde tarımsal üretimin bileşimi yönünden uygun bir dengenin var olması, girdi kullanımı açısından da böyle bir dengenin var olabile-

(51) European Community, s.22.

(52) a.g.e., s.22.

ceğini mümkün kılmaktadır. Bu durumun, toplulukta tarımsal verimliliğin yüksek görülmesindeki payı büyüktür.

(Tablo:24)'e baktığımızda, Türkiye'nin tarımsal üretim içindeki bitkisel ürünlerin payı (%75) yüksek olmasına rağmen, gübre kullanımı tüm topluluk ülkelerine göre çok düşük kalmıştır. Bunun en büyük nedeni ise sulanan tarımsal alanların azlığıdır. Ayrıca, Türkiye'de kullanılan kimyasal gübrelerin deha çok azotlu ve fosforlu gübreler olmasının nedeni ise, Türkiye'deki toprakların bir çok yerlerde potas yönünden zengin bulunmasıdır (53). Bu son durum, Türkiye'ye tarımda büyük avantajlar sağlayabilecektir.

D) Prodüktivite

Avrupa Topluluğunda tarım sektörü bir bütün olarak düşünüldüğünde tarımsal prodüktivite bakımından aynı karaktere sahip bulunmadığını, gelişmenin bütün üye devletlerde ve hatta bir devletin çeşitli bölgelerinde aynı olmadığını kolaylıkla görmek mümkündür. Çünkü, uygulanan ortak tarım politikasına rağmen, tarımsal üretim faktörlerinin, tarımsal girdilerin, tarımda teknoloji kullanımının ve temelde tarımsal yapı özelliklerinin, ülkelere göre çeşitlilik göstermesi bu duruma sebep olmaktadır.

Yaklaşık 20 yıldan bu tarafa uygulanan Ortak Tarım Politikası tarımsal ürün üretiminde önemli verim artışlarına neden olmuştur. Birim başına elde edilen ürün itibarıyla Avrupa Topluluğu ile Türkiye'yi karşılaştırdığımızda, Topluluğun hemen bütün ürünlerde Türkiye'den çok daha fazla verimliliğe sahip olduğu görülmektedir (Tablo: 25).

TABLO: 25

AT-12 ve Türkiye'de Bazı Tarım Ürünlerinde Verimlilik Durumu
(100 kg/Hek-1985)

<u>ÜRÜNLER</u>	<u>AT-12</u>	<u>TÜRKİYE</u>	<u>AT'na Göre Verimlilik Farkı %</u>
<u>Tahıllar</u>			
(Çeltik hariç)	44,8	19,23	-0,57
-Buğday	51,0	18,1	-0,65
-Arpa	40,0	19,4	-0,52
-Çavdar	31,2	15,0	-0,52
-Mısır	63,3	33,5	-0,47
-Çeltik	57,7	27,1	-0,53
<u>Baklagiller(AT-10,1983)</u>	23,4	17,8	-0,24
<u>End.Bitkiler</u>			
-Şeker Pancarı	480,0	307,5	-0,36
-Tütün	18,7	9,0	-0,52
-Pamuk (Saf)	10,3	7,85	-0,24
<u>Yumru Bitkiler</u>			
-Patates	276,0	198,0	-0,28
-Soğan	235,0	150,3	-0,36
<u>Yağlı Tohumlar</u>			
-Soya	52,0	27,8	-0,47
-Ayçiçeği	15,0	12,4	-0,17
<u>Sebze ve Meyveler</u>			
-Zeytin	17,3	8,0	-0,54
-Domates	464,0	322,5	-0,30
-Elma	255,0	160,0	-0,37
-Portakal	158,0	135,0	-0,15
-Armut	189,0	108,0	-0,47
-Şeftali	130,0	120,0	-0,08
-Kayısı	97,0	65,0	-0,33
-limon	133,0	199,5	+0,33
<u>Hayvansal Ürünler</u>			-0,86
-Süt (kg/inek)	582 ⁽¹⁾	4,151 ⁽¹⁾	

Kaynaklar: DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim 1985, Ya.No.1236, Ank.,
1987; KARABAGLI, a.g.e.; ENÇ-BOLAT, a.g.e.

(1): 1962,1983 ve 1984 Ortalamaları

Tablodan da görüleceği gibi, genel olarak 12'lerle Türkiye tarımında hektara verim bakımından büyük farklar vardır. Bu farklar özellikle tahıllar, soya, tütün ve hayvansal ürünlerde çok fazladır. Aslında AT-10' da bu farklar daha da yüksek olup, Portekiz ve İspanya'nın katılması sonucunda bugünkü seviyeye düşmüştür (54).

Diğer taraftan, (Tablo:25)'in Topluluk tarımı açısından olumlu olarak değerlendirilse de, Topluluk tarım sektöründe, dünya fiyatlarına göre, daha yüksek fiyat politikası uygulanması ve bu fiyatların piyasa fiyatlarının altına düşmesinin imkansız olması nedeniyle, tarımsal üretimin çok fazla artarak aşırı stokların oluşması, toplulukta ciddi mali krizlere yol açmıştır.

Avrupa Topluluğu, söz konusu kriz nedeniyle, ne tarımsal verimliliğin önüne geçmek isteyecektir, ne de uyguladığı fiyat politikasından vazgeçmek isteyecektir. Bu nedenle, Türkiye'nin de, Topluluk tarımının bugünkü durumunu ve ileriki gelişmelerini iyi tahmin ederek, hangi alanlarda ne gibi bir düzenlemeye gidebileceğini önceden planlaması gerekmektedir.

(Tablo:16)'da görüldüğü gibi, Türkiye'de verimlilikte 1968 yılına kıyasla önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak yine de Türkiye, hayvansal ve bitkisel ürünlerin hemen hepsinde Topluluk ortalamasının önemli ölçüde gerisinde kalmaktadır. Bu durum, tarımsal işletmelerin büyüklüğü, tarımsal işgücünün produktivitesi, tarımsal girdi kullanımı ve her türlü yardım ve desteği gören, dolayısıyla modern tarım teknolojisini uygulaması yönlerinden topluluğun, Türkiye'ye göre daha ileri boyutlarda olmasından kaynaklanmaktadır. Yunanistan'la ise verimlilik yönünden aşağı yukarı

(54) Arslan KARABAĞLI, "Avrupa Topluluğu Tarımı ve Türkiye", ÇİFTÇİ VE KÖY DÜNYASI DERGİSİ, S.35, (Kasım, 1987), s.25.

aynı düzeyde bulunmaktadır (55). Aynı düşüncüyü Topluluğa yeni üye olan İspanya ve Portekiz için de ileri sürmek mümkündür.

E) İşgücünden Yararlanma

Türkiye'de tarımsal yapıyı düzenleyici önlemler üzerinde fazla durulmazken, Toplulukta tarımsal yapı politikasının başlıca amacı, sahibine diğer ekonomi sektörlerindekiine uygun bir duruma getirebilecek, yaşayabilir işletmeler kurmaktır. Tarımsal yapı politikasının yukarıda belirtilen amacına erişebilmek, her şeyden önce tarım kesimindeki işgücünün bir kısmının başka sektörlerle aktarılmasını ve tarımda çalışmaya devam edenlere daha büyük işletmeler yaratılmasını gerektirir (56). Söz konusu işgücü transferi, Toplulukta fazla sorun yaratmadan gerçekleşebilmektedir. Çünkü, tarımsal istihdamdaki gerileme diğer sektörler (sanayi ve hizmetler) tarafından absorbe edilebilmektedir. Dolayısıyla, tarım sektöründe emek ikame edici teknik değişimler rahatça uygulanabilmektedir.

Toplulukta, 1966-1986 döneminde tarımdaki işgücü hemen hemen yarıya inmiştir. Altılı Toplulukta, 1965 ve 1975 yılları arasında çok küçük araziye sahip çiftçilerin arazilerinden ayrılmaları, kırsal bölgelerin yaşam tarzlarında, büyüklüklerinde ve sayılarında kesin yapısal değişmelere neden olmuştur (57). Bu durum, tarım sektöründe verimlilik artışlarını da olumlu yönde etkilemiştir.

(55) ENÇ-BOLAT, s.19.

(56) Eraktan, "Türkiye'de ve...", s.32.

(57) European Community, s.21.

Türkiye'de, Topluluktakinin aksine tarım kesiminde istihdam edilenlerin sayısı oldukça yüksek bulunmaktadır (Bkz.: Tablo:17). Bunun kabul edilebilir bir düzeye getirilebilmesi ise, tarım dışı (özellikle tarıma dayalı sanayi) alanlarındaki hızlı gelişmeyle ilişkilidir.

Ancak herşeye rağmen, 'AT tarım sektörü şu an için toplam istihdamın içinde %8,4'lük bir yer tutmaktadır. (Bkz.: Tablo9). Bu oran diğer sanayileşmiş ülkelerden oldukça yüksektir. ABD'de %3,3, Kanada'da %5,3, İsveç'de %5,1'dir. Ayrıca Topluluk içinde tarımsal işgücünün dağılımı bölgeler arasında farklılıklar göstermektedir. Şöyle ki söz konusu işgücü İrlanda ve tüm Akdeniz bölgesinde sayısal olarak oldukça yüksektir, bu bölgelerde tarımsal istihdam toplam istihdamın %10'undan fazladır (58).

Bu arada, tarım sektöründe 25-64 yaş arasında ve özellikle 65 ve daha yukarı yaş gruplarında bulunanların oranı Toplulukta Türkiye'dekinin bir hayli üstündedir. Bunun en önemli açıklaması Toplulukta tarımsal nüfusun daha yaşlı olmasıdır. Diğer taraftan, tarım kesiminde çalışanlar içinde kadınların payı da Türkiye'de daha yüksektir. Bunlara ilave olarak, tarımda çalışan nüfus, işteki durumuna göre ele alındığında, kendi nesabına çalışanlarla ücretlilerin AT-9'da daha yüksek oranlarda bulunduğu anlaşılır. Buna göre Toplulukta tarımda çalışanların yarıya yakın bir kısmı kendi işletmesinde çalışırken, Türkiye'de yaklaşık dörtte biri işletme sahibi durumundadır. Buna karşılık çok yüksek oranda (%67,7) bir ücretsiz aile işçisi yayılımı vardır (59).

Herşeye rağmen, bugün tarımda gizli işsizlik AT ülkelerinden özellikle İtalya ve Yunanistan'da yaygın-

(58) ANIL, s.27.

(59) ERAKTAN, "Türkiye'de ve...", s.33-34.

dır. Yeni üye ülkelerden İspanya ve Portekiz'de de gizli işsizlik söz konusudur (60).

F) Üretim Yapısı

Avrupa Topluluğu ile Türkiye tarımı arasında tarımsal üretimin yapısı bakımından da önemli farklılıklar vardır. Yunanistan, İspanya ve İtalya dışındaki AT ülkelerinde tarımsal üretim içinde hayvansal üretimin payı bitkisel üretimden daha fazladır. Fransa hariç bu ülkelerin hayvansal üretiminin tarımsal üretimdeki payı %60'dan fazladır. Herşeye rağmen, Topluluk genelinde bitkisel üretim ile hayvansal üretim arasında uygun bir dengenin var olduğu söylenebilir (Tablo:26).

(60) ENÇ-BOLAT, s.24.

TABLO:26

AT Ülkelerinde Tarımsal Üretimin Bileşimi (%)
(1985)

ÜLKELER	BİTKİSEL ÜRETİM	HAYVANSAL ÜRETİM	TOPLAM
AT-6 (1966)	42	56,9	100
AT-10 (1984)	45,2	54,8	100
AT-12	44,5	55,6	100
Belçika	32,2	67,8	100
Danimarka	31,6	68,4	100
B.Almanya	32,6	67,4	100
Yunanistan	69,2	30,8	100
İspanya	57,3	42,7	100
Fransa	49,5	50,5	100
İrlanda	11,8	88,2	100
İtalya	58,4	41,6	100
Lüksemburg	16,6	83,4	100
Hollanda	30	70	100
Portekiz	—	—	—
İngiltere	37,3	62,7	100

Kaynaklar: CEC, a.g.e., 1986 Report.;ÇUHACI. a.g.e.

Yukarıdaki tablodan görüleceği üzere, AT'da daha çok kuzey ülkelere has bir üretim tipi olan hayvancılık başta gelmektedir. Aynı zamanda, AT ülkelerinde genelde hayvancılık bitkisel üretimden bağımsız olarak yapılmakta ve daha çok büyükbaş hayvan yetiştiriciliği hakim durumdadır. Buna ilave olarak, büyükbaş hayvan yetiştiren işletmeler genellikle büyük işletmeler olmaktadır. Bu durumun tersine, Türkiye'de hayvancılık özellikle büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinde olmak üzere bitkisel üretimle birlikte ve bir yan gelir sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Hayvanlar ise genelde düşük verimli yerli

ırtandır. Türkiye'de küçükbaş hayvan yetiştiriciliği daha fazla önem arz etmektedir (61).

Bu arada, AT, 10'da 1984 yılı bitkisel üretimi içerisinde; hububat %16,8, meyve ve sebze %11,8, şarap %4.1, şeker pancarı %3,3 ve diğerleri %9,2'lik pay alırken, aynı yıl hayvansal üretimi içerisinde; süt %1,8, tavuk eti ve yumurta %8,5 ve diğerleri %0,05'lik pay almışlardır (62). Bu durumu (Tablo:19) ile karşılaştırıldığında AT ve Türkiye'nin bitkisel üretiminde ağırlık hububat, meyve ve sebzede toplanmaktadır. Hayvansal üretimde ise Topluluk süt ve sığır eti yanında domuz ve tavuk eti ile yumurta üretimi ağırlıklı bulunmaktadır.

Aşağıdaki (Tablo:27)'de ise, Topluluk Ülkelerinin tarımsal üretimleri içerisinde başlıca tarım ürünlerinin almış olduğu paylar gösterilmiştir.

(61) ÇUHACI, s.35.

(62) CEC, a.g.e., 1986 Report, s.25.

TABLO:27

AT Ülkelerinde Tarımsal Üretim İçindeki Başlıca Ürünlerin Payı (%-1986)

ÜLKELER	BEL.	DAN.	B.AL.	YUN.	İSP.*	FRA.	İR.	İTA.	LUK.	HOL.	POR.	İNG.	AT-10
BİTKİSEL ÜRÜNLER													
Buğday	4,2	3,5	5,0	6,4	4,6	10,3	1,3	6,6	2,1	1,1	:	12,0	7,1
Çavdar	0,0	1,2	0,9	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	:	0,0	0,2
Yulaf	0,1	0,3	0,1	0,7	0,2	0,1	0,1	0,1	0,3	0,0	:	0,2	0,1
Arpa	1,9	6,7	2,9	0,0	5,9	2,7	3,2	0,5	2,4	0,3	:	7,2	2,6
Mısır	0,0	0,0	0,6	3,4	2,6	3,9	0,0	3,2	0,0	0,0	:	0,0	2,0
Pirinç	0,0	0,0	0,0	0,5	0,7	0,1	0,0	1,1	0,0	0,0	:	0,0	0,3
Şeker Pan.	4,4	2,0	3,8	1,4	2,0	2,6	1,7	2,1	-	2,5	:	1,9	2,6
Tütün	0,1	0,0	0,1	6,7	0,6	0,3	0,0	1,0	-	0,1	:	0,0	0,6
Patates	2,9	1,1	1,5	2,1	2,2	1,4	1,7	1,3	1,2	3,2	:	3,7	1,9
Meyve ve Sebzeler	13,6	4,2	6,4	22,4	22,9	10,6	2,4	24,8	3	10,8	:	9,9	13,1
HAYVANSAL ÜRÜN													
Süt	17,2	24,1	27,1	9,3	9,5	17,6	35,4	14,6	46,5	26,7	:	22,0	19,5
Sığır eti	20,2	9,2	16,6	3,6	6,7	15,2	38,1	10,9	26,0	10,4	:	12,5	13,6
Domuz eti	20,5	28,0	17,4	4,4	9,1	5,9	5,3	6,3	8,1	18,1	:	8,2	10,6
Koyun ve keçi eti	0,2	0,0	0,3	7,5	3,5	1,6	3,5	0,8	-	0,4	:	4,4	1,6
Yumurtası	3,1	1,0	3,1	2,3	4,3	1,9	0,9	2,3	0,9	3,6	:	4,0	2,6
Kümes hay.	3,1	1,7	1,9	2,4	5,5	5,1	2,9	5,6	0,1	3,8	:	6,6	4,3
DİĞERLERİ	8,5	17	12,3	24,1	19,7	20,7	4,2	22,7	9,3	19	:	7,6	17,3
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	:	100	100
TOPLAM DEĞER (MİL.ECU)	5,507	6,545	27,581	7,052	20,215	42,941	3,677	34,819	172	14,133	:	17,420	159,846

KAYNAK: CEC, a.g.e., 1987 Report (*): 1985

(Tablo:27)'de en dikkat çekici nokta, meyve ve sebze ürünlerinde İtalya, İspanya ve Yunanistan'ın önemli bir yere sahip bulunmasıdır. Bu husus, Türkiye açısından daha da önemli olmaktadır. Bu nedenle, Türkiye meyve ve sebze üretimine elinden geldiğinden fazla önem vermek zorundadır.

Sonuç olarak, Türk ve AT tarım yapılarının bir değerlendirmesini yapacak olursak, Türkiye'nin toprak potansiyeli bakımından oldukça avantajlı bir tarım ülkesi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak AT'da gelirlerini tarımdan sağlayanlar Türk çiftçisine nazaran daha geniş araziye sahip bulunmaktadırlar. Prodüktivitenin de Topluluk ülkelerinde daha yüksek oluşu, Avrupa çiftçilerinin daha fazla gelir kazandıklarını ortaya koymaktadır. Buna rağmen, AT'da tarım sektöründe çalışanların gelirleri diğer sektörlerle karşılaştırıldığında daha düşük olduğu görülmektedir. Tarım ürünleri için uygulanmakta olan yüksek fiyat politikası arasındaki farkı kapayamamıştır. Bu nedenle de, tarımdan bir kısım nüfusun diğer sektörlerle aktarılması suretiyle tarım işletmelerinin büyüyerek verimli hale gelmeleri sağlanmıştır. Sonuçta, Topluluk tarım işletmelerinin büyüklüğü, tarımsal işgücü kullanımı, tarımsal girdi kullanımı ve teknoloji seviyesi yönlerinden de Türkiye'den daha önce geldiğini söyleyebiliriz.

III- TÜRKİYE VE AT'DA TARIMSAL ÜRÜNLERDEKİ KENDİNE YETERLİLİK DURUMUNUN İNCELENMESİ

Tarımsal üretimde büyük verimlilik artışları gerçekleştirilen AT bazı istisnalar haricinde kendine yeterli bir duruma gelmiştir. Bununla birlikte, Toplulukta uygulanan tarımı destekleyici politikaların da bunda payı büyüktür. Bu nedenle, Türkiye'nin Topluluğa yönelik tarımsal ihracatında, tam üye olsun veya olmasın söz konusu ürünlerde kaliteyi yükseltmek zorundadır. Aksi takdirde, Avdupa Pazarında söz konusu ürünleri satabilmesi mümkün olamaz. Aynı zamanda, AT'nun kendine yeterli olmadığı ürünlerin üretimine de gereken önemin verilmesi Türkiye tarımı için en iyi yol olacaktır. Ancak Topluluğun, bugün tarımsal ürünlerde hem ithalatçı ve hem de ihracatçı durumuna gelmesi ve bu oluşuma sürekli müdahalelerde bulunması, Türkiye'nin bu konuda uygun bir strateji oluşturmasını güçleştirmektedir.

Herşeye rağmen, AT'nun tarımsal üretim bakımından mutlak anlamda kendine yeterliliği söz konusu olmadığı gibi (Bkz.: Tablo:11), iç talebi tamamen karşılayan üretim dallarında da ithalatı kısıtlayıcı bir politika uygulamaması ve üye devletlerin ihtiyaçlarını Topluluk içinden karşılamasını zorunlu tutulmamasına rağmen, (ileride bahsedileceği üzere) Ortak Piyasa düzeninin, bu gibi durumlarda çiftçilerin ne zarar görmesine ne de Topluluk dışından ithalat yapan üye devletin herhangi bir yarar sağlamasına fırsat vermemektedir.

Topluluğun, tarımsal ürünlerde yeterlilik kavramının esasını, Topluluk tarım pazarlarının istikrarlılığının sağlanması ve korunması oluşturmaktadır. Türkiye, benzer iklim kuşağında yer alan ülkeler ve AT genelinde kendine yeterlilik düzeyleri ürün temeline göre (Tablo: 28)'de, kişi başına tüketilen tarım ürünleri miktarı ise (Tablo:29)'da gösterilmiştir.

TABLO:28
Türkiye ve AT'da Bazı Tarım Ürünlerinde
Kendine Yeterlilik Durumu (%)
(1984)

ÜRÜNLER	AT-10	AT-12	TÜRKİYE	YUNANİSTAN	İSPANYA	PORTEKİZ
I. BİTKİSEL ÜRÜNLER						
Buğday	145,8(1)	139,4(1)	137,5*	---	81*	35*
Arpa	133,4(1)	129,8(1)	107,7*	---	---	---
Mısır	85,5(1)	73,5(1)	96*	---	33*	19*
Pirinç	66,7(1)	73,1(1)	110*	---	118*	98*
Baklagiller	75,4(1)	77,8(1)	---	81,8*	77,8*	82,9*
Patates	102,7(1)	102,1(1)	101*	106,4*	98,2*	88,2*
Şeker Pancarı	99,9(1)	99,9(1)	---	100*	100*	---
Şeker	131,7(1)	124,6(1)	---	85,2*	107,7*	---
Şarap	96,9(1)	97,7(1)	---	---	107,7*	140*
Zeytinyağı*	108*	---	---	---	283*	100*
Narenciye(Top)	45,6(1)	71,6(1)	1238*	---	119*	128*
Yaş Meyva	100*	103*	---	---	112*	101*
Yaş Meyva (Narenciye Hariç)	84*	88*	---	---	---	---
Sebze	101,3(1)	107,7(1)	---	---	---	---
II. HAYVANSAL ÜRÜNLER*						
Siğir-dana eti	104	102	---	---	92	84
Koyun-keçi eti	74	78	---	---	99	100
Domuz eti	102	101	---	---	99	98
Kümes hay.	111	102	100,1	---	99	100
Süt	101	---	100	---	---	---
Yumurta	103	103	104,6	---	103	---
Peynir	107	106	101,5	---	91	90
Tereyağı	131	131	100	---	100	48

KAYNAKLAR: (1): ÇUHACI, s.35'den Crop Production Quarterly Statistics, EUROSTAT, 4/1986. 1984/1985 verileri Ort.

(*): Ömer BOLAT, İspanya, Yunanistan ve Portekiz'in Avrupa Topluluklarına Katılmalarında Ekonomik Durumları ve Türkiye, İKV Ya.No.32, 1st., Ocak/1987.

(Tablo:28)'den de görüleceği gibi AT ülkelerinde tahıllarda üretim fazlalığı vardır. Söz konusu ürünlerde Türkiye'nin fazlası yoktur ve ancak kendine yeterli durumdadır, dolayısıyla bu ürünlerin AT'ye ihracatı söz konusu olamaz. Ancak mısır ve pirinçte AT ülkeleri kendi kendine yeterli değildir. Türkiye'nin ise bu iki üründe üretim fazlalığı yoktur. Fakat üretimin artırılması halinde bu ürünlerin AT ülkelerine ihracatı mümkün olacaktır. Baklagillerde, AT'nun kendine yetersizliği Türkiye'nin ise üretim fazlası vardır. Dolayısıyla, özellikle mercimek ve nohutta olmak üzere, üretimimizi artırarak bakliyatda AT ülkelerine ihracat yapılabilir. Patateste ise AT ülkeleri kendine yeterli durumdadır. Dolayısıyla AT'ye ihracat imkanı olmayacaktır. Endüstriyel bitkilerde ise, Türkiye'nin rekabet gücüne sahip olduğundan özellikle tütün ve pamukta AT'na ihracat artırılacaktır. Ancak şeker pancarında ve şekerde ihracatı artırma imkanı bulunmamaktadır. Türkiye'nin büyük bir üretim potansiyeline sahip olduğu sebze ve meyvada ise ürün grubuna göre değişken bir durum mevcuttur. Taze sebzede, AT'nun %107,7 oranında kendine yeterlilik durumuyla üretim fazlası bulunmaktadır. Türkiye'nin normal üretim mevsiminde AT'na ihracatını artırma imkanı yoktur. Çünkü bu mevsimde hem ithalatçı ülkelerde hem de rakip ülkelerde üretim artmaktadır. Ancak seracılık yoluyla mevsim dışı üretimi artırarak, AT tüketicilerinin zevk ve tercihlerine göre üretimi yönlendirerek ve pazarlama sorununu hallederek AT'na sebze ihracatı artırılabilir. Buna karşılık, yaş meyvede ve özellikle narenciyede AT kendine yeterli değildir. Türkiye ise bu alanda büyük bir üretim potansiyeline sahip bulunmaktadır. Bu nedenle, söz konusu ürünlerde, Topluluk kalite ve standartlarına uymak, istenilen ambalajı kullanmak kaydıyla AT ülkelerine ihracatı büyük ölçüde artırmak mümkün olacaktır (63);

(63) ŞUHACI, s.36.

TABLO:29

Yunanistan, İspanya, Portekiz ve Türkiye'de
Önemli Bazı Tarımsal Ürünlerin Tüketim Durumu
(Kişi Başına Yıllık Kg. Olarak-1983)

<u>ÜRÜNLER</u>	<u>AT</u>	<u>YUN.</u>	<u>İSP.</u>	<u>POR.</u>	<u>TÜR.</u>
Un Olarak					
Hububat Değeri (Pirinç hariç)	84	111	73	104	214,8
Pirinç	3	3	6	18	3,6
Patates	76	71	111	89	51
Beyaz Şeker	37	30	32	30	26
Sebze	108	212	130	134	132
Meyve Suyu	20	—	—	—	1
Et (Karkas Olarak)	90	67	69	46	22
Süt	91	90	112	54	41
Tereyağı	5	1	1	1	2
Yumurta	14	12	17	6	5
Bitkisel Yağlar	25	—	22	20	17

Kaynak: OLALI-DUYMAZ , a.g.e.

Türkiye, mutlak bir açlık sorunu ile karşı karşıya bulunmamaktadır. Ancak, yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere halkın büyük bir bölümünün temel kalorisini tahıl ürünleri oluşturmaktadır. Bu dengesiz durumun, başta gelir dağılımının bozuk olması nedeniyle artacağı açıktır. Bununla beraber, nüfus artış hızının yüksek, reel gelirlerin düşük olması ve ayrıca kolayca değişmeyen tüketim alışkanlıkları nedeniyle, beslenme düzeyi yetersiz kalmıştır.

Geleneksel ihraç ürünleri olarak nitelendirdiğimiz kuru üzüm, kuru incir, fındık, antep fıstığı ve yer fıstığı ihracı konusunda, Türkiye'nin şansını yitireceğini kabul etmek mümkün değildir. Çünkü bu ürünlerin belli ve sürekli alıcıları vardır, bundan sonrada aynı şekilde olacaktır (64).

Türkiye'nin hayvansal ürünler bakımından, Topluluğa ihracat şansı hemen hemen yoktur. Çünkü, Toplulukta, bu ürünlerde "kronik" bir fazlalığın olması, öte yandan da esasen Türkiye'de tüketimden artan fazla bir miktarın bulunmaması, bu duruma yol açmaktadır (65). Ancak, yukarıdaki tablodan görülebileceği gibi AT koyun-keçi etinde kendine yeterli değildir. Dolayısıyla Türkiye'nin AT'na koyun ve keçi eti ihracatını artırması mümkün olabilir.

Şimdi de, Türkiye, Yunanistan, İspanya, Portekiz ve AT'da bazı önemli tarımsal ürünlerin tüketim durumu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

(64) KARABAĞLI, s.26

(65) a.g.e., s.26.

Bu arada Türkiye'de kişi başına tüketim Topluluk düzeyinde olması istenirse, söz konusu tarımsal ürün üretiminin yıllık olarak kaç kat çoğaltılması gerekeceği aşağıdaki tablodan izlenebilir.

TABLO:30

Türkiye'de Kişi Başına Tüketimi, Topluluk Düzeyine Çıkartacak Gerekli Üretim Artışları

ARTIRILMASI VEYA AZALTILMASI
GEREKEN

<u>ÜRÜNLER</u>	<u>(Katsayı Olarak)</u>
Et	4,5
Süt	2,2
Tereyağı	2,5
Yumurta	2,8
Patates	1,4
Şeker	1,4
Meyve Suyu	1,4
Un Değeri Olarak	
Hububat (Pirinç	
Hariç)	-2,6
Pirinç	-0,12
Sebze	-1,2

Kaynak: ULALI - DUYMAZ, a.g.e.

Sonuç olarak, kendine yeterliliği belirleyen yalnız tüketim, üretim ve dış ticaret miktarı olamaz. Türkiye'de Topluluktakinin yarısı kadar tüketimi olan bir tarım ürününün dışsatımı dış alımdan fazla ise bu üründe Türkiye'nin kendine yeterli olduğunu ileri sürmek doğru olmayacaktır. Çünkü bu ürünün tüketimini sınırlayan faktörler şu veya bu şekilde ortadan kalktığında ve tüketim arttığında, bu üründe kendine yeter-

lilik ortadan kalkacağı açıktır. Buna karşılık tüketim Topluluk düzeyine yükselmeden kendine yeterlilik hesaplarını Topluluğun tüketim miktarları üzerinde yapmak ve üretimi ona göre arttırmak, tüketimi sınırlayıcı faktörlerin etkisi devam ettiği sürece üretim fazlaları vermek anlamına gelir. Bu nedenlerle henüz dengeli beslenme düzeyine ulaşmamış bir Türkiye için kendine yeterlilik iddialarında bulunmak kadar, tüketimi sınırlayıcı faktörleri ortadan kaldırmadan üretimi arttırmak da doğru olmaz. Buna karşılık, Toplulukta beslenme düzeylerinin yüksekliği dışında, besin maddesi taleplerinin kendi üretimleriyle karşılanması da önemli bir özellik oluşturmaktadır. Topluluk genişledikçe yeni üyeler bir taraftan kendi ürünleri ile Topluluğun kendine yeterlilik düzeyini arttırırken, diğer taraftan Toplulukta üretim fazlası görülen bazı ürünler yeni katılan üyelerce masedilmekte, yani bu ürünlerde üretim fazlaları (66) küçülmektedir.

(66) Gülcan ERAKTAN, "Türkiye'de Besin Maddeleri Üretim ve Tüketimi ve Avrupa Topluluğu Karşısında Durumu", İKV DERGİSİ, S.52, (Şubat, 1988), s.17.

İ k i n c i K ı s ı m .

A T V E T Ü R K İ Y E ' D E T A R I M
P O L İ T İ K A L A R I

2.1. AT'DA UYGULANAN TARIM POLİTİKASININ
ÖZELLİĞİ

I- AT'NUN TARIM POLİTİKASININ
GEREKÇELERİ İŞLEYİŞİ VE
SONUÇLARI

Nihai amacı tam bir bütünleşme olan AT'nun, uyguladığı ortak politikaları içinde kendisinden en fazla söz edilen politikası, Ortak Tarım Politikası (OTP) olmuştur. Bunun nedeni ise, gerek OTP'nin uygulanması sırasında ve gerekse tarım sektöründe ortaya çıkan sorunlar nedeniyle, OTP'da meydana gelen değişmeler sonucunda oluşan karmaşık durumdur. Bunun da, Türkiye-AT ilişkilerinde, Türk ekonomisinin önemli sektörü olan tarım sektörünü ne yönde etkileyeceğini, dolayısıyla Türk ekonomisinin çıkarlarının nasıl korunabileceğinin saptanabilmesi açısından önemi büyüktür. Bu, Türkiye'nin Topluluğa tam üye olsa da olmasa da devam edecek bir olgudur. Bu nedenle, zamanla giderek kuvvetlenen Topluluğun tarım politikasının iyi anlaşılması ve yakından takip edilmesi bir zorunluluktur.

Ancak, OTP'nin açıklanmasından önce, Topluluğun etkin bir tarım politikası uygulamasının gerekçelerinin açıklanması, durumun değerlendirilmesini kolaylaştıracaktır.

A) Politikanın Gerekçeleri

Birçok tarım ve tarımla yakından ilgili kaynak eserler incelendiğinde tarımsal üretimin özellikleri, tarım ürünlerinde fiyat oluşumunun özellikleri ve tarım-

sal fiyatlara devletin yaptığı zorunlu müdahalelerden sıkça bahsedildiği görülecektir. Sadece bunlardan söz ederek, tarımda özel bir politikanın gelişmiş olsun, az gelişmiş olsun tüm ülkelerde gerekli olduğunu ileri sürmek mümkündür. Ancak AT'da bunların yanında, belirli hedefler doğrultusunda birden fazla ülkenin biraraya gelmesinden dolayı, bazı özel gerekçelerin de bulunduğu söylemek mümkün olmaktadır.

ÖTP'nin gerekliliğini ortaya koyan başlıca unsurlar ise şunlardır:

1- Ekonomideki Stratejik Önemi

İnsanoğlunun varoluşundan bu yana en eskiden bilindiği iş olan çiftçilik günümüzde de önemini korumaktadır. Tarımsal ürünler insan yaşamı için zorunlu olan maddelerden oluştuğundan tarım sektörü üretiminin kesintisiz devam ettirilmesi şarttır. Tüm topluluklar içinde tarımsal faaliyetlere diğer ekonomik olaylar içinde özel bir önem verilmiştir. Bu sebeple Avrupa Topluluğu'nda kurulduktan itibaren bir ortak tarım politikası sürdürmektedir ki zaten topluluğun kurulma nedenlerinden biriside Fransa ve Almanya arasındaki hububat ticareti sebebiyleydi (67).

İleride sözü edileceği üzere, Topluluk Tarım politikasının amaçlarının da temelinde bu kriter etrafında yoğunlaştığı söylenebilir.

2-Çevre Korumaya Katkısı

Tarımla, yalnızca tarımsal gıdalar veya hammadde-ler üretilmez aynı zamanda doğanın da büyük ölçüde korunması sağlanmış olur. Bu nedenle, bunun daha bilinçli bir şekilde yapılması için de ortak bir politikanın

varlığı yararlı olacaktır.

3-Ekonomik Yaşam Biçimi Olması

Tarım sektörünün yalnızca bir iş alanı değil, belkide daha önemlisi bir yaşam biçimi olduğudur. Çünkü tarım işi, özellikle küçük veya orta boylu işletmelerde büyük ölçüde tecrübeye bağlı kalmakta ve çok büyük bağımsızlık vermektedir. Tarım sektöründeki iş gücünün diğer sektörlerle transferi yeni bir meslek eğitimi gerektirir ve eğer ailenin kasabadan şehire doğru göç etmesi halinde ailede büyük bir değişikliğe neden olur; eğer çiftçi yaşlıysa böyle bir değişikliğe uyum göstermesi onun için çok zor olur (68). Bu nedenle tarımda çalışanların haklarının ve varlıklarının korunması da tarım politikasının hedeflerinden sayılmaktadır.

4-Ortaklaşa Hareket Etmenin Yararları

Tarım ürünlerinin özelliklerinden ötürü çoğu ülkeler, tarım pazarlarını bir organizasyon altında birleştirerek ithalatın yaratacağı dengesizliklerden korunmak çarelerini aramaya başlamışlardır. Özellikle, II. Dünya Savaşından sonra, çiftçilerin himayesi, tarım pazarlarının organizasyonu, destekleme alımları ve gelirleri arttırıcı politikalar giderek önem kazanmıştır. Ancak bu tedbir ve politikalar da, uluslararası pazarlarda ve tarım ürünleri mübadele koşullarında dikkate değer sonuçlar doğurmuştur. Çünkü üye ülkelerin tarım politikaları farklıydı. Serbest pazar sistemi ile korumacı sistemler, ayrı bir tarım politikası altında nasıl birleştirilecektir? Farklı sistemler arasında

(68) European Documentation, The Economy of European Community, Luxembourg, 1984, s.25.

uyum sağlanabilir mi? Tarımsal bünyesi ağır basan ülkelerle, sanayileşmiş ülkeler biraradadır. Bunları uyumlaştırmak zor ise de, hiç değilse, bir ortak politika altında toplamak (69) mümkün olabilecektir.

5-Özel Üretim Koşullarının Göz Önünde Bulundurulması

Tarım ürünleri fiyatlarına etki yapan ve onun özelliklerini belirleyen temel unsur, tarımsal üretimin diğer üretim kesimlerinden farklı koşullarda cereyan etmesidir.

Günümüze kadar yapılmış olan tüm teknik ve biyolojik yeniliklere karşılık tarımsal ürünler üretimi iklimin ve tabiat şartlarının etkisi altındadır. Bu bakımdan üretimde daima bir risk unsuru bulunmaktadır (70). Ayrıca, tarımsal **Üretim** çoğunlukla uzun zaman alır ve bu herhangi bir suretle kısaltılamaz (71).

Tarım sektörünün üretim açısından en önemli özelliği, arz esnekliğinin düşük olmasıdır. Tarımsal üretimde temel üretim faktörü olan toprağın sınırlı olması, üretim miktarını zorunlu olarak sınırlamaktadır (72). Bu durum, aynı zamanda tarımda azalan verimler yasasının işleminin bir nedeni olmaktadır. Ayrıca tarımsal ürünlerin gelir elastikiyetinin de düşük olması bir diğer önemli özelliktir.

-
- (69) Ali ÖZGÜVEN, Ortak Pazar Tarım Politikası ve Türkiye, Bursa Üniversitesi Yay. No:3, 012-0033, Bursa Üniversitesi Basımevi, 1982, s.96.
- (70) D.Yurdun TUNÇEL - A.Yıldız AKIN, Tarımda Destekleme Politikası, 2.Türkiye İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliğleri, DPT Yay., No:1783, C.V, İzmir, 2-7 Kasım 1981, s.229.
- (71) Dündar SAĞLAM, Türkiye Ekonomisi Yapısı ve Temel Sorunları, Ankara, ?, s.125
- (72) C.Necat BERBEROĞLU, Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede Türkiye İarımının Finansman ve Tarımsal Kredi Uygulaması, EİTİA Ya . No.235/156, Eskişehir 1981, s.17.

Tarımda teknik yeniliklere, tarımın uyumu daha güç olup zamanı gerektirmektedir. Bu arada tarımda üretici sayısının fazla, işletmeleri küçük ve dağınık olması üreticilerin, tüketici veya aracılar karşısında pazarlık güçlerinin zayıf kalmasına neden olmaktadır (73). Buradan anlaşılacağı üzere, tarımda aksak rekabet özelliklerinin geçerliliği söz konusudur.

Yukarıda belirtilen başlıca üretim özellikleri nedeniyle, tarımsal üretimde meydana gelen değişiklikler pazardaki fiyatlarada yansiyarak üretici gelirlerinde olumsuz değişmelere neden olmaktadır.

Özetle, tüm bu üretim özelliklerinden dolayı tarım ürünlerinin bir grup politikalarla korunmasının zorunlu olduğunu ileri sürmek mümkündür.

6- Üye Ülkeler Arasındaki Farklılıkları Gidermesi

1950'lerde 6 kurucu ülke Kuzey Almanya ovalarından başlayarak yüksek Alp dağlarından ve güney İtalya kıyılarına kadar 65 milyon hektarlık tarımsal kullanıma elverişli araziye sahipti. İstihdam edilen nüfusun yaklaşık %17'si tarımda bulunmaktaydı. İtalya'da bu oran %33, Fransa'da %35 iken Belçika'da %10'lara kadar düşmekteydi. Yarım hektardan büyük 5 hektardan daha küçük tarımsal işletmeler İtalya'da toplam tarımsal işletmelerin %85'ini oluştururken bu oran Almanya'da %55 ve Fransa'da %35 idi. Üretim yapısında üye devletler arasında farklılık göstermekteydi. Şöyle ki hayvansal ürünler kuzey bölgelerinde ağırlıklıyken güneyde tarlayla uğraşma bitkisel ürün üreticiliği ağırlıktaydı. Tarımın GSMH içindeki payı da ülkelere göre farklılık göstermek-

(73) TUNÇEL-AKIN, s.230.

teydi. Ayrıca belirtmekte yarar var Toplulukta Belçika, Hollanda gibi Ülkelerde tarımdan elde edilen gelir diğer alanlardan elde edilen gelire Topluluk içindeki diğer Ülkelere oranla çok yakındır. Şöyle ki tarım sektörü gelirleriyle tarım dışındaki sektörlerden elde edilen gelir Almanya, Fransa ve Lüksemburg'da oldukça farklıdır (74).

Topluluk tarımının yapısal özellikleri kısmında belirtildiği üzere, İrlanda, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in topluluğa tam üye olmasıyla bu farklılık ve tezatlar daha da belirgin hale gelmiştir. Bu durum, Toplulukta uygulanan tarım politikalarının daha etkili bir hale getirilmesini zorunlu kılmıştır. Türkiye'nin de ileride tam üye olacağını düşünürsek bu etkinlik daha da artmış olacaktır.

7- Avrupa Birliği'nin Sağlanmasına Katkısı

Avrupa Topluluğu hem ekonomik birliği ve hem de siyasi birliği amaçladığı için, tarım sektörünün bunun dışında bırakılması söz konusu olamazdı. Daha açık olarak, bütün sektörleri kapsamayan bir ekonomik entegrasyonun başarılı olamayacağı gerçeği de, altı ülkenin tarım politikalarında bir entegrasyona gitme zorunluluğunu kendiliğinden ortaya (75) çıkarmıştır.

(74) ANIL, s.4-5

(75) Orhan ÖZ, Avrupa Ekonomik Topluluğu - Ortak Pazar, EİTİA Ya . No.70-36, B.2, Ankara, 1969, s.71.

8- Avantaj Sağlayan Ortak ve
Daha Geniş Bir Pazarın
Oluşturulması

Ortak bir tarım politikasının bir çok yararları olacaktı, dar bir alanda sağlanamayan bir çok avantaj çok geniş bir ortak pazarda ortak bir politika ile sağlanabilirdi. Buna göre (76):

— Çiftçiler için birleştirilmiş bir pazar daha büyük satış potansiyeli ile birlikte rekabette getirmekte, rekabet sonucu kısa dönemli bölgesel avantajları kullanıp üretmek yerine çiftçiler uzmanlaşma yoluna gidecekler, verimli oldukları ürünler üzerinde çalışacaklardır.

—Olaya tüketiciler yönünden baktığımızda, daha çok üreticinin yer aldığı bir pazarda ürün çeşidi ve miktarı bol olabileceği gibi üreticiler arasındaki rekabet sonucu fiyatlarda istikrar sağlanmış olacaktır.

II.Dünya Savaşı yılları ve hemen sonrasındaki yiyecek kıtlığı Avrupalıları tarımsal üretim konusunda çok hassas olmak konusunda uyarıyordu. İstikrarlı bir tarımsal arz Avrupa'nın geleceği içinde çok önemliydi (77).

Son olarak AT-6'ya, ortak bir tarım politikasına iten faktörlerden biri de tarım ürünleri dünya ticareti koşullarındaki değişmelerdir. Çünkü, bazı ülkelerde tarımsal ürün fazlası bulunmaktaydı. Bu durumdan ithalatçı ülkeler büyük yarar sağlamaktaydılar. İşte bu dış rekabet korkusu ortak bir tarım politikasını da gerekli kılmıştır.

Buraya kadar anlatılan gerekçelerin bir sonucu olarak Roma Andlaşmasının ikinci kısmı (38-47.maddeler)

(76) ANIL, s.5.

(77) a.g.e., s.5.

tarım ile ilgili hükümleri kapsarken, antlaşmanın 3. maddesinin (d) şıkında ise tarım alanında bir ortak politikanın oluşturulması öngörülmüştür. Ancak detaylı programların hazırlanması, Topluluğun yürütme organı olan Komisyona bırakılmıştır.

B) Politikanın İşleyişi

1-Amaçları

Roma Antlaşmasının 39. maddesinde Ortak Tarım Politikasının Amaçları (OTP veya CAP) sayılırken, aynı zamanda OTP'nin tanımında yapılmıştır. Buna göre, söz konusu maddede OTP'nin amaçları 5 şık altında özetlenmiştir (78):

-Teknik ilerlemeyi geliştirerek tarımsal ürünlerin akılcı gelişmesiyle üretim faktörlerinin, özellikle işgücünün en iyi şekilde kullanımını sağlayarak tarımın verimliliğini yükseltmek,

-Böylelikle, özellikle tarımda çalışanların kişisel gelirinin yükseltilmesiyle, tarımsal nüfusa dengeli bir yaşam düzeyi sağlamak,

-Pazarlarda istikrarı sağlamak.

-Besin maddeleri sağlama güvencesini garanti etmek.

-Tüketicilere yapılan satışlarda uygun fiyatları sağlamaktır.

Hemen belirtmek gerekirse, yukarıda sıralanan amaçlar dikkate alındığında, bunların Türkiye'nin kal-

(78) Çev.ve Der. Haluk GÜNOĞUR, Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma (Roma Antlaşması), İ.K.V. Yayınları, İstanbul, 1985, s.33.

kınma planlarında yer alan tarım politikası amaçlarından farklı olmadığı görülür (79).

Uygulamada, gerektiğinde aşağıda açıklanan müdahale yöntemleri sayesinde, üretim fazlalığı için bütçe ayarlaması ve bu durumun giderilmesi anlamına gelen 4. amaca şimdiye kadar büyük önem verildi, böylece Batı Avrupa'nın açlık tehlikesi ile karşı karşıya kalması ve her an kesilebilecek kaynaklardan sağlanan ithalata bağımlı hale gelinmesi ya da 1973'de petrol şeyhlerinin yaptığı gibi, üreticilerin aniden fiyatları arttırmayı kontrol altına alınmış oldu. Tarımsal üretime devamlılık ve istikrar sağlamak amacı, çiftçiler iyi bir gelir elde edemedikçe ve ürünlerini hangi fiyattan satacaklarına emin olmadıkça sağlanamaz, bu nedenle dördüncü amaç (veya ilke) ikinci ve üçüncü amaç olmadan gerçekleştirilmez (80).

Hemen belirtmek gerekirse, Topluluğun tarım politikası, hem üreticileri ve hem de tüketicileri birlikte korumayı amaçlamaktadır. Ancak bu durumu istenen ölçüde sağlamak güçtür. Çünkü, üreticiler destekleme politikası ile korunurken, tüketiciler hangi politika ile desteklenecekler? Eğer tüketiciyi korumak için narh fiyatları uygulanacaksa o zaman da üretim kısıtlanacak ve kalite bozulacaktır (81). Bugünkü haliyle OTP, üreticileri daha fazla kayırcı bir şekilde işlemektedir.

2-Araçları

Ortak tarım politikasının belirtilen bu amaçlarına da, uygulanan başlıca dört politika ile varılmaya çalışılmaktadır. Ortak tarım politikasının araçları

(79) Zeki YÜCEİÖRK, "AET Karşısında Türk Tarımının Durumu ve Sorunları", Türkiye-AET İlişkileri Semineri, İktisadi Araştırma Vakfı Yay.No.42, İstanbul, 1977, s.100.

(80) Anthony J.C. KERR, The Common Market And How it Works, Second Edition, Pergamon Press, Oxford, 1983, s.69-70.

(81) ÖZGÜVEN, Ortak..., s.111.

olan bu politikalar (82):

- Ortak tarımsal ürün fiyatları politikası,
- Ortak piyasa düzenleri çerçevesinde uygulanan fiyat dışı araçlar
- Strüktür politikası
- Tarımın ortak finansmanı politikasıdır.

Ortak tarım politikasının oluşmasında bir bütün olan bu araçlar aşağıda incelenmiştir.

Topluluk ülkelerince benimsenen ortaklık anlaşmasında "serbest rekabet piyasası"nın esas alındığı görülmektedir. Ancak Roma Antlaşması, tarım ürünleri fiyatlarının belirlenmesinde tüm rekabet koşullarının bir arada olma zorunluluğuna yer vermemiştir. Tarım kesimi çeşitli şekillerde ve derecelerde himayeyi gerektirdiği için, üreticileri koruyan minimum fiyatlar belirlenmiş ve tarım ortak bir politikaya bağlanmıştır. Roma Antlaşmasında ortak sanayi politikası veya sanayi politikası gibi ifadelere rastlanmaz. Bu bakımdan ortak pazar ülkeleri daha çok ortak tarım politikasının gerçekleşmesine yönelmişlerdir. Devlet himayeci olmakla beraber, tarım adeta tekelsel bir kesim haline getirilmek istenmiştir (83).

a) Fiyat Politikası

Ortak tarımsal ürün fiyatları politikası biri Topluluk içi biri de üçüncü ülkelere karşı olmak üzere, iki başlık altında incelenmektedir. Konuyu böyle iki ayrı çerçevede ele almak, uygulanan sistemdeki farklılıkları ortaya koymak bakımından yararlı olacaktır.

(82) Latif ÇAĞLAYAN, "Avrupa Ekonomik Topluluğunda Uygulanan Tarım Politikasının Anahatları ve Uygulama Esasları", TÜRK TARIMI VE AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU SEMPOZYUMU, Seminer Tebliği, Konya, 25-26 Mart 1987, s.2-3.

(83) ÜZGÜVEN, Ortak..., s.98.

aa) Topluluk İçi

Tarım sektöründe, ortak güdümlü bir fiyat sisteminin saptanması bütünleşme sürecinin temelini teşkil etmektedir (84). Ancak herhangi bir ürünün böyle bir sistemden yararlandırılabilmesi için o ürünün "Ortak Piyasa Düzeni" uygulamasına dahil edilmiş olması gerekmektedir. Bugün ortak piyasa düzenlemeleri tarımsal ürünlerin %95'ini kapsamaktadır (85). Bunun bir sonucu olarak da AT, tarım ürünlerinde kendi kendine yeterli olma oranını yükseltmeyi başarmıştır.

Topluluk içi fiyat sisteminde, ürün ve ürün grupları için farklı isimler alan fiyatlar olmakla birlikte, bu fiyatlar esas olarak iki grupta kabul edilebilir.

Hedef Fiyatı: (İş'ari Fiyat - Temel Fiyat)

Hem tüketicileri aşırı fiyat artışlarından koruyan ve hem de üreticiler tarafından uygun görülen bir fiyattır. Uygulandığı ürünler: Tahıl, şeker, süt ve süt ürünleri ve yağlı tohumlardır. Ayrıca zeytin yağında "Üretici Hedef Fiyatı" (Garanti Fiyatı Niteliğinde); Sığır/Dana eti, Şarap ve kurutulmuş yemlerde ise "Yönetim Fiyatı" ve tütünde "Amaş Fiyatı" şeklinde uygulanmaktadır (86). Böylece tarım fiyatı özelliğine sahip bu fiyatların tesbitinde, ürün ve ürün gruplarına farklı ölçütler uygulanır. Söz konusu fiyatlar, o yılın kampanyası başlamadan önce Komisyon tarafından teklif edilir, Konseyin onayından sonra da ilan olunur. Ancak, pazara

(84) İlker PARASIZ, Uluslararası Para Sistemi Kuram, Mekanizma, Tarihçe, Politika, Uludağ Üniversitesi Yay. No:3-046-0123, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1986, s.208.

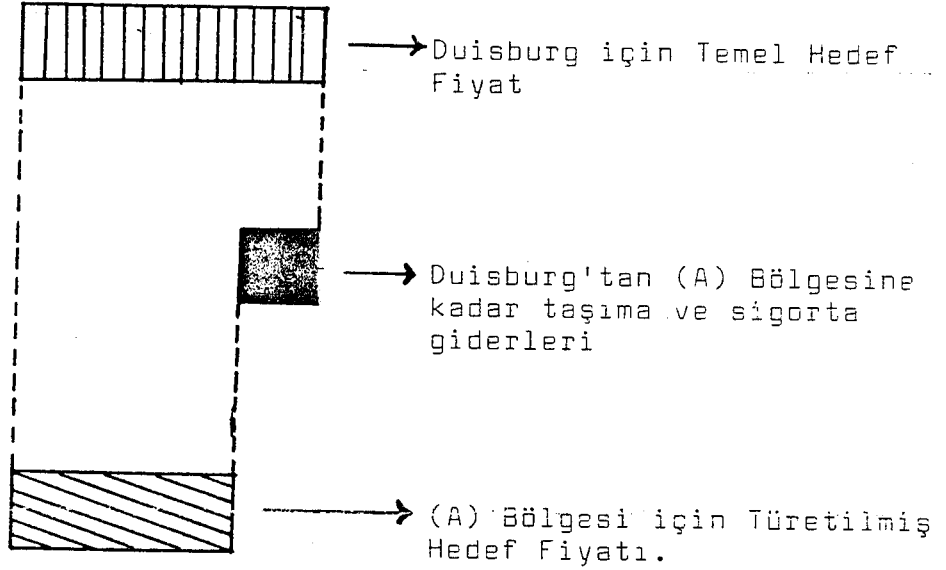
(85) ENÇ-BOLAT, s.41.

(86) ÇAĞLAYAN, "Avrupa...", s.4.

düzenli mal sürümünü sağlayabilmek amacıyla, depolama ve faiz giderlerine karşılık ürün fiyatlarında aylık arttırmalar yapılabilmektedir. Örnek olarak, tahılda "Temel Hedef Fiyatından" Türetilmiş Hedef Fiyatının nasıl elde edildiği (Şekil:1) üzerinde şematik olarak gösterilmiştir (87).

Şekil: 1

Tahılda Temel Hedef Fiyattan Türetilmiş
Hedef Fiyatın Hesaplanması

Yukarıdaki şekilde, tahılda açığı en fazla olan Duisburg bölgesinin fiyatı esas (baz) alınmaktadır. Burada belirlenen fiyat, "Temel Hedef Fiyatı" olarak isimlendirilmektedir. Buna göre, diğer bölgelerdeki hedef fiyatlar bu fiyattan ulaşım ve sigorta giderleri düşülmek suretiyle oluşturulmaktadır.

Müdahale Fiyatları: (Destekleme Fiyatları - Taban Fiyatları)

Bu fiyat, üreticilerin taban fiyatı veya destek fiyatı, başka bir deyimle üreticilerin garanti fiyatıdır. Bu fiyat hedef fiyatta olduğu gibi, ortak piyasa düzenine dahil ürünler (Örneğin: Hububat, şeker, tereyağ, süt tozu, zeytinyağı, kolza, ayçiçeği çekirdeği, sığır eti, domuz eti, tütün gibi) için geçerli olmaktadır. Ayrıca müdahale fiyatları da hedef fiyatlarla birlikte ve ticaret kampanyasından bir yıl önce Komisyonun yapacağı önerilere göre, Konsey tarafından belirlenmektedir (88). Müdahale fiyatları da, ürün ve ürün gruplarına göre farklı şekillerde hesap edilmekte ve genellikle hedef fiyatın %7-8 altında bulunmaktadır (89).

Buna göre, müdahale fiyatı kapsamına alınmış tarım ürünlerinin fiyatları herhangi bir nedenle, önceden saptanmış bulunan müdahale fiyatlarının altına düştüğü zaman, Topluluğun görevli organları piyasaya girerek ürün fazlalığını müdahale fiyatından satın almaktadırlar. Bunların finansmanında, ileride incelenecek olan "Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönverme Fonu (FEOGA)"

(88) Turan GÜNEŞ, "Ortak Tarım Politikası", AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU BİRİNCİ EĞİTİM SEMİNERİ, İ.K.V. Ya., Yenilik Basımevi, İstanbul, 1983, s.105-106.

(89) ANIL, s.9.

tarafından karşılanmaktadır. Ancak müdahale fiyatları daha çok topluluğun kendine yeterli olduğu ürünler için ve yüksek oranda belirlendiği için, bazı ürünlerde devamlı bir üretim artışı (talep sabitken) meydana getirmiş ve ortaya çıkan artıkların finansmanı ise Toplulukta bazı sorunlar yaratmıştır. Bu durumda ileride incelenecektir.

bb) T o p l u l u k D ı ŝ ı

Topluluk içi ortak tarım ürünleri fiyat politikası nedeniyle, Topluluk tarım ürünleri fiyatlarının genelinde dünya fiyatları üzerinde seyretmesine yol açmaktadır. Bu durumda doğal olarak, üçüncü ülkelerin rekabetine karşı koruyucu bir takım önlem alınmasını zorunlu kılmıştır.

Bu koruyucu sistemin temelini; Üye ülkelerin dış alımlarında uygulayacakları ortak bir ticaret ve gümrük politikası ile mümkün olacağından Topluluk, çeşitli tarım ürünleri için, ortak ticaret ve gümrük uygulamalarını da içeren, referans fiyatları, prelevman ve restitüsyon fiyat sistemlerini getirmiştir.

Referans Fiyatları: (Gösterge Fiyatlar)

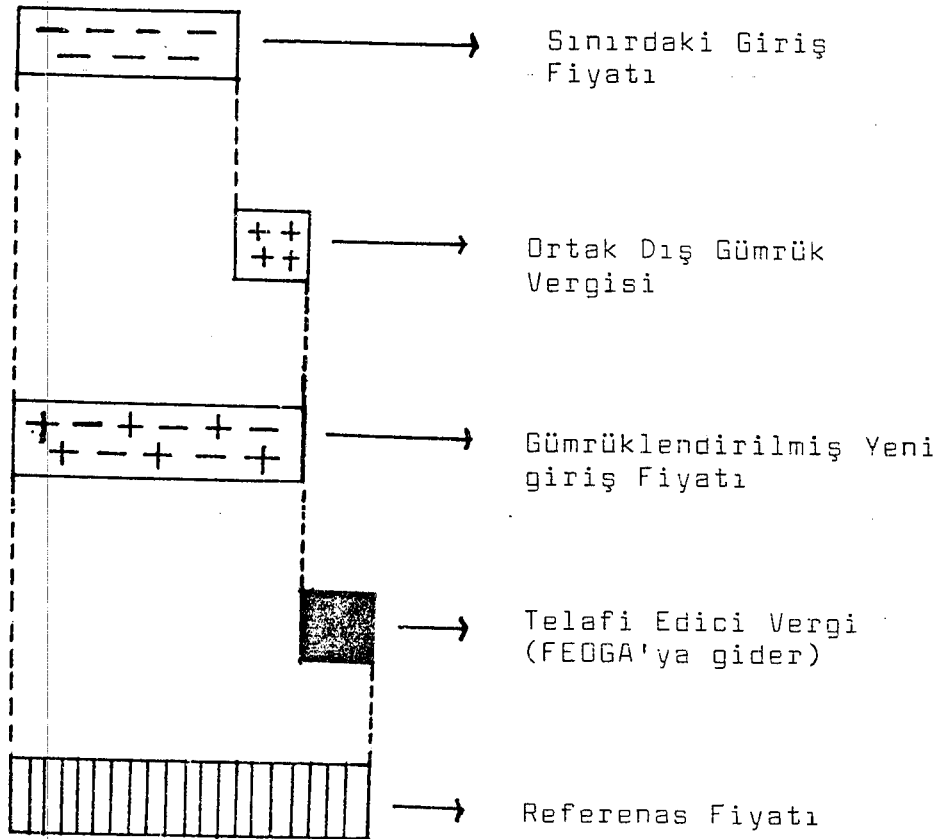
Eşik fiyat niteliğindedir. Sebze ve meyve sektöründe, şarapta, su ürünlerinde uygulanır. Üretimin en bol olduğu bölgedeki fiyatların üç yıllık aritmetik ortalamasına pazarlama masrafları eklenerek referans fiyatı elde edilir (90). Bu fiyatlar da ticaret kampanyasından bir yıl önce farklı dönemler halinde belirlen-

(90) Oya E., Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortak Tarım Politikasının Esasları ve İşleyiş Mekanizması, I.K.V. Yay. No.14, İstanbul, Ekim 1985, s.21.

mekte ve ilan edilmektedir.

Referans Fiyatının işleyiş mekanizması (Şekil:2)' de gösterilmiştir (91). Şekilden de anlaşılabacağı üzere Referans Fiyatları ile, ilgili ürünlerin piyasaları, üçüncü ülkelerin rekabetinden korunması amaçlanmaktadır.

Şekil: 2
Referans Fiyatı Sisteminin İşleyişi

(91) ÇAĞLAYAN, "Avrupa...", s.6.

Topluluğa üçüncü ülkelerden ithal edilen ilgili ürünün sınırdaki Giriş Fiyatına, üye ülkelerce önceden saptanmış bulunan ortak gümrük tarifesi uyarınca bir vergi eklenmektedir. Eğer ürünün "Gümrüklendirilmiş Yeni Giriş Fiyatı", önceden belirlenmiş olan Referans Fiyatının altında olursa, aradaki fark bu sefer de "Telafi Edici Vergi" olarak tahsil edilmektedir. Böylece, ürünün sınırdaki Giriş Fiyatı ile Referans Fiyatı eşitlenerek iç ve dış fiyatlar arasındaki farklılık giderilmiş olmaktadır.

Prelevman : (Ön Kesinti)

Değişken gümrük vergisi özelliğini taşıyan ve aslında gümrük vergisi yerine ikame edilen Prelevman, Topluluk piyasalarının dış rekabete karşı etkin bir şekilde korunmasına olanak hazırlamaktadır. Uygulanmakta olduğu ürünler daha çok tahıl, tüm etler, şeker, süt ve süt ürünleri, yumurta, zeytinyağı ve pirinçtir (92).

Prelevman sisteminin önemli bir özelliği, bu sistemin ortak pazar ülkeleri için geçici, üçüncü ülkelere karşı ise sürekli olmasıdır. Başka bir deyimle, prelevman bir yandan dünya fiyatlarına öbür yandan, gösterge fiyatlarına bağlı olarak değişecektir. Bu bakımdan prelevman hem üye ülkeler, hem de üçüncü ülkelere uygulanır. Topluluk içinde uygulanan prelevman üye ülkeler arasındaki tarım ürünleri fiyat farklarını gidermek amacını güder. Ancak Topluluk tek pazar haline gelince ortadan kalkacaktır (93). Bu çalışmada daha çok Dış Prelevman konusu üzerinde durulmuştur.

(92) ÇAĞLAYAN, "Avrupa...", s.7

(93) ÖZGÜVEN, "Ortak...", s.116.

Prelevman, fark giderici vergi, ilave tutar-ek tutar, prim gibi ithalatta uygulanan ödeme şekilleri, mali literatürde prelevman adı altında toplanmıştır. İhracatta da tersi geçerlidir. Restitüsyon (-iade-) adı altında, ihraç edilen ürünün fiyatını dünya piyasa fiyatı seviyesine indiren bir ödeme şekli bulunmaktadır (94).

Örnek olarak tahıl ürünlerinde Prelevman; Topluluğun en önemli tahıl ithal limanı olan Rotterdam için belirlenen "Eşik Fiyatı" ile en düşük dünya CIF fiyatı arasındaki fark prelevman olarak alınır ve topluluk bütçesine öz finansman kaynakları olarak aktarılır. Prelevmanlar günlük olarak önceden komisyon tarafından saptanmakta ve Topluluklar Resmi Gazetesi'nde yayınlanmaktadır (95).

Eşik fiyat ise, ithal ürünün girebileceği en düşük fiyattır. Eşik fiyatı herhangi bir Topluluk sınırından tüketim yerine kadar olan ulaştırma masrafının o bölgenin hedef fiyatından çıkarılmasıyla bulunur. Başka bir deyişle Eşik Fiyat+Ulaştırma Maliyeti=Hedef Fiyattır (96). Bu fiyatlar topluluk çiftçisini dış rekabete karşı koruyan en büyük güvencedir. Eşik Fiyat aynı zamanda topluluk dışı fiyatlara göre değişen bir fiyat olduğundan gümrük vergilerinin önemini azaltan bir fiyat olmaktadır.

(Şekil:3)'de tahılda Prelevman Mekanizmasının işleyiş sistemi gösterilmiştir (97).

(94) ENÇ, s.21.

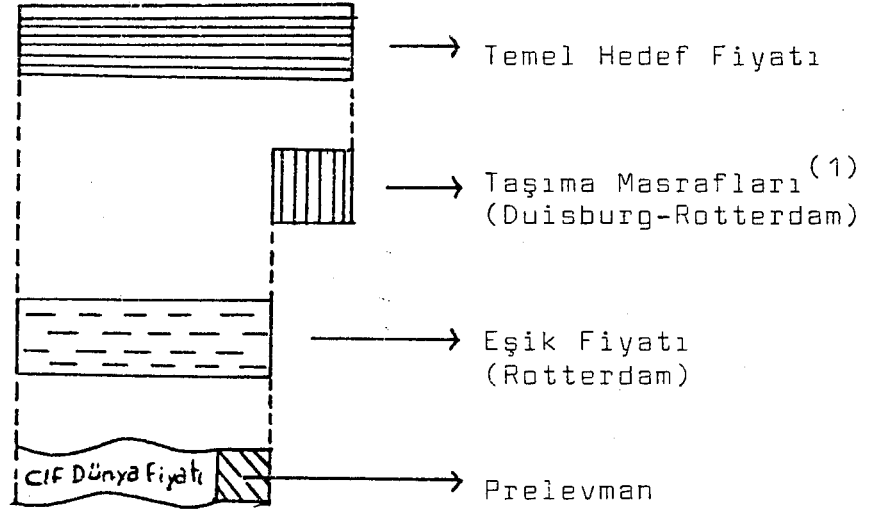
(95) Ayten BERZEG, "Avrupa Topluluğu Ortak Tarım Politikası", TARIM ORMAN VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI DERGİSİ, S.17, (Temmuz, 1987), s.5.

(96) ANIL, s.9.

(97) ÇAĞLAYAN, "Avrupa...", s.7.

ŞEKİL:3

Prelevman Mekanizmasının İşleyişi

(1): Sigorta ve depolama giderleri dahil

Ayrıca domuz eti, yumurta ve kümes hayvanları için belirlenmekte olan Set Fiyatı da, bir bakıma Eşik Fiyatı rolü oynamaktadır. Bu fiyat, en iyi teknik etkinliğe sahip üçüncü ülkelerde domuz eti, yumurta ve kümes hayvanlarının maliyet fiyatına eşittir. Set Fiyatı bu ürünlerin ithalatında asgari bir fiyat olarak dikkate alınmakta ve ithal fiyatının Set Fiyatının altına düşmesi halinde, aradaki fark kadar bir verginin ithalatçılarca tahsili yoluna gidilmektedir (98).

(98) İsmail BULMUŞ - Mustafa AKSOY, Avrupa Topluluğunun Tarım Politikesi, Avrupa Topluluğu Ya., Ank., 1977 s.65.

* Restitüsyon: (İade, İhracatın Sübvansiyonu):

Üçüncü Ülkelere ihracatta bulunan her üye ülke (ihracatı özendirmek amacıyla) kendi pazarında uygulanan Eşik Fiyatı ile Dünya Fiyatı arasındaki farka eşit miktarı, ihracatçıya "Restitüsyon" adı altında (prim) öder. Burada prim, prelevman mekanizmasının tersine işlemektedir. Çünkü, ortak pazardaki fiyatlar dünya pazarları fiyatlarının çok defa üstündedir (99). Bu durum toplulukta bazı ürünlerde üretim fazlalarının artmasına ve dolayısıyla Restitüsyon için yapılan harcamaların bir kat daha artmasına neden olmaktadır.

Topluluk, tarım ürünleri ithalatında iç piyasasını korumak amacıyla yukarıda açıklanmaya çalışılan fiyat ile ilgili tedbirler yanında ayrıca; ithalatla lisans ve teminat uygulamaları (Örn.domates salç.ith.), norm ve kalite standartları, sadece anlaşmalı ülkelere tanınan tavizli uygulamalar, sağlık ve hijyenik nedenlerle yürürlüğe konulan ithal yasakları gibi ek tedbirlerden de yararlanmaya çalışmaktadır (100).

Diğer piyasa düzenlerinin bir kısmı, tahılda olduğu gibi, Topluluk içinde üreticilere asgari bir fiyat güvencesi verirken, Topluluk sınırında ithalat ve ihracatı bir set sistemi ile korumaktadır. Bu tür piyasa düzenleri Topluluk üretiminin %70'inden fazlasını kapsar. Tahıl piyasa düzenine benzer mekanizmalar içeren piyasa düzenlerine bağlı ürünler şunlardır: Şeker, süt, sığır eti, koyun eti, domuz eti, bazı meyve ve sebzeler sofralık şarap. Bazı piyasa düzenleri ise sadece Topluluk sınırında üçüncü ülkelere karşı bir himaye sistemine dayandırılmıştır. Bu gruba giren ürünler sofralık şarap

(99) ÖZGÜVEN, Ortak ..., s.113.

(100) ÇAĞLAYAN, "Avrupa...", s.8.

yumurta ve kümes hayvanları. Bu gruptaki ürünler Topluluk üretiminin %25'ini kapsar. Bu iki grubun dışında kalan piyasa düzenleri ise ürünlerin özelliklerine göre farklı mekanizmalar içermektedir (101).

Fiyat sistemi, ortak piyasa düzenlerinin temelini oluşturmaktadır. Ortak piyasa düzeni çerçevesinde ortaya konulan fiyat rejimi empoze edilen bir fiyat demek değildir. Arz ve talep unsurları piyasada geçerlidir. Fazlalar düzeltilmeye çalışılmaktadır. Aşağıya doğru olanlar yani üretim fazlalıkları müdahale yoluyla, yukarıya doğru olanlar yani üretim eksikliği ithalat yoluyla düzenlenmektedir (102).

Bu arada, Topluluk 1987 Ocak başından beri iürk tarım ürünlerine sıfır gümrük vergisi ile giriş hakkı tanımıştır. Ancak, bunun ticari açıdan Türk ihracatçısına hiç bir yararı olmamıştır. Fiyatı Avrupa'dan ucuz tarım ürünü ile topluluk pazarına giren Türk tüccarı AT'nun tarım ürünlerine uyguladığı fiyat eşitleme sistemi ile karşılaşmıştır. Konuyu bir örnek ile açıklarsak 0,70 ECU/kg. ile bir AT pazarına giren turuncgöl, Toplulukta 0,90 ECU/kg'dan piyasada işlem görerek satılıyor ise, Fiyat eşleme yolu ile, 0,90 ECU'ye çıkarılmakta ve aradaki kilogramdaki 0,20 ECU, AT kasasına aktarılmakta ve böylece gizli bir vergi sistemi işletilmektedir. Ancak, Türkiye Topluluğun tam üyesi olsa idi, işleme fonundaki 0,20 ECU'luk kesinti daha sonra bazı vergi iadesi sistemleri ile kendisine geri ödenecek idi, üye olmadığı için ucuz fiyat, uygun mal kavramı ile pazar avantajını böylece kaybetmiş olmaktadır (103). Bu nedenlerle, Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna ihracatında fark giderici vergi uygulaması yaratacak, referans

(101) BERZEG, s.6.

(102) ENÇ, s.17.

(103) Meftune EMİROĞLU, "AET'de Durum", Türkiye İktisat Gazetesi, 23 Mart 1987, s.3.

fiyatı altında ihracat yapmaması gerekir. Topluluk referans fiyatları ile tarım sektöründe uygulanan "Yeşil Kurları" ilan tarihinde Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı kanalıyla ilgili ihracatçı birlikleri genel sekreterliklerine iletilmektedir. Her ihracatçının Topluluğa yapacağı ihraç tekliflerinden önce Birliklerinden bilgi alması ve böylece FOB ihraç fiyatını tesbit etmesi gerekir. Aksi takdirde bir tek Türk ihracatçısının bir parti düşük fiyatlı mal ihracı, tüm o mal grubu ihracatçıların ve dolayısıyla ülke ekonomisini zarara sokacaktır (104).

Toplulukta, tarımda uygulanan bu fiyat politikası, Türk ihracatçısını olumsuz yönde etkilerken diğer taraftan AT'ın felsefesine aykırı olarak Topluluk tüketicisinin de aleyhinde fiyat oluşumu sağlanmakta ve bu durum tarımsal harcamalarla artmasına neden olmaktadır.

Bu konuda son olarak, en gelişmiş ortak piyasa düzeni olan destek fiyatının işleyişini bir şekil üzerinde göstermek mümkündür. Bu düzenlemede bilindiği üzere üç tip fiyat vardır. Bunlar; Tavan Fiyatı, Taban Fiyatı ve sınırdaki koruyucu fiyattır. Bunların özellikleri yukarıda açıklanmıştır. Hemen belirtmek gerekirse, değişik ürün veya ürün gruplarının farklı özellikleri dikkate alınarak ve farklı yöntemler kullanılarak saptanmaktadır (105). (Şekil:4) ise, "Tahıl" ortak piyasa mekanizmasının işleyişi gösterilmiştir. Çünkü, bu ürün grubunun üretim alanı içi-de önemli bir yeri vardır ve

(104) Özcan GÜVEN, "Türkiye'nin AT'na Tarım Ürünleri İhracatının Mevcut Sorunları", TÜRK TARIMININ AVRUPA TOPLULUKLARINA ENTEGRASYONU SEMİNERİ, İzmir, 7-8 Ekim 1987, İKV Ya. No.54, İstanbul, (Şubat, 1988) s.108.

(105) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Oya ENÇ, Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortak Tarım Politikasının Esasları ve İşleyiş Mekanizması, İKV Ya. No.14, İstanbul, (Ekim, 1985).

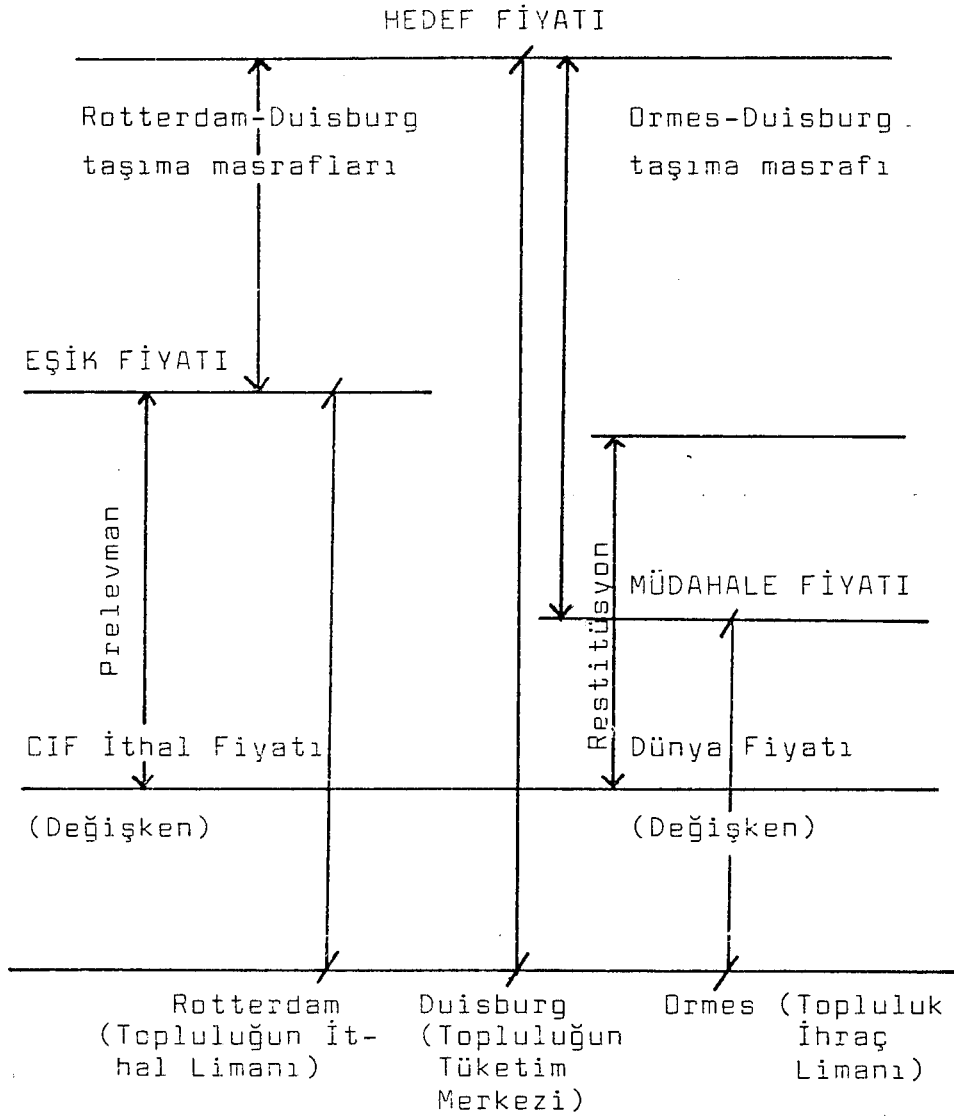
diğer taraftan hayvansal üretim için önemli bir girdi durumundadır. Bu nedenle, tahılda uygulanan fiyat mekanizmasının, Topluluk tarımını destekleme politikalarının esasını oluşturduğu söylenmektedir (106). Ayrıca, tahıl Toplulukta en düzenli piyasa organizasyonuna sahip (107) sektörlerdendir.

(106) Simon HARRIS ve Diğerleri, The Food Farm Policies of the European Communities, John Niley and Sons Ltd., ?, 1983, s.61.

(107) ENÇ, s.22.

SEKİL: 4

Tahıl Ortak Piyasa Mekanizmasının İşleyişi

Kaynak: OECD, Ministerial Council Mandate on Agricultural Trade, Country Report, European Economic Community, ? , August, 1986.

b) Ortak Piyasa Düzenlerinde
Fiyat Dışı Uygulamalar

Sadece fiyat politikası uygulamak ve buna dayanarak müdühülede bulunmakta üreticinin geliri ve piyasa istikrarı korunamamaktadır. Bu nedenle, ortak piyasa düzenleri çerçevesinde, piyasada istikrarı sağlayacak, koruyacak, üreticiyi garanti altına alacak bazı ilave araçlara başvurulmuştur. Bunlar:

Ürünlere Ek Yardım:

Genelde üretimin kısıtlı olduğu veya uluslararası anlaşmalar sonucunda koruma önlemlerinin yetersiz kaldığı ürünler için uygulanmaktadır. Amaç, bir taraftan tüketicilere düşük fiyatlarda ürün arzı sağlanırken, diğer taraftanda üretici gelirlerinin desteklenmesidir (108). Ürünlere yapılan ek yardım, ürünlerin %2,5'ni kapsamaktadır. Sert buğday ve tütünde en yaygın olan piyasa düzenidir (109).

Buradan anlaşılacağı üzere, Toplulukta ürünlere yapılan ek yardımlar hem üreticileri teşvik etmekte hem de tüketicileri korumaktadır.

Götürü Yardım:

Bazı ürünlerin piyasa düzenlerinde üreticilere destek, işlenen hektar başına verilen götürü bir yardımla sağlanmaktadır. Pamuk tohumu, keten ve kenevir, şerbetçiotu, zeytinyağı, kurutulmuş yemler vs. (110). Bu yardım özellikle küçük üreticiler için yeterli bir gelirin sağlanabilmesi amacıyla yapılmaktadır.

(108) ÇAĞLAYAN, "Avrupa", s.9.

(109) ENÇ - BOLAT, s.41.

(110) a.g.e., s.42.

Norm ve Kalite Standartları:

Üretimin, artan tüketici istekleri doğrultusunda yönlendirilmesini ve ticari ilişkilerin kolaylaştırılmasını sağlamaktadır. Belirli norm ve kalite standartlarına uymayan ürünler, Topluluk içi piyasalarında serbest dolaşıma tabi tutulmamaktadır. Bu uygulama en yaygın şekliyle yaşı meyve ve sebzede görülmekte olup, ayrıca yumurta ve kümes hayvanlarında da belirli standartlar saptanmıştır (111).

Garantinin Sınırlandırılması:

Bazı ürünlerde üretim artıklarının çok büyük düzeylere çıkması karşısında üreticilere sağlanan fiyat garanti sisteminin belli miktarlarla sınırlandırılması kararı alınmıştır. Örneğin, sütte, üretim fazlasını gidermek üzere miktar sınırlamaları yanında yeni bir prelevman (vergi tipi) türü geliştirilmiştir. Karşılıklı sorumluluk prelevmanı adı altında belli bir üretim kotası aşıldığı zaman üreticiden bir tür vergi alınmaktadır. Böylece üreticinin sağladığı gelir azaltılarak üretim miktarı kontrol altına alınmak istenmektedir (112).

Rekabet Kuralları:

Üye ülkelerce bazı ürünlere yapılan yardımlar Topluluk tarafından piyasa düzenleri çerçevesinde alınacak tedbirlerle kaldırılacak veya Topluluk yardımları bunların yerini alacaktır. Ancak ülkeler sistemin işleyişini bozacak yardımlarda bulunamayacaklardır (113).

(111) ÇAĞLAYAN, "Avrupa ...", s.9.

(112) ENÇ, s.20.

(113) a.g.e., s.20.

4c) Strüktür Politikası

Topluluğun oluştuğu ilk yıllarda OTP (CAP) daha çok ortak fiyatlar ve pazarlar politikasına dayandırılmıştı. Tarımsal strüktür konusunda ise, Üye Ülkeler tarafından komisyona iletilen bireysel projelerin FEÖGA tarafından finanse edilmesi ile yetinilerek Üye Ülkelere kendi ulusal politikalarını sürdürmeleri yeğlenmiştir. Ancak 1960'ların sonlarında Ortak Fiyatlar ve Pazarlar Politikasına dayandırılmış bir tarım politikasının Roma Andlaşmasında belirtilen amaçlara ulaşmayı tek başına sağlayamayacağı anlaşıncaya, gerçek bir ortak tarımsal strüktür politikası oluşturulması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu amaçla, bilindiği üzere 1968 yılında Manaholt'un başlattığı çalışmalar sonucunda komisyon, tarım alanında sosyal ve yapısal reform çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmaların sonucunda ortaya "Manaholt Planı" adı verilen bir reform programı çıkmıştır. 1972'den bu yana gelişen bu politika üç amacı gerçekleştirmeyi öngörmüştür (114):

-Çeşitli ürünlerin üretim düzeylerini Topluluk pazarının ihtiyacına uygun bir bileşim içinde dengelemek.

-OTP'nin hayli karmaşık olan uygulama düzenini basitleştirmek.

-Destekleme fiyatları mekanizması dolayısıyla yapılan harcamaların Topluluk ve Üye Ülkeler bütçeleri üzerindeki yükünü hafifletmek.

Söz konusu bu amaçlara ulaşmak için, Topluluğun strüktür politikası üç büyük alana yönelmiştir (115):

(114) a.g.e., s.30.

(115) BERZEG, s.9-10.

Çiftçi ve İşletmesi:

Tarımsal işletmelerin modernizasyonu; yaşlı çiftçiler ile üreticilerin tarımsal faaliyeti bırakmalarının teşvik edilmesi ve serbest bırakılan alanların işletmelerini modernleştirmek ve büyütmek isteyen çiftçilere verilmesi; çiftçilerin eğitimi ve sosyo-ekonomik enformasyonu v.s.

Tarımsal Ürünlerin Ticareti ve İşlenmesi:

Bu alanda ürünlerin pazarlama ve işleme tesislerine yardımda bulunulur. Üretici birlikleri ve kooperatif birlikleri teşvik edilir. v.s. Bu suretle, tarımsal üretimi daha iyi organize etmek, tarım ürünleri satışlarının belli merkezlerden yapılmasını sağlamak ve sonuçta çiftçileri toptancılar ve işleme sanayicileri karşısında güçlü duruma getirilmesi amaçlanmaktadır.

Bölgesel Farklılıkların Giderek Ortadan Kaldırılması:

Bu çerçevede Topluluğun elverişsiz bölgeleri ve dağlık bölgelerinde tarımsal faaliyetin devamı için çiftçilere doğrudan yardımda bulunulur. Akdeniz havzası için Topluluk özel tedbirler almıştır. Diğer taraftan önemli problemleri bulunan tarımsal bölgeler için özel entegre programları geliştirilmiştir.

Strüktür politikası çerçevesinde yukarıda belirtilen amaçlara varılamamıştır. Çünkü, Toplulukta toprak ve iklim gibi doğal koşullardaki farklılıklar, tarımsal işletme büyüklüklerindeki farklılıklar, üretim teknolojisindeki çeşitlilik, tarımsal nüfusun, istihdam, yaş ve bilgi açılarından farklılıkları ekonomik ve sosyal yapıdaki farklılıklar bulunmaktadır. Özellikle, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in AT'na tam üye olmaları Topluluğun, strüktür politikasına daha fazla eğilmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu arada, gümrük, duvarlarının kaldırılması, tarım işletmeleri arasındaki rekabetin ve tarımda strüktür de-

ğışmesi zorunluluğunun daha erkenden duyulmasında önemli bir faktör (116) olmaktadır.

*d) Ortak Finansman

Daha önce değinildiği üzere, ÖTP ile, bir yandan üreticilere adil bir gelir sağlamak, diğer taraftan da, tüketicilere makul fiyatlarla ürün sağlamak amacı güdülmektedir. Doğal olarak, böyle bir politika geniş bir finansman mekanizmasının kurulmasını zorunlu kılmıştır. Bu amaçla, bir Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönverme Fonu veya kısaca FEOGA kurulmuştur. FEOGA, komisyonunun çeşitli fonlar şeklindeki teklifinin tek bir fon haline getirilmesinden başka bir şey değildir. (117). Adından da anlaşılacağı üzere, fonun biri garanti diğeri de yönverme olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır (118):

Garanti Bölümü, iç pazarı istikrarlı duruma getirmeyi amaçlayan müdahaleler ve ihracat iadeleriyle pazarların ortak organizasyonunu sağlamaya yönelik harcamaları karşılayan bölümdür.

Yönverme Bölümü ise, tarımsal yapıların geliştirilmesine yönelik projelerin finansmanını sağlayan bölümdür.

Buna göre, tarımsal harcamaların söz konusu iki bölüm arasındaki dağılımının gelişimi (Tablo:31)'den izlenebilir.

(116) ÖZGÜVEN, Ortak ..., s.120.

(117) Aykut HEREMEN, Türkiye'de Tarım Sektörüne Yapılan Mali Yardımlar ve FEOGA, E.İ.T.İ.A. Ya.No:68/34, Ankara, 1969, s.115.

(118) CEC, Europe's Common Agricultural Policy, European File, 2/86, Brussels, (January, 1986), s.9-10.

TABLO: 31

FEOGA Harcamaları (%)

	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>	<u>1987</u>	<u>1988*</u>
-Genel Topluluk Eütçesi İçinde FEOGA Har.	66,7	69,9	72,8	65,1	65,9	71,1
-FEOGA Garanti Bölümü Har.	95,8	96,4	96,4	96,6	96,4	95,9
-FEOGA Yönverme Bölümü Har.	4,2	3,6	3,6	3,4	3,6	4,1
Toplam FEOGA Har. (Mil.ECU)	16.539,6	19.022,7	20.463,8	22.910,9	23.835,6	28.235,8

KAYNAK: CEC, a.g.e., 1987 Report.
(*): Planlanan

Yukarıdaki Tablo incelendiğinde, FEOGA harcamaları içinde Garanti Bölümü'nün harcamaları, önemli boyut-
tadır. Ancak Yönverme bölümünün harcamaları, toplam FEOGA harcamaları içinde oldukça düşük oranlarda bir pay aldığı görülmektedir. Ayrıca, FEOGA'nın toplam bütçe harcamalarının %70 kadarına sahip olması nedeniyle de önemlidir. Bu nedenle FEOGA harcamalarındaki bu büyüklük Topluluk çerçevesinde hararetli tartışmalara yol açmaktadır. Ancak yapısal politikalara ağırlık verilmesi doğrultusundaki eğilim, gelecek yıllarda iki bölüm arasında görülen dengesizliği azaltabilecektir.

* Son yıllarda FEOGA'nın harcamaları önemli ölçüde kısıtlanabilmiştir. Komisyon eleştirilere cevap verebilmek amacıyla 1980 yılında önemli öneriler ortaya atmıştır (119):

- Fiyat politikalarında düzenleme, Topluluk fiyatlarının önemli üretici ülke fiyatlarına yaklaştırılması,
- Aktif bir ticaret politikası,
- Şeker, süt ve tahıl sektöründe garantilerin kısıtlanması,
- Strüktürel politikaya önem verilmesi,
- Bazı durumlarda üreticilere yardım edilmesi,
- Ürünlerin katilesi yönünden Topluluk denetiminin sıkılaştırılması,
- Üye Ülkelerin ulusal yardımlarının sıkı denetim ve bunların Topluluk politikasının etkisini azaltmalarını önlemek.

Bugün FEOGA'nın işleyebilmesi iki önemli prensibin uygulanmasıyla olmaktadır. Bu prensipler şunlardır (120):

(119) ENÇ, s.34-35.
(120) a.g.e., s.39.

Topluluk Tercihi

Bu ilke ile, Topluluk Üyesi Ülkelerin tarımsal ürün ihtiyaçlarını Topluluk içinde karşılamaları amacı sağlanmakta, bu suretle prelevman sistemi ihdas edilmekte ve toplanan prelevman Fon'a aktarılmaktadır.

Topluluğun Mali Sorumluluğu:

Tek pazar anlayışı içinde, piyasa müdahale masrafları, ihracatta verilen "iade" masrafları ve tarımsal bünyenin geliştirilmesi ile ilgili masrafları karşılamayı gerektirmektedir.

Bu arada, Garanti Bölümünün Yönverme Bölümünden farklı harcamaları otomatik bir şekilde gerçekleştirdiği için, Garanti Bölümünün mali imkanları belli bir tavan ile sınırlamak imkansızdır (121). Buna karşılık, Yönverme Bölümünün harcamaları için finansal yardımlar, bazı şartların gerçekleşmesi halinde devlet veya bölgesel otoriteler tarafından sağlanmaktadır. Örneğin bu şartlar; Topluluk yardımı alan çiftçilerin full-time çalışmaları, çiftçilik konusunda yetenekli olmaları, bir gelişme planı hazırlamaları ve bu planı devlet ya da bölgesel otoritelere onaylatmaları, plan başarıya ulaştığında ise tarımla uğraşmayan işçilerin ortalama gelirine eşit oranda bir gelir sağlaması (122) olabilmektedir. Ayrıca, tarımsal strüktürün istenen yönde değişebilmesi için orta ve uzun döneme ihtiyaç duyulması da önemli bir etkindir. Bu nedenlerle, garanti bölümünün harcama miktarı yukarıya doğru dalgalanmalar göstermektedir.

(121) a.g.e., 40.

(122) KERR, s.74.

FEOGA'nın Finansman kaynaklarını belirtmeden önce önemli olan bir hususun altını çizmek yararlı olacaktır. Bilindiği üzere, OTP altı kurucu ülke tarafından oluşturulmuştur. Bu ülkelerin hakim tarım üretimleri ise "kuzey" ürünleri denen tahıl, süt, süt ürünleri, sığır eti ve şekerdir. Bu nedenle dört temel kuzey ürünü FEOGA Garanti Bölümü kapsamında önemli bir yer tutmakta ve harcamaların 2/3'ünü kapsamaktadır. Şayet, FEOGA Garanti Bölümünün topluluk bütçesinin %60'ını kapsadığı düşünülürse yalnız bu dört ürün bu bütçenin %40'ını kapsamaktadır. Bu husus eleştirilerin temelini oluşturmaktadır. Çünkü, kuzeyli zengin ülkelerin üreticileri, fakir güneyli ülkelerin üreticilerine karşı teşvik edilmektedir. Topluluğun, güneye doğru genişlemesi bu tartışmaları önemli hale getirerek, Topluluğun güney bölgelerinin, özellikle tarımsal alt yapısının iyileştirilmesine yönelik önlemlerin alınmasını hızlandırmıştır. Bu arada, Yunanistan'ın girişi Topluluğun Akdeniz bölgesine özel bir yük ilave getirmiş ve korumacılık düzeyinde kuru üzüm, pamuk ve kuru incir gibi ürünler için yeni önlemler alınmıştır. Buna karşılık, İspanya ve Portekiz'in de Topluluğa girişi sebze, meyve, zeytinyağı ve şarap gibi ürünlerin Topluluk pazarına gelişinden ötürü pazar düzenlenişinde bazı iyileştirici önlemleri getirmiştir (123).

FEOGA'nın finansman kaynaklarına gelince, 1 Ocak 1971 tarihinden itibaren, Topluluk üyesi ülkelerin Topluluğun yaptığı giderlerin finansmanına tek tek katılma ilkesi kaldırıldı. FEOGA'nın giderlerinin finansmanı bir

(123) M.Evangelos ZACHAROPOULOS, "AET Ortak Tarım Politikası Mekanizmaları ve Gelişme Beklentileri", TÜRK TARIMININ AVRUPA TOPLULUKLARINA ENTEGRASYONU SEMİNERİ, İzmir, 7-8 Ekim 1987, İKV.Ya.No.54, İst., (Şubat, 1988), s.61.

tek rejime bağlanmıştır. Buna göre Fon'un gelir kaynakları (124):

-İthalattan elde edilen prelevman gelirlerinin tamamı,

-Ortak gümrük tarifesi uyarınca tahsil olunan gümrük vergilerinin gittikçe artan belirli bir kısmı,

-Dış ticaretten elde edilen gümrük vergisi dışındaki tahsilat,

-Şeker üretiminde fazlalığı önleyebilmek için alınan kesintiler ve

-Katma değer vergisi gelirlerinin %1'lik bir kısmıdır.

(Tablo:32)'de Fon'un gelir kaynaklarının durumu gösterilmiştir.

TABLO: 32
FEOGA'nın Finansman Kaynakları
(%)

	<u>AT-10</u>			<u>AT-12</u>		
	1983	1984	1985	1986	1987	1988*
Gümrük Vergileri	30,1	31,8	32	24,8	23,8	22,7
On Kesintiler ve Şekerden Alınan Vergiler	9,8	9,7	8,4	7	9	7,6
Katma Değer Vergisi	60	57,5	58,6	67,5	66,4	69,5
Finansal Yardımlar	0,9	0,8	1	0,6	0,6	---
Öz Kaynaklar (Mil. ECU)	23.200,5	24.991,6	25.969,0	32.893,5	35.243,8	39.446,4
Ek Finansman (Mil.ECU)	---	1.001,8	1,975,0	---	---	---

KAYNAK : CEC, a.g.e., 1987 Report
(*) : Tahmin

Yukarıdaki Tabloda dikkatleri çeken husus, FEÖGA'nın finansman kaynakları içinde Katma Değer Vergisinin %1,4'lik kısmı ile, gümrük vergileri önemli bir paya sahip olmasıdır.

Çok yanlış ticaret görüşmelerinden sonra gümrük gelirlerinde ve kendi kendine yeterliliğin artması nedeniyle tarım vergilerinde görülen azalma, Topluluğun geleneksel kaynakları olan gümrük vergileri ve tarım gelirlerinde sürekli bir düşüşe yol açmıştır. Ayrıca KDV, gelirlerindeki artış, Topluluğun ekonomik etkinlik düzeyindeki yükselmenin altında kalmıştır. Bu nedenle, Komisyon, 1988-1992 dönemini kapsayan bir bütçe disiplini fikrini ortaya atmıştır. Buna göre, Garanti Bölümünde ayrılan fonların, gelir kaynaklarıyla aynı hızda büyümesini; harcamaların 1992'ye kadar belirli bir düzeyin üzerine çıkmamasını ve yeni kaynak sınırının yalnızca aşamalı olarak artırılmasını önermiştir. Böylece, Topluluk harcamalarının çeşitli sektörlerde gelişmesi açısından Garanti Bölümü payı, bugünkü %60 düzeyinden 1992 bütçesinde %50 düzeyine indirilecek. Yapısal fonlara ayrılan miktarlar ise, iki katına çıkarılacak ve böylece bütçenin %25'ini oluşturacaktır (125).

İşte, Türkiye'nin giderek, kendi tarım politikasına uyum sağlayacağı ÖTP mekanizmaları ana çizgileriyle bunlardan oluşmaktadır.

(125) Henning CHRISTOPHERSEN, "Topluluğun Bütçe Sorunlarını Yeniden Değerlendirirken", AVRUPA DERGİSİ, 5.110 (Temmuz-Ağustos, 1987), s.12-13.

II-ORTAK TARIM POLİTİKASININ SONUÇLARI, SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI

A) Sonuçları

Yukarıda, Topluluğun Ortak Tarım Politikasının, bütçe harcamalarından en büyük payı aldığı ortaya çıkmıştır. Buna karşılık Roma Andlaşması'nda belirlenen beş amaca ne kadar ulaşıldığını incelemek ve değerlendirmek de önemlidir.

Buna göre, Topluluk Ortak Tarım Politikasının sonuçları, Roma Antlaşmasında (OTP) ile ilgili olarak belirlenmiş bulunan amaçlarına ulaşma durumu dikkate alınarak incelendiğinde, şu tablo ortaya çıkmaktadır:

Topluluk, aşağı yukarı bütün sektörlerde önemli üretim artışları sağlayarak tarım arzını sağlama güencesini garanti etmiştir. Bu gelişmenin arkasında tarımda sağlanan verimlilik artışları vardır. Tarımdaki bu verimlilik artışları sanayi sektöründen daha hızlı olmuştur. Bu gelişmenin temelinde ise, teknik ilerlemeler ve tarımsal işletmelerde sağlanan modernleştirme çalışmaları yatmaktadır (126). Ancak, ilgili bölümden de belirtildiği üzere, bugün Topluluk bazı ürünlerde yeterli, bazılarında açıklar ve bazılarında fazlalıklar vermektedir. Genelde ise, Topluluk halen önemli bir tarımsal ürün ithalatçısı durumundadır.

Bu arada, tarım sektörü gelirleri artarak, diğer sektör gelirlerine yakınlaşmıştır. Bazı üye ülkelerde ise bu yakınlaşma daha fazla olmuştur. Diğer taraftan, ülkeler ve bölgeler arasındaki farklılıklar da hala devam etmektedir. Bunun sorumlusu da Ortak Tarım Politikasıdır (127). Topluluktaki tarımsal gelir farklılıkla-

(126) CEC, Europe's Common ..., s.6-7.

(127) European Communities, s.26.

rı küçük ve büyük işletmeler arasında da bulunmaktadır.

Bir çok tarımsal üründe tüketiciler için uygun bir fiyat ve bunun istikrarı sağlanmıştır. Bununla birlikte bir çok ürünün fiyatı hala dünya fiyatlarının üzerindedir (128). Bu durum, üreticiler için kabul edilirken, tüketiciler için aynı şey söylenemez. Ancak, Topluluk içi fiyatlar düşük tutulması halinde ise, tarımsal arz azalırken, fiyatlar daha fazla yükselecektir. Bu nedenle, Topluluktaki yüksek fiyat politikası devam etmektedir. Bunu bir başarı saymak gerekir. Ancak bu yüksek fiyat politikası tarımı istenen amaca bütünüyle ulaştırabilmiş değildir. Çünkü, bugün Topluluk tarımında aşağıda belirtildiği üzere bir çok sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır.

Bu konuya son vermeden önce, ortak dış ticaret politikası ile ilgili olarak önemli bir uygulamaya değinmekte yarar görülmektedir. Ortaklık anlaşmasının 110. maddesi, ODP'nin dünya ticaretinde harmoni sağlayacağı ve ticari kısıtlamaların ortadan kaldırılacağı konusunda bir takım olumlu yaklaşımları içermekte ise de, uygulamalar bu durumu pek doğrular nitelikte görülmektedir. Hakim olan korumacı nitelikteki uygulamalar, dünya ticaretini olumsuz yönde etkileyebilmekte, özellikle Restitüsyon Sistemi ile ihracat açık bir şekilde sübvansede edilmektedir. Bu durum ise, benzer olanaklara sahip olmayan gelişmekte olan ülkelerin rekabet güçlerini zayıflatmaktadır. Böyle bir örneği Türkiye çok yakın bir geçmişte et ve peynir ithalatında yaşamış bulunmaktadır (129).

(128) a.g.e., s.26.

(129) ÇAĞLAYAN, "Avrupa...", s.23.

B) Sorunları

Çalışmamızın bu bölümünde başlangıcından günümüze kadar OTP'nin uygulanması sonucunda ortaya çıkan başlıca sorunlar açıklanmıştır. Aşağıda da görüleceği üzere, bugün OTP'nin başarısızlıkları onun sorunlarının temelini oluşturmuştur.

Bilindiği üzere, OTP'nin temeli yüksek fiyat politikasına dayandığından üreticiler piyasadaki talebe göre değilde belirlenen yapay fiyata göre üretimlerini ayarladıklarından bir çok sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunlar:

1-Üretim Fazlalıkları

1958'den beri bazı tarım ürünlerinde üretim fazlalığı bulunmaktadır. Bunun en büyük nedeni, OTP'nin istikrarlı ve verimli çalışan bir piyasa düzenleme mekanizmasından yoksun oluşudur. Nüfus artışı nispeten yavaş olurken bir yandan yüksek fiyat politikası diğer yandan üretimde makinalaşma, verim artırıcı çeşitli yöntemler sonucu üretim aşırı biçimde artmaya başlamıştır. Bu nedenle fazlalıkların depolanmasıyla ilgili olarak Topluluğun anbarları bu fazlalıklar için son yıllarda yetersiz kalmakta bunun sonucunda topluluk üçüncü ülkelerden depo kiralamakta ve bunun için büyük paralar ödemektedir (130).

Fazlalıkları elden çıkarmak içinde, imha, ihracat, başka şekle dönüştürerek kullanmak ve düşük fiyatla veya sosyal amaçlarla dağıtmak yollarına başvurabilir. Ancak imha etme yolu ağır eleştirilere uğradığı için, Toplulukta uygulanmamaktadır. Sübvansiyonla ihracat etme yolu uygulanmakla beraber FEOGA'ya büyük yük

(130) ANIL, s.11-13.

yüklenmekte ve kamuoyunda olumsuz tepkilere yol açmaktadır. Fazlalığın başka bir şekle dönüştürülmesi ile müdahale fiyatıyla satış fiyatı arasında meydana gelen fark FEÖGA tarafından finanse edilmektedir. Fazlalıkların düşük fiyatla veya ücretsiz olarak sosyal kamaçlarla dağıtılmasında ise mekanizma verimli işletilememektedir. Bu yolla, toplam üretimin ancak 1 'i kadarlık kısmı sosyal amaçlarla dağıtılmaktadır (139).

Sonuç olarak denebilir ki, Toplulukta üretim artıkları AT bütçesi için büyük bir yük getirmektedir.

2-Bütçeden Kaynaklananlar

Daha önceden de belirtildiği gibi, AT bütçesinin büyük bir bölümü OTP için harcanmaktadır. Bu nedenle, diğer Topluluk politikaları, yeterince finanse edilememektedir. Örneğin; Topluluğun 1985 yılı bütçesi içerisinde, tarım ve balıkçılığın payı %72,9 olduğu halde, bölgesel politika ve sosyal politikaların payı sırasıyla %5,9 ve %5,7 olmuştur (132).

İlave olarak tarımda parasal telafi edici tutarlar olarak adlandırılan (MCAs) larda bütçeden önemli oranda pay almaktadır (yıl ortalama 400 mil.ECU) (133).

Tarım politikası ile ilgili olarak bütün üye ülke paraları için temsili oranlar mevcuttur. Her üye ülke, dış ticarete, ulusal parasının efektif kuru bu temsili oranlardan (Pariterlerden) ayrılırsa telafi edici parasal tutar ödemesinde bulunur. "Telafi edici parasal tutar"lar alış veriştirafığının yönünün değişmemesi için getirilmiş bir sistemdir. Bu telafi edici parasal tutarın miktarı "yeşil parite" ile "resmi parite" arasındaki farka eşittir. Bu tutarlar, parası değer

(131) a.g.e.,s.13-15.

(132) CEC, The European Community Budget, European File, 17/86, Brussels, (November, 1986), s.2.

(133) ANIL, s.16.

kaybetmiş bir Ülkeye yapılan ithalat sırasında ödenir, ihracat sırasında ise geri alınır. Parası revalüe edilen bir Ülke ise ihracat sırasında öder, ithalat sırasında tahsil eder. Üye ülkelerin amacı mümkün olduğu kadar yeşil paritelerle resmi pariteleri yakınlaştırmaya böylece telafi edici tutarları yok etmeye çalışmaktadırlar. Özetle, parasal olaylar OTP'nin işleyişini engellemektedir. Tarım, ancak tam bir parasal birliğe ve tek ortak bir para birimine kavuşulduğu zaman çözümlenebilecektir (134).

3-Gelir Farklılıkları

OTP'nin sonuçları bölümünde de söylendiği üzere, uygulanan fiyat politikası sonucu, Topluluk içinde bölgeler arasında ve tarımsal işletmeler arasında gelir farklılıkları olmaktadır.

OTP daha çok büyük tarım işletmelerine yaramaktadır. Çünkü, büyük işletmeler genellikle devletin desteklediği ürünlerin üretimine yöneldiğinden (buğday, şeker pancarı, süt ürünleri v.s.) ve böylece destekleme yardımlarının büyük bir kısmını almaktadır. Küçük işletmeler ise daha çok meyva ve sebze gibi dayanıksız ürünleri yetiştirmektedirler. Üstelik bu ürünler fazla desteklemeyi de gerektirmez (135). Ancak, Topluluğun güneye doğru bir genişleme göstermesi bundan sonra Akdeniz türü ürün yetiştiren ve bazı olumsuz şartlara sahip bölgelere ağırlık verilmesini zorunlu kılmaktadır.

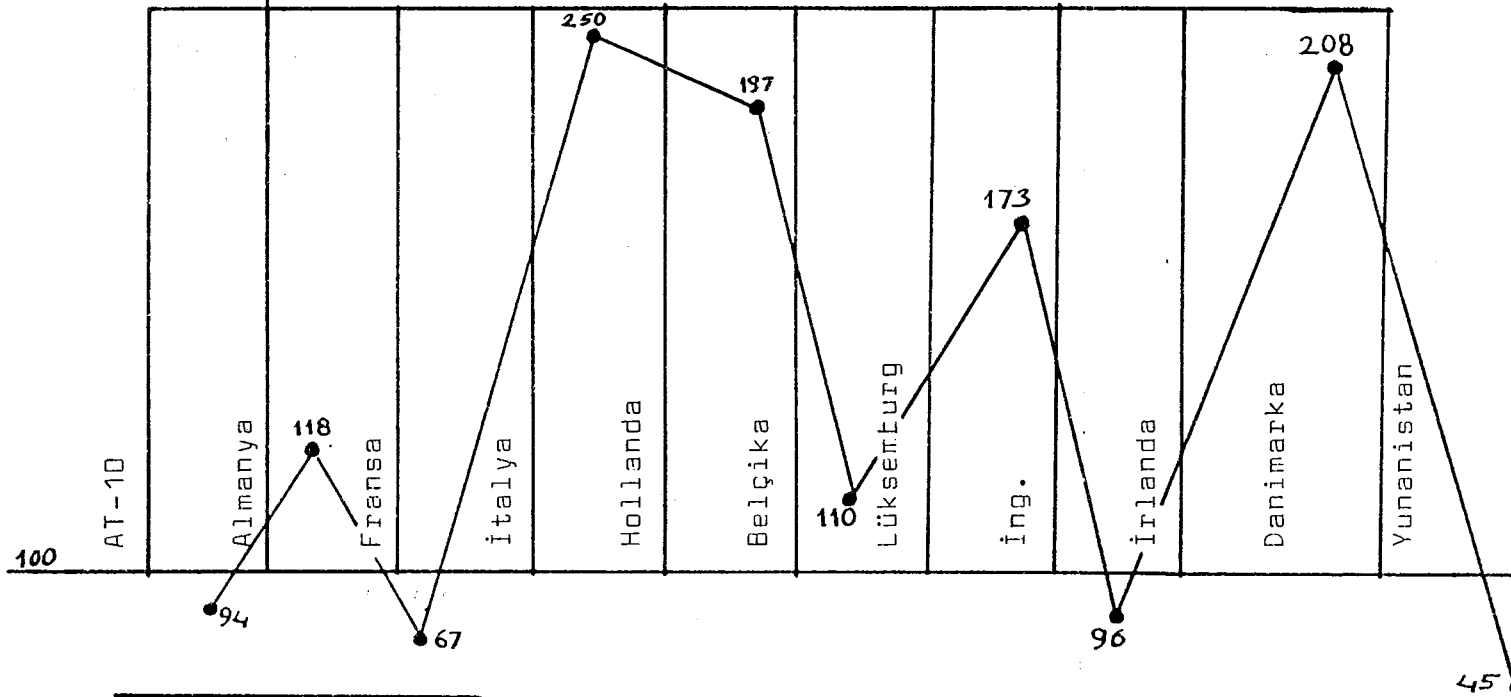
Eğer, Toplulukta tarımsal gelirlerdeki farklılık, kabul edilebilir bir düzeye getirilmek isteniyorsa öncelikle hangi ürünlerin ve bölgelerin ne şekilde desteklenmesi gerekeceğinin tespiti gerekmektedir. Aşağıdaki tabloda da ülkelere göre emek birimine göre gelir dağılımı gösterilmiştir.

(134) ENÇ, s.27-29.

(135) ÖZGÜVEN, Ortak..., s.127-128.

TABLO: 33

Emek Birimi Başına Gelir Dağılımı
(100= Topluluk Ortalama Tarımsal Geliri)

Kaynak: ANIL, s.18'den GREEN EUROPE, Income Disparities in Agriculture in the Community, 9 Mayıs 1985.

(Tablo:33)'den görüleceği üzere, özellikle Hollanda, Danimarka, Belçika ve İngiltere'de tarımsal gelir yüksekken, Yunanistan, İtalya'da düşüktür. Bu gelir farklılıkları ürün ve bölge bazında da aynıdır.

4-Yüksek Fiyatlandırma

Bilindiği gibi, AT'da tarım ürünleri fiyatları dünya fiyatlarının oldukça üzerindedir. Tarım fiyatlarındaki bu yükseklik, tarımsal ürünlerdeki fazlalıklarla birlikte görülmesi önemli bir özelliktir. Şayet, Topluluktaki bu fazlalar olmasaydı tarımsal fiyatlar daha yüksek bir noktada oluşabilirdi. Ancak, Topluluktaki tarımsal fiyatların bir hayli yüksek olması bu olasılığı azaltmaktadır. Dünya Fiyatları ile Topluluk fiyatları arasındaki farklı durum ise (Tablo:34)'de gösterilmiştir

TABLO: 34

Dünya Fiyatları ile Topluluk Fiyatları Arasındaki Farklılık (1986, ECU/t)

<u>ÜRÜN</u>	<u>AT MÜDAHALE FİYATI</u>	<u>DÜNYA FİYATI</u>
Buğday	179,44	80
Şeker	541,8	166
Tereyağı	3.000,7	952
Süt tozu	1.800,9	714
Sığır eti	2300-3300	1500

Kaynak: ANIL, s.23 den Financial Times, 10 Aralık 1986.

Yukarıdaki Tablodan da görülebileceği gibi Topluluk tüketicileri, dünyadaki diğer tüketicilerden oldukça yüksek fiyatlarla tarımsal ürün satınalmak durumundadırlar. Özellikle bu durumun düşük gelir gruplarını daha fazla etkileyeceği açıktır.

5- Topluluk ve Üçüncü Ülkeler Arasındaki İlişkiler

Topluluk, OTP nedeniyle hem gelişmiş ve hem de az gelişmiş ülkelerle tarımsal ilişkilerinde ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır.

Topluluk içindeki yüksek fiyat politikası iç tüketimi sınırlarken üretimi artırıcı yönde etkiye bulunmakta, çok büyük miktarda oluşan fazlalıklar ise ihracatta yapılan iadeler sonucu dünya pazarlarına dünya fiyatları seviyesinde veya daha düşük fiyatlarla girebilmektedir. Bu durum diğer düşük maliyetle üretim yapan ülkeleri zor durumlarda bırakmaktadır. Örnek olarak Arjantin, Kanada, Avustralya ve ABD'yi göstermek (136) mümkündür. Ancak bu durum, daha çok gelişmekte olan ülkeler açısından önem taşımaktadır. Çünkü, bu ülkeler daha çok tarımsal ürünler ihraç etmektedir. Dış ticaretteki bu olumsuzluk, azgelişmiş ülkelerde, sanayi sektörünün daha fazla teşvik görmesine neden olarak dengelessiz bir kalkınma modelinin uygulanmasına yol açmaktadır.

Sonuç olarak, OTP hem Topluluk, hemde diğer ülkeler için önemli sorunlara neden olmaktadır.

C) Çözüm Yolları

Yukarıda belirtilmeye çalışılan sorunlar karşısında OTP'na bazı yenilikler getirilmesi bir zorunluluk olmuştur. Yeni oluşumlara uyum sağlayabilecek bazı önlemler kabul edilmiştir.

Tarımsal sorunlara en kalıcı çözümü getirmeyi amaçlayan son değişiklikler, üç yıllık bir hazırlık sonunda, 1984 yılının ilkbaharında yapıldı. Avrupa Topluluğu'nun organlarınınca da reform olarak nitelenen ön-

lemleri altı başlık altında sıralamak mümkündür (137):

-Garantili alımlara sınır getirmenin benimsenmesi ve bu ilkenin şimdiye dek uygulanmadığı ürünlere de yaygınlaştırılması,

-Süt üretiminin denetimi,

-Kur farklarını giderici fonların kaldırılması,

-Gerçekçi fiyat politikası,

-Ek yardım ve primlerin akılcı bir biçimde düzenlenmesi ve

-Topluluk tercihlerinin sürdürülmesi.

Daha önceden de belirtildiği gibi, tarımsal üretim, tüketiminden daha hızlı artış göstermektedir. Üretim fazlalıklarının da ihracat yoluyla ortadan kaldırmak her zaman mümkün olmamaktadır. Bu nedenle üretim fazlası veren ürünlere, komisyon üretim sınırlamaları getirmiştir. Bunun içinde "Garanti Eşikleri" adı verilen üretim hedefleri saptanmakta ve bu üretim miktarları Topluluğun himayesine ve desteğine tabi olmaktadır. Bu miktarları aşan üretimin dağılımından doğacak masraflara üretici de katılacaktır. Diğer taraftan, garanti eşiği sistemi çeşitli ürünlere göre farklı şekillerde uygulanır (138):

-Belli bir kotayı aşınca hedef fiyat veya müdahale fiyatında indirim uygulanması (tahılda ve sütte uygulanmaktadır);

-Yardım ödemelerinde sınırlama (Pamuk, kuru üzüm v.s.),

-Üretimde fazlalığı önleyebilmek için alınan kesintilere üreticilerin de katılmaları (sütte olduğu gibi) ve

-Ulusal veya şirket hesabına kotalar açılması (Şekerde kotalar saptanmıştır).

(137) Halis AKDER, "AET'nin Ortak Tarım Politikası/1", Rapor Gazetesi, 27 Şubat 1986, s.2.

(138) ENÇ, s.63.

Arz ve talep dengesizliğinin en yüksek olduğu süt üretiminde, karşı karşıya kalınan alternatif süt fiyatlarının %12 indirilmesi ya da kota uygulamasına geçilmesi idi. İster istemez, kota sistemi kabul edildi. İşletme büyüklüklerindeki farklarda dikkate alınacak olursa, %12'lik bir fiyat düşüşü o denli gelir düşüşüne neden olabilirdi ki, kota sisteminin seçimi neredeyse zorunluydu (139).

Son derece karmaşık hesaplama yöntemleri içeren, para kurlarının yakından izlenmesini gerektiren, ulusal paraların değer kazanması ya da kaybetmesi halinde sık sık değiştirilen "Telafi Edici Parasal Tutarlar" sistemi uygulama süresince DTP için sorunlar yaratmıştır. Bu sorunlar gittikçe büyümesi ve içinden çıkılmaz hale gelmesi üzerine, sistemin kademeli olarak yürürlükten kaldırılması Komisyonca teklif edilmiştir (140).

Komisyonun görüşüne göre, Üye Ülkelerin ekonomileri arasındaki yakınlaşmanın kuvvetlenmesiyle 1992 yılına kadar telafi edici parasal tutarlar kaldırılarak, bir kur düzenlenmesi olması halinde bu hemen tarımsal fiyatlarda da bir düzenlemeye yol açacaktır. Yakın bir gelecekte bunun gerçekleşmesi güçtür fakat 1992 yılına kadar bu koduna kesin önlemler alınacağı aşıktır (141). Çünkü Telafi edici parasal tutarlarla ilgili büyük yük, parası nispeten zayıf olan Üye Ülkeye düşmektedir. Bu sorunun esas çözümü ise, istikrarlı bir "Birleşik Avrupa Para Sisteminin" yaratılmasında aranmalıdır. Bu girişim, aynı zamanda ortak fiyatlar arasında tekliğin sağlanmasına doğru önemli bir aşamayı oluşturacaktır.

(139) AKDER, "AET'nin Ortak...", s.2.

(140) İGEME, "AET Ortak Tarım Politikasında Değişiklikler ve 1984/1985 Fiyatları", ENFORMASYON BÜLTENİ DERGİSİ, 5.27 (6 Temmuz 1984), s.22.

(141) ANIL, s.52.

Bu arada, Komisyon sıkı bir fiyat politikasının uygulanması görüşündedir. Komisyon, 1987/1988 kampanya dönemi için ürünlerin çoğu üzerine ortak fiyatlarda indirim veya sabit fiyat uygulamasını teklif etmiştir. Ancak bu fiyat politikası nedeniyle, bazı üreticilerin özel durumlarını gözönüne alarak 1987/1988 kampanya dönemi için konsey bir dizi önlem almıştır. Örneğin; küçük tahıl üreticilerine 120 milyon ECU'luk yardım, sert buğday üretimi geleneksel üretimi olan bölgelere, müdahalede fiyatların düşmesine rağmen fiyat artışları imkanı getirilmesi gibi (142).

Ek yardım ve primlere gelince, piyasaların durumuna göre yardım ve prim sistemi yeniden gözden geçirilecektir. Bu arada, Topluluk ülkeleri kendi yardıma muhtaç çiftçilerine yardım edebilirler; ancak yardımlarını yapabilmesi için komisyonun önceden izni gerekmektedir. Bu durumda Topluluğun mali katılımı söz konusu olmayacaktır (143).

Topluluk Tercihleri (yani Topluluk pazarlarında üye ülke mallarının üçüncü ülke mallarına karşı daha avantajlı bir duruma getirilmesi) OTP'nin ana unsurlarından biridir. Konsey buna uygun olarak 1984 yılı içinde, ödüllü bir takım düzenlemelerle, ithal edilen tereyağı ve sığır eti miktarlarında asgari bir indirim yapılması için görüşmeler yapılmasına tahıl ikamelerinin, özellikle mısır ve glüten ithalatının istikrara kavuşturulması kararlaştırılmıştır (144).

Topluluk, tarım ürünlerindeki fazlalıklarını azaltmak için üreticilere ödemede bulunarak özellikle tahıl ürünü yetiştirmek için kullandıkları araziye di-

(142) ZACHAROPOULOS, s.66.

(143) a.g.e., s.67.

(144) Graham AVERY, "Ortak Tarım Politikası", AVRUPA DERGİSİ, S.91, (Mayıs, 1984), s.15.

ğer ürünlerin yetiştirilmesi veya tarım dışı işlerde kullanmalarını teşvik etmektedir (145). Ancak bu yöntemle, üreticilere yapılacak ödemelerin maliyetinin yüksekliği yanında, ekim alanları daralacağından bu sefer de verimlilik artışları yoluyla üretim artışı olacaktır. Ayrıca ürün talebindeki özelliklere bağlı olarak piyasa fiyatı ve üretim miktarı üzerinde bir takım olumsuz etkiler ortaya çıkabilecektir. Bu arada, tarımsal gelir düzeyinin korunmasında karşılaşılan zorluklar üye ülkelerin enflasyon oranları arasındaki farkların sürüp gitmesi sonucu daha da ciddi hale gelmiş ve Topluluğun fiyat politikası ile tarım strüktür politikası arasındaki ilişkinin yeniden kurulması ihtiyacını bir kez daha ortaya koymuştur. Bu nedenle, Komisyon, Eylül 1983 ayında Konsey'e sunduğu önerilerle tarımsal yapı politikasının rasyonelleştirilmesini teklif etmiş ve bu önerilerin önümüzdeki 10 yıl içinde tedricen uygulamaya konulmasını gerekli görmüştür (146). Özellikle Topluluğun güneye doğru genişlemesi bu gerekliliği daha da zorunlu kılmıştır. Bu sorunun çözümü ise, Topluluk tarımsal fonunun (FEOGA) dengeli duruma getirilmesine bağlıdır.

Komisyon, dünya tarımının bugün karşılaştığı sorunların çözümünün de ancak kısa vadeli reform önlemlerinden geçtiği; daha uzun vadeli reformların bunların hazırladığı ortam sayesinde gerçekleştirilebileceği kanısını korumakta ve bu yönde ayrıntılı öneriler sunmaya hazırlanmaktadır (147).

Son olarak, yukarıda sözü edilen reformların Türkiye açısından kısa bir değerlendirmesi yapıldığında tarım açısından, bir ikilemle karşılaşıldığı söylenebilecektir. Türkiye'nin tarımsal üretimde büyük bir

(145) ANIL, s.39.

(146) İGEME, s.13.

(147) EC-News, 24 Haziran 1988, s.5.

potansiyeli olduğu için, tam üyelikle birlikte Toplulukta zaten artan üretim fazlasını daha da artırarak, bütçeye büyük bir yük getireceğı teziyle karşı çıkılabildi. Ancak yeni önlemlerle üretim fazlasının, sınırlı garanti ve kotalarla kesin denetimi, bütçenin yükünü üyelere olabildiğince eşit dağıtılmaya çalışılması bu tehdidi çürütmektedir. Buna karşılık yeni önlemler Türkiye'nin tam üyelikle OTP'den elde etmeyi umduğu yararları önemli ölçüde azaltmaktadır. OTP'deki değişiklikler Türkiye'nin tam üyeliğe kabulünü kolaylaştırabilecek ancak tarımdan beklediklerini azaltabilecektir (148).

2.2. TÜRK TARIM POLİTİKASI VE AVRUPA TOPLULUĞUNUNKİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

I-TÜRK TARIM POLİTİKASI

A) Gerekçesi

Topluluk tarım politikası için ileri sürülen gerekçelerin bir kısmı aynen Türk Tarım Politikası için de söylenebilir. Bir kısmı ise, Türkiye'nin AT'na tam üyeliğinden sonra ileri sürülebilecektir. Biz bu gerekçeleri, tekrardan kaçınmak için bir daha burada belirtmeyi uygun görmedik. Ancak belirtilmesi zorunlu olan bir husus varsa o da, son yıllarda ülke ekonomisi içindeki önemi zamanla azalmasına rağmen, tarım, Türkiye ekonomisinde halen büyük öneme sahip bir sektör durumundadır. Bu önem, Türkiye'nin AT'na girdikten sonra da devam edecektir.

(148) Halis AKDER, "AET'nin Ortak Tarım Politikası/2", Rapor Gazetesi, 28 Şubat 1986, s.2.

B) İşleyişi

1-Amaçları

Roma Antlaşmasının 39. maddesinde sayılan OTB amaçlar aynı zamanda Türk çiftçisi ve tüketicisi için de yıllardır gerçekleşmesi beklenen ve özlenen amaçlardır. Temelde, beş yıllık kalkınma planlarında ve yıllık programlarda biraz değişik ifadelerle de olsa, bütün bu hedeflere yer verilmiştir.

Beşer yıllık kalkınma planlarında, Türkiye'nin tarımı destekleme politikasının başlıca amaçları:

-Sanayiın gittikçe artan hammadde ihtiyacını sağlamak,

-Tarımsal Üretim ve verimliliği yükseltmek,

-Tarımsal Ürünlerin niteliklerini yükseltmek,

-Tarımsal Ürün çeşitlemesine önem vermek,

-Tarımsal Ürünlerin ihracatını arttırmak,

-Tarım Üreticilerine yeterli ve istikrarlı bir gelir sağlamak,

-Tüketicilerin çıkarlarını korumak,

-Tarımsal Ürün fiyatlarını istikrarda tutmak,

-Tarımsal Ürünlere ülke dışında pazarlama fırsatları yaratmak,

-Gelir dağılımının adaletli duruma getirilmesini sağlamak olarak sayılmıştır.

Yukarıdaki amaçlar incelendiğinde, tarımsal ürünlerde uygulanan destekleme politikasının temel hedeflerinin ekonomik ve sosyal ağırlıklı olduğu görülecektir.

Söz konusu amaçlara bütünüyle ulaşıldığında ise Türkiye, tarım alanında kendine yeterli olması yanında ihracatta da şimdikinden daha başarılı duruma geçecektir.

2-Araçları

Hemen belirtmek gerekirse, yukarıda sınırlanan tarımsal amaçları gerçekleştirmenin tek yolu destekleme politikası değildir. Tarım kredi ve vergi politikaları, döviz kuru politikası, teknolojik değişme için tarıma yönlendirilen kaynaklar, sanayileşme-koruma politikası gibi, bir dizi etken destekleme politikasını güçlendirebilir veya bu politikanın etkilerine ters düşerek yok edebilir. Bu nedenle, Tarımı Destekleme Politikasını tam anlamıyla değerlendirmek, ancak tarıma uygulanan politikalar bütünü gözönünde tutulduğunda mümkün olabilir(149).

Devlet Planlama Teşkilatı'nca (DPT) hazırlanan ve TBMM'ce kabul edilen 15 yıllık perspektifler içinde, beş yıllık kalkınma planı ile belirlenmekte olan Tarımsal Destekleme Politikasının araçlarını ise ikiye ayırmak mümkündür (150):

- a) Fiyat Yoluyla Yapılan,
- b) Fiyat Yoluyla Yapılmayan Desteklemeler
- a) Fiyat Yoluyla Yapılan Desteklemeler

Fiyatla destekleme politikası, genellikle devlet veya kamu organlarının fiyatlara ve piyasalara bazen tüketicileri bazen üreticileri korumak amacı ile müdahalede bulunmasıdır. Tarımı fiyatla desteklemek politikası destekleme politikasının en önemli araçlarından biridir. Bunun sebebi ise, ekonomik etkisinin çok defa kısa süre içinde ortaya çıkmasıdır. Aynı zamanda, devletin aldığı tedbirlerle çiftçinin gelirini artırmada en basit, en etkili bir yol ve destekleyici bir araçtır (151). Bu

(149) Gülten KAZGAN, "Tarım Ürünleri Destekleme Politikası: Amaçlar, Sorunlar ve Çözümler", 2.İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliğleri, DPT Ya.No. 1783, C.V, Ankara, 1981, s.255.

(150) TUNÇEL - AKIN, s.231.

(151) Ali ÖZGÜVEN, Tarım Ekonomisi ve Politikası, Bursa Üm.Ya.No.3-001-005, Bursa, 1977, s.222.

politikadan ise, daha çok tarımsal üreticiler yararlanmaktadır. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, Türkiye'de de, fiyat politikasından daha çok strüktürel politikalara önem verilmesinin daha yararlı olacağı söylenebilir. Çünkü birinci kısımda da belirtildiği gibi, Türkiye'nin tarımsal yapısı ile Topluluğun tarımsal yapısı arasında birincisi aleyhine olmak üzere önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farkı kapatacak strüktürel politikalara önem verilmesi halinde, Türk tarımının Topluluk tarımına daha kolay bir uyum sağlayacağını da, söylemek mümkün olacaktır.

Fiyat yoluyla yapılan desteklemeler de, biri ürün fiyatlarıyla diğeri de girdi fiyatlarıyla yapılmaktadır.

Ürün Fiyatlarıyla Yapılan Desteklemeler:

Önceden ilan edilen bazı tarım ürünleri ya tamamen (afyon, şeker pancarı v.b) veya kısmen (tahıllar, pamuk v.b) devlet veya bu işle görevli kurum tarafından satın alınmaktadır. Devletin ilan ettiği alım fiyatları, tümü satın alınan ürünler için bir garanti fiyat olmasına karşın arz edilenin hepsi alınamayan ürünler için, taban fiyatları garanti fiyatlar değildir (152). Destekleme fiyatlarının tesbitinde ise, Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu, alım esaslarının tesbitinde de Para Kredi Kurulu yetkili kılınmıştır. Ayrıca, dünya fiyatları ile iç fiyatlar arasında bir denge kurmak amacıyla bir "İstikrar Fonu"da oluşturulmuştur (153).

Bu arada, 1986 yılında başlanan, 1987 yılında devam edilen, üretimin yönlendirilmesi, arz ve talebin dengelenmesi amacıyla benzer alanlara ekilebilen tek yıllık ve genellikle iç tüketime yönelik tarla bitkile-

(152) BAYSAL, s337-338.

(153) ENÇ, s.85.

rinin (buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır ve şeker pancarı) fiyatlarının, ekimden önce açıklanması uygulamasına 1988 yılında da devam edilmektedir. Ayrıca, tarımsal destekleme kapsamının geçerli ekonomik gerekçeler olmadan genişletilmeyecektir (154). Aksine, 1980 sonrasında, öncelikle destekleme alımlarına konu olan ürün sayısında bir azalma görülmüştür. Daha önce 23 dolayında olan, destekleme fiyatı verilen tarımsal ürünlerin sayısı yarıya yakın bir azalma ile, 1986'da 12'ye inmiştir (155).

İzlenen ürün fiyatı politikası enflasyonist etki yaratmaması için temelde, politikayı yürüten kurumların harcamalarının vergi gelirleri (Bütçe gelirleri) ile finansmanı yoluna gidilmelidir. Politika kendi içinde enflasyonist olmaktan çok, Türkiye'deki uygulama biçimi bu etkiyi yaratmaktadır (156).

Yıllık programlarda, özellikle ihraç ürünleri ile ilgili destekleme alımı uygulamalarında, ürünün dünya piyasalarındaki rekabet imkanlarını korumak ve artırmak amacıyla kaliteli ve standart ürün lehine fiyat farklılaşmasına gidileceği belirtilmiştir. Bunu, yararlı bir adım olduğunu söyleyebiliriz.

Bu arada, destekleme fiyatları belirlenirken, sadece marjinal üreticilerin maliyetleri göz önüne alınmamalıdır. Çünkü bu durumda normal kar sağlayan üreticiler normal üstü kar sağlamaya başlayacaktır. Bu nedenle,

(154) DPT , 5.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), 1988 Yılı Programı, DPT Ya.No.2118, Ankara, 1988, s.106.

(155) Yakup KEPENEK, "Tarım-Sanayi Fiyat Eğilimleri ve Sorunları", 1980 SONRASI TÜRK TARIMI YAPISAL GELİŞMELER VE SORUNLARI SEMPOZYUMU, TMMOB Ziraat Müh.Odası Ya., Ankara, 6-7 Ocak 1987, s.58.

(156) Gülten KAZGAN, Tarım ve Gelişme, Der Yayınları, B.3, İst., 1983, s.511.

destekleme fiyatları normal kar sağlayan üreticilerin maliyetlerine göre belirlenmeli ve marjinal üreticiler öteki destekleme (örn:ucuz girdi gibi) politikaları ile korunmalıdır (157).

Türkiye'de uygulanan şekliyle fiyatlar yoluyla yapılan destekleme politikasının üretici ve tüketici için fiyat istikrarsızlığını azaltsa da, üretici gelirlerinin istikrarsızlığını daima azaltamaz. Bunun çözüm yolu Tarım Sigortası kurulmasıdır. Söz konusu politika- nın bir diğer yetersizliği, fiyatlara siyasi etkenlerin sık sık karıştırılması, oy sağlama amacının ekonomik he- saplara göre öncelik almasıdır. Bunun da, kaynak dağılı- mını olumsuz etkilediği ortadadır. Diğer taraftan, kredi genişlemesi yoluyla kamunun eline geçen fonların her yıl bir kısmının ürün fiyat politikasında massedildiği ve özellikle küçük üreticilerin eline geçen küçük sübvansi- yon tutarlarının, doğrudan doğruya tüketimi artırdığı da yadsınamaz. Nihayet, büyük toprak sahipleri (özellikle pamuk ve buğdayda) kamu fonlarından daha fazla yararlan- maktada olması da bir diğer olumsuzluktur (158).

× Girdi Fiyatlarıyla Yapılan Desteklemeler

Türkiye'de devlet, temel tarım ürünleri fiyatıyla birlikte yeni teknolojiyi temsil eden girdilerin fiyat- larının kontrolü, belirlenmesi, ithalatın düzenlenmesi, sübvansiyon verilmesi, dağıtımı gibi alanlarada müdahale- de bulunmaktadır; siyasal fiyat kararları burada da et- kilidir. Bu uygulamanın temel amacı, (Fy:ürün, Fx:girdi fiyatını gösterirse) Fx/Fy oranını azaltarak, yeni tek- noloji getiren girdi kullanımının ve üretim karlılığını artırmaktır (159).

(157) BERBEROĞLU, Sanayi Öncelikli..., s.176-177.

(158) KAZGAN, Tarım ve..., s.512, 514.

(159) a.g.e., 514-515.

1980'li yılların tarım açısından önemli bir özelliği girdilerin sağlanmasında sıkıntı çekilmemesidir. geçmiş yıllarda bir çok girdiyi bulmakta güçlük çekilirken 1980'li yıllarda bu mallar kolayca sağlanır hale gelmiş, ama bu sefer yükselen fiyatlar tarım girdilerinin daha az kullanımına yol açmıştır. Ayrıca elektrik, sulama ücreti v.b.deki artış teknolojik gelişmelerin tarıma yansımalarını da olumsuz etkilemektedir (160). Buna ilave olarak, uzun yıllar sübvansiyone edilen tarım girdilerinin büyük bölümünden devlet yardımları son yıllarda kaldırılarak, normal piyasa işleyişine bırakılmıştır. Kuşkusuz bu olgu tarımsal verimliliği ve yapıyı olumsuz yönde etkilemektedir.

Fiyat yoluyla yapılan desteklemelerin finansman kaynaklarını T.C. Merkez Bankası ve T.C. Ziraat Bankası kaynaklarından oluşmaktadır. T.C. Merkez Bankası kaynaklarının kullanılması son yıllarda daraltılmıştır. Toprak Mahsülleri Ofisi (TMO) ve Tekel Genel Müdürlüğü dışında Merkez Bankası kaynaklarından direkt kredi uygulaması kaldırılmıştır (161). Destekleme ürünlerinin bedellerinin kanunlarda belirtilen istisnalar dışında T.C.Ziraat Bankası'nca üreticiye doğrudan ödenmesi yoluna gidilecektir. Bu uygulamalar ile, destekleme alımlarında bulunan kuruluşların finansman ihtiyaçlarının karşılanması da öz kaynak katkısının artırılmasına, açık finansmana gidilmemesine ve enflasyonist baskılar yaratılmaması amaçlanmıştır (162). Buna rağmen, uygulamada büyük ölçüde T.C.Merkez Bankası kaynaklarına başvurulduğu görülmektedir.

(160) Gülcan ERAKTAN, "1980 Sonrası Tarım Politikası ve AET'Ve Uyum Olanakları", 1980 SONRASI TÜRK TARIMI YAPISAL GELİŞMELER VE SORUNLARI SEMPOZYUMU, IMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Ya., Ank., 6-7 Ocak 1987, s.85.

(161) ENÇ, s.85.

(162) DPT, Yıllık Programlar, Çeşitli yıllar.

x b) Fiyat Dışı Yapılan Desteklemeler

Türkiye'de uzun dönemde tarımsal strüktürün iyileştirilmesini öngören tarımsal kredi politikası, vergileme politikası, altyapıyı düzenleyici politikalar, girdi politikası, pazarlama politikası, sosyal güvenlik önlemleri, dış ticareti düzenleyici politikalar, bölgesel kalkınma programları, mülkiyet şeklini düzenleyici politikalar gibi uygulamalar giderek önemi artacak tarımsal koruyuculardır. Çünkü, daha öncede belirtildiği gibi fiyat yoluyla yapılan desteklemeler, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bunları belirleyen ve ilan eden siyasi güçlere de uygun gelmektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, Türkiye AT'na tam üye olduktan sonra bu durum ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla, fiyat dışı yapılan desteklemeler önem kazanacaktır.

Bugünkü durumda, fiyat dışı destekleme çalışmaları çok değişik kanallardan dağınık bir şekilde yürütülmektedir (163). Tarıma aktarılan kaynaklar rasyonel bir şekilde kullanılabilsen mevcut tarımsal üretimin artış hızı daha yüksek olması gerekirdi. Tarımsal verimlilikte diğer ülkelerle kıyaslandığında bir çok ülkeden geri durumdadır. Belli bir üretim potansiyeline sahip olan Türkiye bazı tarımsal ürünleri ithal etmektedir. Bu durumun en önemli nedeni, istenen araçlara uygun kaynakların kullanılmamasıdır.

24 Ocak 1980 ekonomik istikrar programı ve onun devamı tedbirler ile yeniden düzenlenen ekonomik ve sosyal politika sanayi sektöründe yapı değişikliği öngörmesine karşılık, tarım sektöründe daha çok uygulanan politikaların etkinliğinin artırılmasına dönük tedbirleri kapsamaktadır (164).

(163) Maliye ve Gümrük Bak., Sanayi ve Tic.Bak., Tarım Orman ve Köy İşleri Bak., T.C.Ziraat Bankası Genel Müd. ve DPT. (Bkz.: DPT, 1988 yılı İcra Planı, Ya.No.2132, s.44-47).

(164) Cengiz AKIN, "Tarım Politikası", TARIM VE ORMAN VE KÖY İŞLERİ BAKANLIĞI DERGİSİ, Özel Sayı (Aralık 1987) s.9.

Türkiye tarımında uygulanan politikaların temelinde yatan başlıca sorun finansman darboğazlarıdır (165). Bu sorun günümüzde daha da önem kazanmıştır.

Bu nedenle, tarım ilgili kararların tek bir kaynaktan alınması, daha sonra şeker pancarı, buğday ve benzeri kendi kendine yeter olması beklenen, ayrıca süt, süt mamülleri, et ürünleri gibi temel bir takım ürünlerde etkili koruma önlemlerinin alınması, hangi ürünlerde kendi kendine yeter olunabileceği konusunda bir planın yapılması, hatta hangi ürünlerin ve nerede yetiştirileceğinin bilinmesi, tarım alanında araştırma ve geliştirmeye gereken önemin verilmesi, küçük işletmelerin büyük işletmeler haline getirilerek verimliliğin arttırılması-na neden olunması ve bunlarla eşlik halinde tarımsal istatistiklerin doğru ve düzenli toplanması, güvenilir duruma getirilmesi gerekli şarttır (166). Şayet bunlar olmazsa tarımda uygulanan politikaların amaçlarına ulaşır olması beklenemez.

x II- ORTAK TARIM POLİTİKASI İLE TÜRK TARIM POLİTİKASININ KARŞILAŞTIRILMASI

Avrupa Topluluğunda ve Türkiye'de tarım politikasının gerekçeleri ve amaçları birbirine paralellik gösterir. Ancak, uygulanan politika araçlarında farklılıklar vardır. Bu farklılıkların saptanması ve Türkiye'deki uygulamaların OTP'na paralellik sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi, Topluluğa uyumun en önemli göstergeler-

(165) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: BERBEROĞLU, Sanayi Öncelikli..., s.173-184.

(166) Gülten KAZGAN, "Türkiye'de Tarım Kesiminin Sorunları ve Tarım Ürünleri Fiyatının Oluşumu", BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR DERGİSİ, S.6 (Haziran, 1986), s.23-25.

rinden biri olacaktır.

Aşağıda yapılan karşılaştırmalarda, unutulmaması gereken temel düşünce; ortak tarım politikasının, birden fazla ülkenin oluşturduğu ve ileride Türkiye'nin de tam üye olacağı bir topluluğun ortak politikası olduğudur. Kısaca, Türk Tarım Politikasının temel hedefi, bu ortak politikaya en iyi şekilde uyum sağlamaktır. Bunun için de, OTP ile arasında olan farklılıkları ortaya koyarak, alınması gerekli uyum kararlarına ışık tutulması yararlı olacaktır. Bu amaçla, konu iki başlık altında ele alınarak ortaya konulmuştur.

A) Fiyat Yoluyla Yapılan Destekleme Politikalarının Karşılaştırılması

Bu konudaki farklılıkları aşağıda anlatılan hususlar altında toplamak mümkündür.

Desteklemek amacıyla kullanılan fiyatların düzeyi ve ilan zamanı; Tarımda çalışanlara uygun bir yaşam düzeyi sağlamak için Toplulukta tarım ürünleri fiyatları yüksek tutulmaktadır. Türkiye'de ise enflasyon yalnız tarım kesiminden kaynaklandığı düşünülerek, tarım ürünlerine (1970'li yılların sonundan başlayarak) girdi fiyatlarının altında fiyat belirlenmektedir. Bu da iç ticaret hadlerinin tarımın aleyhine döndüğünü, çiftçinin aynı girdileri alabilmek için daha fazla ürün satmak zorunda kaldığını gösterir (167). Kısaca, Topluluk çiftçileri üretimlerini tarımsal fiyatların yüksek oluşundan dolayı artırırlarken, Türk çiftçileri tarımsal fiyatların düşük tutulmasından dolayı üretimlerini artırmak zorunluluğundadırlar.

(167) Gülcan ERAKTAN, "AET ve Türkiye'de Tarım Politikası", ÇİFTÇİ VE KÜY DÜNYASI DERGİSİ, S.26, (Şubat, 1987), s.17.

Tarımsal ürün fiyatları, Toplulukta en az bir piyasa dönemi öncesinden ilan edilirken, Türkiye'de genellikle hasat dönemi ya da hasattan bir süre önce saptanmaktadır. Her ne kadar 1986 yılı Ekim ayında, yaş çay yaprağı, pancar, buğday, pamuk, ayçiçeği ve tütünde destekleme alım fiyatlarının ekim öncesi ilan edilmeye başlanması olumlu bir davranıştır. Bu uygulamanın destekleme kapsamındaki tüm ürünleri kapsayacak şekilde genişletilmesinin, üreticinin yönlendirilmesi ve AT'na uyum açısından yararlı bir zorunluluktur (168). Ancak tarımsal fiyatların önceden ilan edilmesiyle üreticinin yönlendirilmesine yeterli gelmez. Buna ilave olarak, yönlendirilmek istenen alana diğer teşvik araçlarının da yöneltilmesi gereklidir.

İç piyasadaki düzenlemeler açısından da farklılıklar bulunmaktadır; Toplulukta desteklemeye alınan ürün sayısı zaman içinde ve Topluluğa yeni üyelerin katılmasıyla artarken, Türkiye'de ise bu sayı 1980'li yıllarda sürekli azaltılmıştır. Böylece, yukarıda sözü edilen üreticiyi yönlendirmeye yönelik, tarımsal fiyatları önceden ilan etme yönteminin etkisi zayıflamış olmaktadır.

Topluluk ile Türkiye'de destekleme kapsamında yer alan ürünler aşağıdaki şekilde gösterilmiştir (169).

(168) Emin IŞIKLI - Sedef BİRKAN, "Avrupa Ekonomik Topluluğunda ve Türkiye'de Uygulanan Tarımı Koruma Politikalarının Karşılaştırılması", VERİMLİLİK DERGİSİ, C.17, S.1, (Ocak, 1987), s.40.

(169) ERAKTAN, "AET ve ...", s.18.

ŞEKİL: 5
AT ve Türkiye'de Destekleme Konusu Ürünler

Yulaf	Zeytinyağı	-Yumurta	Buğday	Antep Fıstığı
Pirinç	-Meyveler	-Tavuk eti	Arpa	Kuru Üzüm
Kolza	-Sebzeler	ipek böceği	Çavdar	Kuru İncir
Keten	Şerbetçioğlu	-Koyun eti	Mısır	Haşhaş Kapsülü
Kenevir	-Süt ve ürünleri	Alkol	Soya Fasulyesi	
Şarap	-Sığır ve dana eti	Patates	Şeker Pancarı	
-Tohumlar	Domuz eti	Bal	Çiğit	
			Ayçiçeği	
			Tütün	
			←-----TÜRKİYE-----→	
←-----AT-----→				

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi, Toplulukta desteklemeye konu olan ürünlerin sayısı Türkiye'de kinden fazladır. Özellikle tohumlar, meyveler, sebzeler, süt ve ürünleri, sığır ve dana eti, yumurta, tavuk eti, koyun eti gibi önemli ürünler Toplulukta desteklenirken, Türkiye'de bu ürünlerin fiyatları serbest piyasa ortamında belirlenmektedir. Bu durumun, söz konusu ürünlerde Türkiye'nin rekabet gücünü azalmasına yol açacağı açıktır. Fiyatlardaki belirsizliğe karşılık destekleme kuruluşları bakımından Türkiye'nin sıkıntı çekeceği söylenemez. Bazı ek yatırımların özellikle depolama kapasitelerinin artırılmasıyla Toplulukta desteklenen ürünlerin büyük bir kısmı Türkiye'de de destekleme kapsamına alınabilir (170).

Tarıma müdahalenin kurumsal yapısı ise, AT'da daha organize; gelişkin bir sistem kurulmuş, AT Yüksek Yönetim Organına bağlı FEOGA ile hem bir merkezden yönetmekte, hem desteklemekte ve hem de tarım sektörünün yapısal gelişmesini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu merkezi organ, ülkelerde kurulu destekleme kuruluşları veya mesleki kuruluşlar (kooperatifler birlikleri v.b.) aracılığı ile alınan merkezi kararları üye ülkelerde uygulamaktadır. Türkiye'de de belirli bir tarım politikası ve uygulama aracı olarak çeşitli kuruluşlar bulunmaktadır, eksik olan FEOGA gibi merkezi karar ve finansman organıdır. Türkiye'de de FEOGA benzeri bir merkezi kuruluşun kurularak onun uygulayıcı kuruluşlarla benzer ilişkileri ve çalışma esasları yerleştirilmelidir. Kararları uygulayıcı müdahale kuruluşları zaten vardır. Ancak mesleki örgütlenmelere ağırlık verilmelidir (171)× Bunun gerçekleşmesi halinde, genelde AT tarımı ile uyuma ilk adım atılırken özelde finansman düzeninin belli bir disiplin altına alınmış olacaktır.

(170) ERAKTAN, "1980 Sonrası Tarım...", s.95.

(171) ENÇ, s.86.

Önceden bilindiği üzere, Topluluk Ortak Tarım Politikasında, müdahale fiyatı, hedef fiyatı, eşik fiyat, referans fiyatı gibi birden fazla fiyat ismi bulunmaktadır. Bu nedenle, AT tarım politikasının uygulanması karışık gibi görünmekte ise de, incelendiğinde temelde aynı felsefeye dayandığı anlaşılabacaktır. Türkiye'de ise daha çok taban fiyatlar ve destekleme fiyatlarından yararlanılmaktadır. Ancak Türkiye'de, Toplulukta olduğu gibi, tüketicileri korumaya yönelik bir hedef fiyatı bulunmamaktadır. Bunun belkide en büyük nedeni, ülke içi ticaret hadlerinin tarımsal ürünler aleyhine dönmüş olmasıdır. Buna rağmen, fiyatları aşırı yükselen tarımsal ürünler için hedef fiyatlarının belirlenmesi yararlı olacaktır.

Yine daha önceden bilindiği gibi, Topluluk tarımını üçüncü ülkelerin rekabetinden korumak için, prelevman, eşik fiyatı veya set fiyatı, fark giderici vergiler ve ihracatı teşvik amacıyla restitüsyon mekanizmasını uygulamaktadır. Türkiye'de ise ithal edilen tarım ürünlerinin bir kısmı vergiye, bir kısmı Fon kesintisine tabidir. Ancak bazı ürünlerin gümrük vergisinden muaf tutulması veya Fon kesintisinin azlığı ithal ürünlerin fiyatlarının yurtiçi fiyatlardan düşük olmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu alanda en belirgin örnek canlı dana, sığır, koyun, kuzuların gümrüksüz ithalidir. Bu da et sanayiinin yerli hayvanlar yerine ucuz dış piyasaya yönelmesine neden olmaktadır. Bu örnekler genişletilebilir. Toplulukta dış ülkelerin fiyat yoluyla rekabeti önlenirken, Türkiye'de dünya fiyatları iç fiyatları düşürme aracı olarak kullanılmaktadır. İhracatta da Türkiye, tarım ürünleri ihracatından bir tür ihracat vergisi gibi kabul edebileceğimiz Fon kesintileri yapılmaktadır. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu bu durumda tarım ürünlerinin işlenmeden ihracını cezalandırıcı ve üretim sırasında verilen sübvansiyonları geri alıcı bir kurum niteliğindedir. Buna karşılık ihracatçılarımız dış

piyasalarda birbiriyle kıyasıya rekabete girerek fiyatları düşürmektedir. Bir de ürüne ihracat sırasında Fon ödemek gerektiğinden, ihracatçı bu sefer yurtiçi üreticiden ürününü daha ucuza alma yoluna gitmektedir (172).

Bu arada, Türkiye'de ihracatın teşviki amacıyla uygulanan vergi iadesinin yerini, AT'da uygulanan ve ihracatçılar için bir tür sübvansiyon niteliği taşıyan restitüsyon mekanizmasına bırakmasının ve sistemin finansmanı için bir fonun kurulmasının yararlı olabileceği düşünülebilir. Böyle bir fonun kurulması, ihracatı teşvik amacıyla hazine kaynaklarının kullanılmasını önleyebilir (173).

g) Fiyat Dışı Yapılan Destekleme Politikalarının Karşılaştırılması

AT'da fiyat yoluyla yapılan destekleme politikalarının yanında daha başka araçlarda bulunmaktadır. AT'da özellikle Mansholt'un başlattığı çalışmalar sonucunda strüktürel reformlar ile bu politikaların belli bir düzen içinde toplanması sağlanmıştır. Ancak bu uygulamaların fiyat yoluyla korumaya göre daha az kullanıldığı ve bütçeden ayrılan harcama miktarının nisbi olarak daha az olmasına rağmen, Türkiye'ye göre oldukça planlı ve organize bir şekilde görülmektedir. Türkiye'de de bu çalışmalara benzer yönde girişimler yapılmalı ve bir tarımsal strüktür politikası ortaya konmalıdır. Ayrıca, bu yöndeki politika araçlarının finansmanını, FEOGA benzeri bir fondan karşılanması da yararlı olacaktır. Doğal olarak bu durum, Türkiye'nin Topluluğa daha kolay uyumunda sağlamış olacaktır.

(172) ERAKTAN, "AET ve...", s.17-18.

(173) IŞIKLI - BİRKAN, s.40.

Görüldüğü gibi tarım sektörü hem AT'da ve hem de Türkiye'de desteklenmektedir. Ancak destekleme politikası araçlarında belirgin farklılıkların olduğu da görülmektedir. Eğer Türkiye, Topluluğa bu koşullarda girecek olur ise, tam üyelikten sağlayacağı yararlar da azalma olacaktır. Çünkü Topluluğun iç ticaretinde olduğunca serbest rekabet şartları sağlanmaya çalışıldığından üyeler arasındaki ticaretten yeterli pay alması zorlaşacaktır.

İ k i n c i B ö l ü m

T Ü R K T A R I M I N I N A V R U P A T O P L U L U Ğ U N U N K İ Y L E B Ü T Ü N L E Ş M E S Ü R E C İ V E A V R U P A T O P L U L U Ğ U N U N S O N G E N İ Ş L E M E L E R İ N İ N T Ü R K T A R I M I Ü Z E R İ N D E K İ M U H T E M E L E T K İ L E R İ

B i r i n c i K ı s ı m

T Ü R K T A R I M I N I N A V R U P A T O P L U L U Ğ U N U N K İ Y L E B Ü T Ü N L E Ş M E S Ü R E C İ

Ş.1. T Ü R K İ Y E - A V R U P A T O P L U L U Ğ U ORTAKLIĞINDA TARIM SEKTÖRÜNÜN DURUMU

Türkiye gelişme yolunda gösterdiği gayretlerin-
de başarıya ulaşmak için dünyadaki güçlü ekonomik birim-
lerden yararlanmak, diğer bir deyişle, sadece kendi ola-
naklarına bağlı kalmak istememiştir.

Gerçekten, bu anlayış içerisinde Türkiye Roma
Antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra (Yunanistan'ı
izleyerek), Temmuz 1959'da bir ortaklık anlaşması imza-
layarak tercihini ve kararını vermiştir. Dört yıl süren
görüşmeler 12 Eylül 1963'de Ankara Antlaşmasının imza-
lanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu anlaşma, Türkiye ile (AT)
arasında ortak üyelik statüsü kurmaktadır (1). Ankara
Antlaşması, temel ilkeleri ideolojik esasları itibarıyla

(1) Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat (Teori, Poli-
tika ve Uygulama), B.4, Ank., 1982, s.414.

Roma Antlaşmasını kabul etmekte; bununla ilgili bir çok maddeyi, Roma Antlaşmasından doğrudan doğruya almakta veya bir çok yerinde, Roma Antlaşmasının ilgili maddesine atıf yapılmakla yetinmektedir (2).

Ankara Antlaşmasının amacı ise, Anlaşmanın ikinci maddesinde aynen aşağıdaki şekilde belirtilmiştir(3):

"1. Anlaşmanın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektedir.

2. Yukarıdaki fıkrada belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi için 3,4 ve 5'inci maddelerde gösterilen şartlara ve usullere göre bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde kurulması öngörülmüştür.

3. Ortaklığın:

- a) bir hazırlık dönemi
- b) bir geçiş dönemi ve
- c) bir son dönemi

vardır."

Böylece Ankara Antlaşması Türkiye ile AT arasında aşamalı olarak bir ekonomik ve siyasal entegrasyonu amaçlamaktadır. Oysa Yunanistan'la imzalanan ortaklık anlaşmasında bir hazırlık dönemi öngörülmemişti, doğrudan doğruya geçiş dönemine girilmesi söz konusu idi (4).

(2) KAZGAN, Ortak Pazar ve ..., s.78.

(3) DPT-AET Başkanlığı, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma (Ankara Antlaşması), Ank., ? , s.6.

(4) SEYİDOĞLU, Uluslararası..., s.415.

Yukarıda belirtilen amaca ulaşabilmek için öngörülen üç dönemden birincisi olan Hazırlık Dönemi Türkiye açısından bir yükümlülük söz konusu değildi. Çünkü gelişmiş ülkelerin meydana getirdiği Topluluk ile Türkiye'nin gerek sanayi ve gerekse tarım sektörlerinin yapıları birbirinden çok farklı bulunduğundan Türkiye'ye uygun uzatma dışında beş yıllık bir hazırlık dönemi tanınmıştır.

Bu dönemin asıl amacı, beş yıl sonra başlayacak ve karşılıklı tavizlerin verilmesini öngören Geçiş Dönemine geçişi kolaylaştıracak hazırlıkların yapılması idi. Antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih Birinci Beş Yıllık Plan döneminin ikinci yılı sonuna rastladığından daha önce hazırlanmış olan planda AT ilişkilerine yer verilmemişti. Ancak planın diğer yıllarında AT ortaklığının gerekli kıldığı tarım politikasının esasları belirlenmek suretiyle yıllık programlar içinde bu politikayı da dikkate almak mümkündür. Bu yapılmadığı gibi tarımla ilişkili kuruluşlarda da bu yönde bir hazırlık çalışmasına girililmemiş ve hatta tedbir şöyle dursun konunun incelenmesi dahi ele alınmamıştır. Böyle bir çalışma yapılabilmiş olsa idi, elde olunacak sonuçları İkinci Beş Yıllık Planda değerlendirmek fırsatı elde edilmiş olurdu ve bu plan döneminde yürürlüğe konulmuş bulunan teşvik kanunları ile de bu projeler desteklenebilirdi. Ne zamanki Geçmiş Döneminin eşiğine gelinmiş ve bu dönemin şartlarını tesbit için Türkiye ve AT yetkilileri arasında sürdürülen görüşmeler kamuoyunda eleştirme konusu olmaya başlamış, ondan sonradır ki ilgili kamu kuruluşları konu üzerine eğilme zorunluluğunu duymuşlardır (5).

(5) İKV, Türk Tarımı ve AET ile Entegrasyonu, İktisadi Kalkınma Vakfı Ya.No.46, İst., (Ağustos, 1970), s.31-32.

Bunun asıl nedeni ise, Türkiye'nin anlaşmayı imzaladığı günden başlamak üzere, hiç bir Türk hükümeti bunu ciddiye almamış olmasıdır. Tam üyeliğin gerçekleşeceğine hiç bir zaman içtenlikle inanmamıştır. İmzadan bugüne kadar, hedefe ulaşabilmek için, hiç bir bilinçli çaba harcanmamış, Katma Protokol'a Türkiye'nin batılılığını simgeleyen siyasi bir belge gözüyle bakılmıştır(6).

Anlaşmaya göre beş yıl olan, fakat görüşmelerin uzaması nedeniyle daha uzun süren bu dönem 1 Aralık 1964 - 31 Aralık 1972 arasında uygulanmıştır. Bu dönemde Topluluk üyesi devletler, Türkiye'den ithal ettikleri bazı mallara, genellikle belirli kontenjanlar dahilinde gümrük vergisi indirimleri tanımışlardır. İlk aşamada Türkiye'nin dört geleneksel ihraç ürününe (tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık) ve daha sonra bazı deniz ürünlerine, sofralık taze üzüme, narenciye, şarap ve bazı tekstil ürünlerine ithal kolaylıkları sağlanmıştır. Geleneksel ürünlerin ihracında bu kolaylıklar yardımcı olmuş, diğer ürünlerde henüz Türk tüccarı ihracata hazır olmadığından sağlanan kolaylıklardan yeterince yararlanılamamıştır (7).

Ankara Antlaşmasının ikinci aşamasını oluşturan Geçiş Dönemi, Topluluk ile Türkiye arasındaki çeşitli görüşmelerden sonra 23 Kasım 1970 tarihinde Brüksel'de, imzalanıp 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma

-
- (6) M.Ali BİRAND, "Türkiye-AET Ortaklığının Avrupa'daki Değerlendirilmesi", TÜRKİYE-AET ORTAKLIĞININ 20 YILI TOFLANTISI, İst., 16-17 Mayıs 1985, İKV Ya. No.12, İst., Temmuz 1985, s.41.
- (7) Haluk CEYHAN, "Türkiye-AET Ortaklığının 20.Yılı Değerlendirme", TÜRKİYE AET ORTAKLIĞININ 20 YILI TOFLANTISI, İst., 16-17 Mayıs 1985, İKV Ya.No.12, İst., Temmuz 1985, s.34.

Protokol ile işlemeye başlamıştır. Buna göre Katma Protokol, daha çok Ankara Antlaşmasında yer alan hükümlerin Türkiye'nin ekonomik durumuna uygun bir biçimde yürürlüğe konulmasını sağlayacak bir uygulama anlaşması niteliğindedir. Bununla beraber Protokol, Türk ekonomisinin geleceği için çok önemli uygulama hükümleri de taşımaktadır (8).

Geçiş döneminin en önemli özelliği de, Ankara Anlaşmasının 4/1 maddesinde aşağıdaki şekilde belirtilmiştir (9): "Geçiş döneminde Akit taraflar, karşılıklı ve dengeli yükümler esası üzerinden:

- Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde yerleşmesini,
- Ortaklığın iyi işlemesini sağlamak için Türkiye'nin ekonomik politikalarının Topluluğunakilere yaklaştırılmasını, bunun için de gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesini sağlarlar."

Yukarıdan anlaşılacağı üzere, hazırlık döneminin tersine geçiş dönemi artık Türkiye'nin Topluluk karşısındaki yükümlülüklerinin de yürürlüğe girdiği bir dönem olma niteliğini taşımaktaydı. Yalnız, taraflar arasındaki büyük gelişme farklarını gözönüne alan Katma Protokol, Türkiye'nin gümrük birliği konusunda üstlendiği yükümlülükleri 22 yıllık bir süreye yayarken, Topluluk yönünden derhal uygulanabilir nitelikte tavizler öngörülmüyordu (10).

(8) S.Rıdvan KARLUK, Uluslararası İktisat, T.C.Anadolu Üni.Ya.No.75 - AÖF Ya.No.22, F.3, U.28, Ank., Şubat 1988, s.398-399.

(9) DPT-AET ile İlişkiler Başkanlığı, Türkiye ile..., s.7.

(10) Nahit TÖRE, "Avrupa Topluluğu ve Türkiye: Ortaklıktan Tam Üyeliğe", İŞVEREN DERGİSİ, C.XXVI, S.2, (Kasım, 1987), s.11.

Bu arada, Katma Protokol'ün 31-35. maddeleri ve 6 no.lu Ek, Türkiye menşeli tarım ürünlerinin statüsünü tesbit etmektedir. 33. madde Türkiye'nin 22 yıllık süre zarfında gerekli tedbirleri alarak tarımını Topluluk Tarımına uyumlaştıracak duruma getirmesini öngörmektedir. 35. maddede de Protokol'ün yürürlüğe girmesinden itibaren bir sene ve bundan sonra da iki yılda bir, Ortaklık Konseyi iki taraftan birinin isteği üzerine, tarım ürünlerine uygulanan tercihli rejimin sonuçlarını inceleyerek gerekli olabilecek iyileştirmeleri yapabilecektir. Tarım ürünlerinin serbest dolaşımı ise, 34. maddeye göre, 22 yıllık dönemin (1.1.1995) sonunda Ortaklık Konseyi, Türkiye'nin 33/1 inci fıkrasında belirtilen OTP tedbirlerini aldığını tesbit ettikten sonra gerçekleştireceğini öngörmüştür (11).

Katma Protokol'ün Türkiye açısından büyük önem taşıyan yanı, Ankara Antlaşması, gümrük birliğinin tarım ürünlerini de kapsamasını öngördüğü halde söz konusu Protokol tarım ürünlerini gümrük birliği dışında tutmuş olmasıdır. Bu oluşum Türkiye yönünden önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçların en önemlisi Türkiye-AT ilişkilerinin Ankara Antlaşması'nda öngördüğü gibi "denge- li" olmaktan çıkıp, Türkiye'nin aleyhine işleyen bir ilişkiye dönüşmesidir. Çünkü, Türkiye, herşeyden önce bir tarım ülkesidir. Böyle bir yapı ile Batı Avrupa'nın sanayi ülkeleriyle gümrük birliğine gitmeyi göze alabilmesi, tarım ürünleri ihracatına pazar bulabilme ümidi ile ilgilidir. Bunun doğal sonucu olarak da Türkiye, AT karşısında "tarım tavizleri bekleyen herhangi bir üçüncü devlet" konumuna düşmüştür (12).

(11) DPT-AET İle İlişkiler Başkanlığı, Katma Protokol-Mali Protokol-Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Yetki Alanına Giren Maddelerle İlgili Anlaşma, Ank., ? , s.18-20.

(12) Vural F.SAVAŞ, Türkiye ve AET, İst., 1983, s.127, 128, 132, 133.

Tarım ürünlerinin gümrük birliği dışında kalması sadece Türkiye-AT ilişkilerinin dengesini bozmakla kalmamış, ulusal kalkınmanın sanayi-tarım dengesini de bozmuştur. Çünkü ekonomi bir bütün olduğundan, herhangi bir sektörde ortaya çıkan gelişme veya duraklama diğer sektörleri de etkilemektedir. İşte tarım ürünlerinin gümrük birliği dışında kalması, tarımın gereken önemle ele alınmayıp geleneksel yapısını sürdürmesine sebep olmuştur (13).

Tarım ürünlerinin gümrük birliği dışında bırakılmasından doğan sakıncaları arttıran bir diğer neden de AT'nun "Tarım Ürünleri" olarak nitelendirdiği ürünler içinde bazı önemli ihraç ürünlerinin de yer almasıdır. (Süt ürünleri, şeker, zeytinyağı, taze üzüm şarabı, alkoller gibi) Bu nedenle sanayi ürünlerine tanınan gümrük indiriminden yararlanamamaktadır (14).

Bu arada ortak piyasa düzeni; Topluluğun her yerinde aynı fiyat sistemi ile her ürün için ayrı ayrı tek fiyatın uygulanması demektir. Bu nedenle Türkiye'nin önce, Topluluğun gümrük birliğine dahil edilmesi ve daha sonra da ekonomik bütünleşmede tam üye adayı olabilmesi anlaşılmaya göre ortak piyasa düzenini Türkiye'de de geçerli olmasını gerektirmektedir. Oysa geçiş döneminde ortak piyasa düzenine aşamalı olarak yaklaştırılması konusu ele alınmamıştır. Bu durum Türkiye ile gümrük birliğinin kurulmasını geciktiren bir durumdur (15).

(13) a.g.e., s.133-134.

(14) a.g.e., s.134.

(15) Turan GÜNEŞ, Geçiş Dönemi Müzakereleri Yapılırken: Ortak Pazar ve Türkiye Tarımı'nın Meseleleri, Ank. Üni.Adana Ziraat Fak. Halk Konferansları No.2, Ank., 1970, 22-23.

Bununla beraber ortak piyasa düzenleri uyarınca OGT (ortak gümrük tarifesi) yoluyla korumakta olan ürünlerde taviz, ürünün çeşidine göre %37,5-%70 OGT indirimi veya OGT muafiyeti şeklindedir. Bilindiği gibi AT'da, tarımsal üretimin %90'ını aşan 22 tarım ürünü grubu, 1970'li yıllara kadar birer ortak piyasa düzenine kavuşmuştur. Bu ürünler arasında Türkiye açısından önemli olanlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla bu ürünlerde sadece OGT indirimi tek başına yeterli bir taviz olamaz. Ayrıca Topluluk, gerek Akdeniz Ülkeleri ve gerekse Lome Sözleşmesi çerçevesinde Afrika, Karayip ve Pasifik (ACP) Ülkelerine geniş tavizler vermiştir. Buna ilave, Genelleştirilmiş Referanslar Sistemi (16) içinde gelişmekte olan ülkelere tanınan tavizler Topluluk pazarını büyük ölçüde üçüncü ülkelere açmaktadır. Böylece, tarım sektöründe Türkiye ile Topluluk arasındaki ayrıcalıklı ilişkiler giderek ortadan kalkmıştır (17)

Bunlara ilave olarak Topluluğun güneye doğru genişlemesi ve uyguladığı Ortak Tarım Politikası nedeniyle de bu olgu daha da belirgin hale gelmiştir.

Tüm bu gerekçelerle, yalnızca gümrük indirimi gibi kısır ödünler üzerine kurulmuş olan ortaklık ilişkileri süresinde Türk tarım ürünlerinin ihracatında umulan gelişmeyi görememekten mutlu olmayan Türkiye, ilişkilerin genelde aleyhine işlediğini ileri sürerek 1978 yılında yeni isteklerde bulunmuş, olumlu yanıt alamayınca da ilişkiler dondurulmuştur. Katma Protokolün 35/3 maddesi gereğince 1980 yılında Brüksel'de yapılan toplantı sonunda AT, kendi pazarları için hassas saydığı

(16) Genelleştirilmiş Referanslar Sistemi (GPS): kısaca, gelişmiş ülkelerin, azgelişmiş ülkelere tanımaya kararlaştırdıkları dış ticaret tavizleridir.

(17) KARLUK, s.402,408.

ürünler (özellikle yaş sebze-meyve) dışındaki Türk tarım ürünlerine uygulamakta olduğu gümrük vergilerini aşamalı olarak 1987 yılına kadar sıfırlamayı kabul etmiştir (18). Ancak, bunun ticari açıdan Türk ihracatçısına hiç bir yararı olmamıştır.

Geçiş döneminde gümrük birliği dışında bırakılan ve özel bir rejime tabi tutulan tarım sektörü için, Katma Protokol'de bu tür bir uygulamayı gerektiren nedenlerin, hızla değişen koşullar dikkate alındığında bugün içinde aynı şekilde geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Özellikle son yıllarda gerek Topluluk bünyesinde meydana gelmiş bulunan gelişmeler ve gerekse dünya tarım piyasasında arz-talep dengesindeki değişiklikler ve Türkiye'nin dış ticaretindeki gelişmeler, Türkiye-AT ortaklığının tarım sektörü ile ilgili bölümünün yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır.

Gerçekten, Avrupa Topluluğu'nun eski genel sekreteri Emile Noel (19); "Lizbon ve Madrid anlaşmalarının imzalanmalarından hemen sonra Ankara Antlaşmasının yeni duruma uydurulması konusunda görüşmeler siyasi ve ekonomik boyutlar kazanacaktır" diyerek, AT ile süregelen ilişkilerin yeniden düzenlenmesinin gerekli olduğunu kabul etmiştir.

Bu arada 1980'li yıllar Türkiye-Topluluk ilişkilerinin siyasal düzeyde dondurulduğu yıllardır. Yine

-
- (18) Mehmet TOKAT, "AET Tarım Politikası ve Türkiye'nin Tam Üyeliği", VERİMLİLİK DERGİSİ, C.XVI, S.4, 1985, s.79.
- (19) Emile NOEL, "Avrupa Topluluklarının Genişlemesi", TÜRKİYE AET ORTAKLIĞININ 20 YILI TOPLANTISI, İst., 16-17 Mayıs 1985, İKV Ya.No.12, İst., Temmuz 1985, s.60.

bu dönemde Türkiye'de toplulukla ilişkilerde yeni modellerin arandığı ve isabetle tam üyelik için başvuru kararının verildiğini görüyoruz. Türkiye'yi böyle bir kararı almaya iten nedenler başlıca iki grupta toplanabilir. Birinci gruptaki nedenler yukarıda belirtilmiş bulunmaktadır. İkinci grup nedenler ise 1980'li yıllarda Türkiye'de izlenen iktisat politikalarıyla ve bunların sonucu Türk ekonomisinde ortaya çıkan yapısal değişimlerle ilgilidir. Türkiye 1980'den bu yana ekonomisini dışa açma ve rasyonelleştirme yolunda önemli adımlar atmıştır. Piyasa mekanizmasının işleyişine ve serbest rekabete büyük ağırlık ve önem verilmeye başlanmıştır. Bu adımlar sonucu yıkılan tabular ve elde edilen başarılar Türkiye'yi giderek Topluluk Üyeliğine hazırlamıştır (20).

Yukarıda sayılan tüm bu nedenlerin biraraya gelmesi üzerine hükümet, 14 Nisan 1987 günü, Türkiye'nin topluluğa tam üyeliği için başvuruda bulunmuştur.

§.2. TÜRKİYE'NİN AT İLE DIŞ TİCARETİNİN DURUMU

Yukarıda açıklandığı üzere, Türkiye-AT ortaklığı tarım ilişkilerine rağmen AT, Türkiye'nin en önemli ve istikrarlı bir ticaret ortağıdır. Bunda en büyük pay, 1980 yılında sınırlı olarak başlatılan, 1984 yılından itibaren de daha köklü ve kapsamlı olarak yapılan dış ticaret rejimini liberalleştirme çalışmaları ve ülke içinde uygulanan ekonomik istikrar politikalarıdır.

Türkiye ile AT arasında yapılan dış ticaret ve bunun içinde AT'nun payı (Tablo:35)'de gösterilmiştir.

TABLO: 35

Türkiye-AT Dış Ticareti (Milyon\$)

<u>Yıllar</u>	<u>İthalat</u>	<u>İhracat</u>	<u>Dış Ticaret Dergesi</u>	<u>Toplam İthalat İçindeki % Payı</u>	<u>Toplam İhracat İçindeki % Payı</u>
1978	1.872,6	1.090,0	-782,0	40,7	47,6
1979	1.827,5	1.097,6	-729,9	36,1	48,5
1980	2.267,8	1.242,1	-1.025,7	28,7	42,7
1981	2.519,5	1.502,9	-1.016,6	28,2	32,0
1982	2.466,2	1.755,4	-710,5	28,2	30,6
1983	2.595,9	2.010,2	-585,7	28,1	35,1
1984	2.976,4	2.731,9	-244,8	27,6	38,3
1985	3.576,8	3.133,3	-443,5	31,3	39,4
1986	4.564,9	3.263,1	-1.301,8	41,1	43,8
1987	5.667,8	4.867,6	-800,2	40,0	47,8

Kaynak: TOBB, İktisadi Rapor-1988.

1979 yılındaki duraklamadan sonra, 1980 yılından itibaren Türkiye ile Topluluk arasındaki dış ticaret gelişmesini artarak sürdürmüştür. 1986 yılında 7.828 milyon dolar olan Topluluk Türkiye arasındaki dış ticaret hacmi 1987 yılında %34,6 artarak 10,5 milyar doları aşmıştır. 1987 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı 1986 yılına göre %36,7 artarken, AT ülkelerine yönelik ihracatındaki artış %44,2'dir. Bu dönemde AT ile dış ticaret açığı %38,5 azalarak 800,2 milyon dolara yükselmiştir (21).

Genel dış ticaret içinde AT'nun önemli bir yeri vardır. (Tablo:35)'den görüleceği üzere 1978-1987 dönemi içinde, toplam ithalatın ortalama %33'ü ihracatın %40,6'sı AT ile yapılmıştır. Bu arada, söz konusu oranlar 1963-1976 dönemi içinde, ortalama %46 olmuştur (22).

1980'li yıllarda Türkiye'nin AT'na ihracatını artırması önemli bir başarı sayılabilir; çünkü bu yıllarda AT üyelerinin büyümesi çok yavaşlamış bulunduğu gibi tarım ürünleri ihracatı bu pazarda ciddi tarife dışı engellerle karşılaşılıyordu; sınai mamullerde ise en önemli ihraç kalemi olan dokuma giyim miktar kısıtlamasına tabiydi. Öyleyse ihracatta başarı nasıl sağlandığını anlamak için (Tablo:36)'ya bakmak gerekecektir (23).

(21) TOBB, İktisadi Rapor-1988, s.202.

(22) SAVAŞ, Türkiye ve..., s.81.

(23) Gülten KAZGAN, "Avrupa Topluluğu'nda Rekabet Gücümüz", TÜRKİYE İKTİSAT DERGİSİ, S.1, (Mayıs 1988), s.37.

TABLO: 36
Türkiye'nin AT'na İhracatı ve AT'dan İthalat Artışına İlişkin
"Sabit Piyasa Payı" Çözümlemesi" (1981-1985)

<u>I. İHRACAT</u>	<u>(1000 ECU)</u>	<u>%</u>
Gerçekleşen ihracat artışı	1.753.349.0	100.0
AT'na dünya ihracatındaki artışın etkisiyle	564.747.1	32,2
İhracatın mal bileşimlerinin etkisiyle	16.434.9	0,9
İhracatın pazar dağılımının etkisiyle	14.686.3	0,8
İhracatın rekabet gücünde artışın etkisiyle	1.157.480.7	66,0
 <u>II. İTHALAT</u>		
Gerçekleşen ithalat artışı	1.027.230.6	100.0
Türkiye'nin toplam ithalat artışının etkisiyle	685.082.5	66,7
İthalatın mal bileşiminin etkisiyle	696.257.8	67,8
İthalatın artan rekabet gücü etkisiyle	-354.109.7	-34,5

Yukarıdaki tablo 1980-1985 döneminde AT'na ihracat artışını açıklayıcı etkenleri göstermektedir. AT'na ihracat artışının %66'sı artan rekabet gücü, %32,2'si AT'na artan dünya ihracatı etkenleri ile açıklanmaktadır, diğer açıklayıcı etkenler ise sadece %1,7 oranında paya sahiptir.

Bu kadar kısa bir zaman süresinde türkiye'nin rekabet gücündeki artışın nedenleri üzerinde durmak gerekir. Özellikle AT'dan alınan yeni tavizler olmadığına göre, bunun nedenleri diğer etkenlerden kaynaklanmış olmaktadır. Gerçekte, rekabet gücündeki artışın başlıca nedeni hükümetin ihracatı teşvik amacıyla aldığı politika önlemleridir. Bunlardan biri, TL'nin reel efektif kurunun günlük kur ayarlamaları sistemi sayesinde önemli ölçüde düşürülmüş olmasıdır. İkincisi, mamul mallar ve işlenmiş tarım ürünleri üzerinden ihracatta verilen yüksek oranlı vergi iadeleridir. Üçüncüsü, 1977-1987 arasında on yılda reel ücretlerin %40, tarım ürünleri iç ticaret hadlerinin de buna yakın oranda gerilemiş olmasıdır (24).

Bununla birlikte, bu zorlayıcı politika önlemleri dışında sınai yapıya ilişkin iyileşmelerin ve teknolojik değişmelerin bu artışta payı vardır. Bu iki etken; zorlayıcı politika önlemleri tam üyelik durumunda sürdürülemeyeceği halde bunlar rekabet gücünün yapısal gücünü belirleyen temel etkenler olacaktır (25).

1976-1980 döneminde ise, AT'na ihracat artışı en fazla, buraya dünya ihracatındaki artışın etkisiyle olurken en az pazar dağılımının etkisiyle olmuştur. Aynı dönemde, ihracatın mal bileşimlerinin etkisi ile ihraca-

(24) KAZGAN, "Avrupa...", s.37-38.

(25) a.g.e., s.38.

tın rekabet gücündeki artışın etkisi negatif olmuştur (26).

Görülebileceği üzere, AT'dan ithalat artışını açıklayan etkenler AT'na ihracat artışını açıklayanlardan tamamiyle farklıdır (Tablo:36). AT'nun Türkiye'ye ihracatındaki rekabet unsurunun etkisi negatif işaretlidir ve -%34,5 gibi yüksek bir orandadır. Buna göre, AT'nun Türkiye'ye ihracatındaki artışta en önemli etken ihracatın mal bileşimi, yani bunların dünya ticareti hızla artan mallar olmasıdır (27). Bunun daha çok sanayi malları için geçerli olduğunu ileri sürmek mümkündür.

Bu arada, ihracat artışında rekabet artışı önemli rol oynadığı halde ithalat artışında bunun etkisi negatiftir. Bu fark, AT üyeliği açısından çok anlamlıdır; çünkü, AT'na tam üyelik Türkiye'nin rekabet gücünü azaltırken AT'nun Türkiye pazarında rekabet gücünü artırıcı etki yaratacak değişimler getirecektir. Bununla beraber, tam üyeliğin Türkiye'nin rekabet gücünde yaratacağı değişiklikleri irdeleyebilmek için tarım ürünlerini ve mamul malları tek tek ele almak gerekir. İthalat içinde aynı ayırmı gereklidir. Ayrıca, Ortak Gümrük Tarifesi'nin kabulü ve To pluluk politikalarını yürürlüğe koymanın da ihracat ve ithalat alanlarında rekabet gücüne etkisi olacaktır (28).

(26) Bu konuda bkz.: Halis AKDER, "Constant Market Share Analysis of Changes in Turkey's Exports on the (1981-1985)", Yapı Kredi Economic Review, Vol.1, No.2, January 1987, s.35-36.

(27) KAZGAN, "Avrupa...", s.38.

(28) a.g.e., 38-39.

İkinci olarak, Türkiye'nin AT ile dış ticaretinin durumunu gösteren dış ticaretin bölgesel dağılımını (Tablo:37)'den izlemek mümkündür.

TABLEC: 37
Türk Dış Ticaretinin Bölgesel Dağılımı (%)

BAŞLICA ÜLKELER	İHRACAT (FOB)						İTHALAT (CIF)					
	1978	1979	1984	1985	1986	1987	1978	1979	1984	1985	1986	1987
I. OECD ÜLKELERİ	65,8	63,9	52,4	51,6	57,6	63,2	60,7	60,9	51,7	56,1	65,8	63,8
A. AT Ülkeleri	47,6	48,6	38,3	39,4	43,8	47,8	40,7	36,1	27,6	31,3	41,1	40,0
Batı Almanya	22,1	21,9	17,9	17,5	19,4	21,4	17,6	12,4	10,9	12,1	16,0	14,9
İtalya	7,7	9,4	7,0	6,3	7,8	8,3	6,3	9,3	5,8	5,8	7,8	7,6
İngiltere	5,0	4,6	3,7	6,8	4,5	5,3	4,5	4,5	4,1	4,1	4,7	4,9
B. Diğer OECD Ülkeleri	18,2	15,3	14,1	12,2	13,8	15,5	20,0	24,4	24,0	24,8	24,7	23,7
A.B.D.	6,7	4,6	5,2	6,4	7,4	6,9	6,1	7,5	10,0	10,1	10,6	9,6
Japonya	1,6	1,0	0,5	0,5	1,3	1,5	2,5	4,5	3,8	4,5	6,2	6,1
II. ORTA DOĞU VE KUZAY AFRIKA ÜLKELERİ	13,4	15,8	42,0	42,8	34,5	30,3	23,9	19,6	36,2	33,0	18,4	22,3
A. İran	2,0	0,5	10,5	13,6	7,6	4,3	10,6	3,5	14,4	11,2	2,0	6,7
B. Irak	11,4	5,0	13,1	12,1	7,4	9,3	5,7	11,4	8,8	10,0	6,9	8,1
C. Suudi Arabistan	0,8	0,9	5,3	5,4	4,8	4,0	0,7	0,2	2,0	2,0	1,6	1,2
D. Libya	9,3	1,9	2,0	0,7	1,8	1,4	4,6	4,1	6,1	5,5	2,6	2,2
III. DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ	9,6	13,3	4,0	4,2	4,2	3,3	8,3	12,0	8,8	5,7	7,9	6,8
IV. DİĞER ÜLKELER	11,2	7,0	1,6	1,4	3,7	3,2	7,1	7,5	3,3	5,2	8,0	7,2

Kaynak: SÖİdey TOGAM - Hasar ÖLGLN - Halis AKDER, Report on Developments in External Economic Relations of Turkey, TURKTRADE Ya.No.1987/1, Ank., September 1987;
İSG, 1986 Yılı Başında Türkiye Ekonomisi, İstanbul Sanayi Odası Araştırma Dairesi Ya.No.1986/4, İst., Mart 1988.

Yukarıdaki tabloya baktığımızda önceki yıllarda olduğu gibi son yıllarda da OECD ülkelerinin Türk dış ticareti içindeki payı diğer ülke gruplarına göre daha büyük olmuştur. Ancak, 1980-1985 döneminde aynı şeyi AT ülkeleri için ileri sürmek mümkün değildir. Çünkü, bu dönemde Türkiye'nin Orta Doğu ülkelerine yönelik ihracatı beş kat artmıştır. 1980 yılına kadar Türkiye'nin başlıca ihrac pazarı ise AT olmuştur. Orta Doğu'ya yönelik bu ihracat artışları; petrol fiyatlarındaki değişmelere, İran-Irak savaşı gibi dışsal şoklara ve ikili anlaşmalara bağlanmaktadır. Gerçekten, 1986'da petrol fiyatlarındaki düşüşten sonra, Orta Doğu ülkelerinin payı oldukça azalmıştır (29). Bu azalma 1987'de de devam etmiştir.

1980-85 ve sonrası gelişmeler bize, Türkiye'nin İslam ülkelerine yönelik ticaretinin politik ve ekonomik gelişmelerden ne ölçüde etkilenebileceği hakkında da bir fikir vermektedir.

Bu arada, Türkiye'nin başlıca ticaret ortağı Batı Almanya'dır. 1987'de de gerek ihracatın ve gerekse ithalatın en yüksek olduğu ülkenin Batı Almanya olduğunu görmekteyiz. Bu ülkeye 1987 yılında yapılan ihracatın %21,4'ünü, Topluluk ülkelere yapılan ihracatın da %44,9'unu teşkil etmektedir. 1987 yılında bir önceki yıla göre ihracatın en fazla artış gösterdiği (%67) Topluluk ülkesi ise Fransa'dır. Topluluk ülkelerinden yalnızca Batı Almanya ile olan dış ticaretin ihracat lehine, diğer tüm topluluk ülkeleriyle olan dış ticaretin ithalat lehine fazlalıkla sonuçlanmıştır (30).

(29) TOGAN - OLGUN - AKDER, s.12,12,39.

(30) TOBB, İktisadi Rapor-1988, s.203.

Bununla beraber, ihracatın ülkelere dağılımında olumsuz bir gelişme olarak az sayıdaki ülkede yoğunlaşmanın artmasıdır. 1980'de en çok ihracat yapılan dört ülkenin payı %40.0 iken 1985'de %50.5'e yükselmiştir. En çok ihracat yapılan sekiz ülkenin payı ise %56,9'dan %70'8'e çıkmıştır. Bu arada, gelişmiş ülkelere yapılan ihracat İslam ülkelerine göre ürün bazında daha yüksek konsantrasyon (En fazla ihraç edilen ürünün toplam ihracata oranı) göstermektedir. Bu durumda gelişmiş ülkelerin koruma tedbirlerini aşmak daha güç olmaktadır. OECD ülkelerine ihracatı yapılan mallarda yıldan yıla önemli bir değişme görülmemektedir. Bu olgu bir ölçüde OECD pazarının kalıcı olduğuna işaret etmektedir (31).

Ancak ekonominin ihracat yapabilme gücünün yükseltilebilmesi için, ihracatın belli ülke ve ürünlerde yoğunlaşması azaltılmalıdır. Fakat, ihraç ürünlerindeki yoğunlaşmanın azaltılmasının, uzun zaman alacağından, ihracatın koşullara göre bölgesel dağılımını değiştirerek ihracat artışının sağlanması daha kolay olacaktır.

Birinci Bölüm'de belirtildiği gibi, AT'nun uyguladığı Ortak Tarım Politikası üretimi ve üretkenliği arttırmada son derece başarılı olmuş ancak talep durgunluğundan kaynaklanan sorunların çözümünde başarılı olamamaktadır. Bu durumun da bir ölçüde Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatında beklenen gelişmeyi engellemektedir. Türkiye'nin Orta Doğu pazarına ihraç ettiği tarımsal mallar ise (et, taze meyve ve sebzeler gibi) Topluluk tarafından büyük ölçüde korunan ve kendine yeterlilik düzeyinin aşıldığı mallar olmaktadır. Bu nedenle Orta Doğu'da Topluluk ile rekabet halindedir (32).

(31) TÜSİAD, Dış Ticaret Raporu: İthalat ve İhracatta Sorunlar ve Öneriler, TÜSİAD, Ya.No.TÜSİAD-T/86.9.91, İst., 26 Eylül 1986, s.53-55.

(32) TOGAN-OLGUN-AKDER, s.39.

Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na yönelttiği tarım ürünleri ihracatı 1980 yılında 458 , 509,000 ECU'dan 1985 yılında 773,127,000 ECU'ya yükselmiştir. Aradaki yıllarda bu ihracatta dalgalanmalar olmuştur. 1982 yılın da mutlak bir düşüş gözlemlenmiştir. 1985 yılı görece olarak tarım ürünleri ihracatının hızlı arttığı bir yıldır. (Dysa genel ihracatta tarımın payı gerilemiştir). En büyük artış Batı Almanya'da sağlanmıştır, (Türkiye'nin AT'da sağladığı) toplam artışın %44,4'ü, İtalya, Fransa ve İngiltere'nin payları sırasıyla %16, %14, %10'dur. Diğer taraftan Batı Almanya'nın dünyadan yaptığı toplam tarım ürünleri ithalatı içinde Türkiye'nin payı %1,5'tur. Fransa ve İtalya'nın toplam ithalatları içinde payı %0,7, İngiltere'de %0,6, Belçika-Lüksemburg ve Hollanda %0,5, Danimarka'da %0,4'tür. Türkiye'nin mal gruplarına göre kaydettiği en büyük artışlar, sebze ve meyve gruplarında kaydedilmiştir. Toplam artışın yaklaşık %47'si. Tütün önemini korumaktadır, payı yaklaşık, %18,4, işlenmiş meyve ve sebzelerin payı da %15,4'e varmaktadır (33).

Türkiye'nin çeşitli tarım ürünlerini ihracatını teşvik edici politikaların diğer ülkelere kıyasla etkin olmadığı ya da böyle politikaların hiç olmadığı ya da ithalatçı ülkenin önleyici politikalarının etkin olduğu durumlar, sırasıyla Danimarka, İtalya ve Fransa'da gözlenmektedir. Aynı anlamda, Türkiye'nin rekabet gücünün yüksek olduğu ülkeler sırasıyla Belçika, İngiltere, Batı Almanya ve Hollanda olarak sayılabilir (34).

(33) Halis AKDER, "Avrupa Topluluğu'na Yaptığımız Tarım Ürünleri İhracatının Artış Seyri", ?, ?, s.5-6.

(34) a.g.e., s.7.

(Tablo: 38)'de ise, Türkiye'nin Toplulukla yaptığı ihracat ve ithalatının mal çeşitlerine göre dağılımı gösterilmiştir.

TABLO: 38
Türkiye-AT Dış Ticaretinin Mal Kompozisyonu (%)

<u>MALLAR</u>	<u>1981</u>	<u>1986</u>	<u>1981</u>	<u>1986</u>	<u>MALLAR</u>
Tarım Ürünleri	42,1	26,8	36,8	37,6	Makineler
Tekstil	13,3	30,2	13,9	17,2	Kimyasal Ür.
Pamuk	24,3	11,6	13,6	11,6	Ulaşım
					Ekipmanları
İşlenmiş Deri	3,9	9,3	13,0	13,9	Temel Metaller
Kimyasal Ürünler	1,1	2,6	5,5	5,2	Plastik Mad.
Madeni Ürünler	9,1	7,2	4,7	6,2	(Manufacture)
İmalat	5,1	10,9	3,3	3,2	Tarım Ür.
Diğerleri	1,1	1,5	2,9	2,9	Tekstil
			6,3	3,2	Diğerleri
<u>TOFLAM</u>	<u>100</u>	<u>100</u>	<u>100</u>	<u>100</u>	<u>TOPLAM</u>

Kaynak: TOGAN-OLGUN-AKCEK, a.g.e.

Yukarıdaki tablodan izlenebileceği üzere, 1981'den 1986'ya tarımsal ihracatın payı oldukça azalmıştır. Bunun nedeni ise, diğer mal grupları (Tekstil, giyim ve imalat) ihracatında çok hızlı artışların meydana gelmesidir. İhracattaki bu değişikliğin tersine ithalatta oldukça statik bir durumla karşılaşmıştır. Özellikle, tarımsal ürünlerde bu durum gözlenmektedir.

Son olarak, Türkiye-AT ticari ilişkilerinin bir diğer göstergesi, Türkiye'nin genel ihracat/ithalat oranı ile AT'na ihracat/ithalat oranının karşılaştırılmasıdır. Bunu da (Tablo:39)'dan izlemek mümkündür.

TABLO:39

İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
(%)

<u>YILLAR</u>	<u>Türkiye'nin İhr./İth. Oranı</u>	<u>AT'na İhr./İth. Oranı</u>
1977	30,2	49,7
1978	35,1	58,2
1979	44,6	60,1
1980	38,5	56,4
1981	52,6	59,7
1982	65,0	71,2
1983	62,0	77,4
1984	66,3	83,8
1985	70,2	82,3
1986	67,1	71,1
1987	72,0	85,9

Kaynak: DPT. "Yıllık Program" Çeşitli Yıllar.

(Tablo:39)'dan görüleceği üzere (1977-1987) döneminde, Türkiye-AT dış ticareti Türkiye'nin genel dış ticaretine paralel bir seyir göstermiştir. Yine aynı dönem içinde AT'na ihr./ith. oranı, genel ihr./ith. oranından sürekli yüksek olmuştur.

× §.3. TÜRK TARIMININ AVRUPA TOPLULUĞU
İLE BÜTÜNLEŞMESİ İÇİN
OLUŞTURULMASI GEREKLİ
POLİTİKALAR

Hemen belirtmek gerekir ki, Türkiye'nin tam üyelik başvurusundan tam üye olana kadar yalnız tarım alanında değil bir çok alanda Topluluğa uyum için ne gibi atılımlarda bulunacağı, bu uyum politikalarının yeterli olup olmadığının ve hangi alanlarda daha ne gibi çalışmalar yapılması gerektiğinin açıklıkla ortaya konulması zorunludur. Bunların da yapılabilmesi ancak geniş kapsamlı ve ayrıntılı araştırmalarla gerçekleştirilebilir. Ancak bu araştırmalar birbirinden bağımsız değildir, olmalıdır.

Türkiye Toplulukla yürüttüğü pazarlıklarda Topluluktan olabildiğince fazla isteme, buna karşılık olabildiğince az verme politikası uygulamaya çalışmıştır. Bunun ne derece başarılı olduğu, ilişkilerin içinde bulunduğu çıkmazdan bellidir. Halbuki Yunanistan (ekonomisi içinde tarımın taşıdığı öneme karşın) Topluluktan aldığı ödümler karşılığı tarım ürünlerinde de ödün vererek, tam üyelik başvurusundan çok önce Toplulukla bütünleşme sürecine girmiştir (35). Bu nedenle, Türkiye'nin Topluluk-

(35) Gülcan ERAKTAN, "Roma Antlaşmasının 28. Yılında Türkiye-AET İlişkileri", İKV DERGİSİ, 5.44 (Ağustos 1965), s.6-7.

la bütünleşme süreci daha kolay olmayacaktır.

Türk tarımının AT ile bütünleşmesi dendiğinde, öncelikle Topluluk Ortak Tarım Politikasına uyum anlaşılmaktadır. Ancak, bu uyum aşamasında Türkiye-AT ortaklığı tarım sektörünün durumunun yeniden gözden geçirilmesi daha kolay bütünleşme için gereklidir.

Bu arada, uyum gösterilmeye çalışılan politika yerleşmiş olsaydı, uyum sorunları saptanıp çözüm önerileri kolaylıkla geliştirilebilirdi. Dysa gerek (OTP)'nin ve gerekse Türk tarımının dinamik karakterli olması bu yöndeki zaten kısıtlı olan çabaların başarı şansını olabildiğince düşürmektedir. Bugünden (OTP)'nin hangi değişmiş biçimine uyum sağlanacağını kestirebilmek çok güçtür (36). Dolayısıyla yapılacak uyum çalışmalarında Topluluk tarım politikasının bu dinamik yapısının da dikkate alınarak uzun perspektifli politikaların geliştirilmesi ve uygulamanın da zamanında gerçekleşmesi gerekir.

Özellikle geçiş dönemi usullerini belirleyen katma protokol, tarım alanında ayrıntılı bir rejim öngörmektedir. Herşeyder önce, Katma Protokol, 31. maddede belirtilen bir genel hükme ek olarak, 33/1. maddede yer alan "22 yıllık bir dönem içinde Türkiye, tarım ürünlerinin Türkiye ile Topluluk arasında serbest dolaşımı için, Türkiye'de uygulanması gerekli Ortak Tarım Politikası tedbirlerini bu dönemin sonunda alabilmek amacıyla kendi tarım politikasının uyumu yoluna gider", şeklindeki hükmü ile, Türkiye'ye önemli yükümlülükler geti-

(36) Halis AKDER, Avrupa Topluluğu'nda Ortak Tarım Politikasının Reformu ve Türkiye'nin Tarım Ürünleri Dış Ticareti, TÜRKTRADE Genel Ya.No.11-Dış Ticaret Araştırma Dizisi Ya.No.1988/4, Ank., Temmuz 1988, s.4.

rilmiştir. Diğer bir deyişle 33/1. madde, tarım alanındaki serbest dolaşımın gerçekleştirilebilmesi için, Türk Tarım Politikasının Topluluğun (OTP)'na uyumunu zorunlu kılarken, Türk tarafına çok geniş ve o ölçüde ayrıntılı hükümler taşımakta olan bu politikanın bilinmesi ve izlenmesi görevi yanında, bunun gereklerinin yerine getirilmesi yönündeki bütün tedbirlerin alınması görevini de vermiştir (37). Bu nedenle şimdiye kadar yapılamayan bu alandaki gerekli çalışmalar en kısa sürede gerçekleştirilmelidir.

Birinci Bölüm'de belirtildiği üzere, Türkiye Topluluğa tam üye olsun veya olmasın, tarım sektöründe çözmesi gerekli önemli yapısal sorunları bulunmaktadır. Bu sorunlar ortadan kaldırıldığı veya etkilerinin azaltıldığı takdirde, aşağıda belirtileceği üzere Türkiye, AT ile tarımsal bütünleşmesi için oluşturulması gerekli politikalara daha kolay uyum sağlayacaktır. Sonuçta Türk tarımının, Topluluk tarımını tamamlaması yanında rekabet edebilir duruma getirilmesi de sağlanmış olacaktır.

Türk tarım politikasının, ortak tarım politikasına uyumunda, ağırlık noktasını Topluluk tarımsal üretiminin bütününe yakın bir bölümünü kapsayacak tarzda uygulanan ortak piyasa düzenlerinin, öngördüğü bütün yan politika ve mekanizmaların üstlenilmesi oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, Türkiye, bu düzenlerin gereklerini yerine getirmekle, ortak tarım politikasına uyumuş olacaktır (38). Böylece Türkiye, ortaklık anlaşmalarından doğan yükümlülüklerini yerine getirirken, haklarını da elde edebilecektir.

(37) GÜNEŞ, "Türk Tarımının Gelişimi...", s.39.

(38) DPT, Avrupa Ekonomik Topluluğu Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Ya.No.DPT:1871-ÖİK:252, Ank., Şubat 1983, s.15.

Türkiye ekonomisinin Topluluk ile sağlıklı bütünleşmesinin temini açısından VI.Beş Yıllık Kalkınma Planında gerekli tedbirlerin alınması için çalışmalar DPT' de başlatılmış bulunmaktadır (39). 1988 Yılı Programında ise, Türk tarımının Topluluk Ortak Tarım Politikasına uyumu ve etkileri ile ilgili çalışmalara devam edileceği, bu çerçevede Topluluk Starçartlarında Üretime geçileceği tarımsal işletme ölçeklerinde Topluluğa uyum sağlanacağı ve Üretim kolları itibariyle Üretim düzenlemelerine ilişkin gerekli incelemelerin yapılacağı belirtilmiştir (40).

Türk tarımının AT ile bütünleşmesi için uyum sağlanan gerekli başlıca Topluluk politikaları ise (41):

- I-Fiyat politikası
 - II-Topluluk içi ticaret politikası
 - III-Üçüncü Ülkeler ile ticaret politikası
 - IV-Rekabet politikası ve
 - V-Finansman politikası
- olmaktadır.

I-FİYAT POLİTİKASI

(DTP)'nin Türkiye tarafından üstlenilmesi, çeşitli tarım ürünlerini ekimden çok önce tespit edilen taban ve tavan fiyatları, üretici yardımları ve (EECGA)'dan yapılacak parasal transferlerle işlerlik kazanan tirer korumacı fiyat politikasına sahip olacaklardır.

(39) Fahrettin KUNAK, "Tam Üyelik Başvurusundan Bu Yana Uyum Çalışmaları" İKV DERGİSİ, S.57, (Temmuz 1988), s.19.

(40) DPT, 1988..., s.45.

(41) Turan GÜNEŞ, "Türk Tarımının Avrupa Topluluğu ile Entegrasyonu", KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİ, S.78 (Ekim-Kasım-Aralık 1987), s.45.

Birinci Bölümde sözü edildiği üzere, Türk ekonomisinde, gerek çalışan nüfus, gerek (GEYİH) içindeki yeri açısından tarım sektörü Topluluğunkiyle karşılaştırılamayacak kadar büyük bir ağırlık taşımaktadır. Bu bakımdan (DTP)'nin, üreticiye yüksek gelir sağlama amacına yönelik fiyat politikası, üreticilerin ekonomik düzeylerinin yükseltilmesinde etkin bir unsur olacaktır. Ancak bunun Türkiye'nin genel fiyat düzeyi üzerine enflasyorist etkiler yapacağı dikkate alınmalıdır. Bu nedenle Türkiye'deki enflasyonun da Avrupa'da "Tek Pazar"ın gerçekleşeceği tarihe kadar, kontrol altına alınarak aşağı çekilmesi ve AT düzeyine yaklaştırılması gerekmektedir.

Burada Yunanistan'ı örnek alınamız gerekecektir. Yunanistan son derece akıllı bir politikayla AT'ne katılmadan önce peyder pey tarımsal ürün fiyatlarını yükseltmeye başladı. Çünkü AT'ne tam üye olduğu zaman kendi fiyatları ile fiyatları arasındaki büyük farkın aniden ortadan kaldırılmasının mahsurlarının bilincindeydi, ayrıca Yunanistan Topluluk tarımsal fonlarından (FEOGA)'dan alacağı üretici yardımlarını, kendi yükselttiği fiyat seviyesine göre isteyeceği için Topluluk kasasından daha fazla istifade edebilmek için fiyat yükseltmelerini zamanında yapmıştır. Türkiye'de söz konusu duruma zaman geçirmeden başlamalıdır. Buna ilave olarak ortak piyasa düzenlerini destekleme alanındaki çok çeşitli ve yoğun kuralların mevcut ve gerçekleştirilecek kuruluşlara öğretilmesi gerekmektedir (42).

Yine bu alanda, ortak piyasa düzenlerine büyük ölçüde işlerlik kazandıran fiyat politikasına uyum ancak tarımsal üretim tahminleri, üretim fiyat ilişkileri ve maliyetler üzerinde ciddi çalışmalar yapmak ile mümkün

(42) Aydemir ALPKAYA, "AT-Türkiye İlişkilerinde Tarım Sektörü", TÜRK TARIMININ AVRUPA TOPLULUKLARINA ENTEGRASYONU SEMİNERİ, İzmir, 7-8 Ekim 1987, İKV Ya.Nc.54, İst., (Şubat-1988), s.102-103.

olacaktır (43). Böylece tarımsal fiyat yükselişlerin ekonomi üzerindeki olumsuz etkisi de azaltılmış olacaktır.

II-TOPLULUK İÇİ TİCARET POLİTİKASI

AT'nun hedefleri arasında en önemli yeri ortak bir iç piyasanın kurulması alır. Bu hedefin gerçekleştirilmesi doğrudan doğruya üye ülkeler arasındaki ticaretle uygulanan her türlü engelin kaldırılmasına bağlıdır. Bu amaçla, malların serbest dolaşımının her türlü engelden arındırılması; kişilerin hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımında ortaya çıkan engellerin ve Topluluk içinde serbest rekabeti bozucu uygulamaların ortadan kaldırılması; Topluluk sisteminin işleyişinin gerektirdiği alanlarda ulusal mevzuatların uyumlaştırılması gerekir. Bugüne kadarki uygulamalar bu hedeflerin bir bölümünün gerçekleştirilmesini sağlamakla beraber, ekonomik bütünleşmenin tüm koşulları henüz oluşmamıştır (44).

Bu durum karşısında işleri sonuçlandırmak isteyen Topluluk Bakanlar Konseyi, 29 Haziran 1985 tarihinde iç piyasanın oluşumu için gerekli tüm önlemleri belirleyen ve bunların 1992 yılına kadar tamamlanmasını sağlayacak "Avrupa Tek Senedi"ni uygulamaya koymuştur (45). Ancak söz konusu iç pazarın beklenen zamanda oluşturulup oluşturulmayacağını zaman gösterecektir.

Türkiye, Topluluk içi ticaret politikası gereğince, tam üyelik statüsü kazanınca, Topluluk çıkışlı tarım ürünleri ithalatına gümrük vergisi muafiyeti tanıyacak ve liberasyon uygulama zorunda kalacaktır. Türkiye bu

(43) DPT, Avrupa..., s.16.

(44) İKV, Avrupa Topluluğu ve Türkiye-AT ilişkileri, İktisadi Kalkınma Vakfı Ya.No.49, İst., 1988, s.23.

(45) a.g.e., s.23.

yönde bir ilerleme yapmıştır. Gerçekten Türkiye'nin tarım ürünlerini 1984 ithalat rejimi ile, yalnızca Topluluğu değil, tüm ülkelere karşı libere etmesi, Türk tarım ürünlerinin Topluluğa girişinde bir uyum hareketi olarak kabul edilmelidir. Ancak gümrük birliğinin yalnız ülkede uygulanan liberasyonla sağlanması mümkün değildir. Gümrük birliğini engelleyen tarım ürünleri fon uygulamaları gibi uygulamalar olabilmektedir. Türkiye, Ortak Pazara uyum için önce, gümrük birliğini her yönden tamamlama üzerinde çalışmalıdır. Topluluk, Türkiye'nin öngörülen gümrük indirimlerinin gerçekleşmesinde, ihracat için fon uygulamalarının ve ithalatta ek vergilerin kaldırılmasında yarar olduğu kanısında bulunmakta ve bunu istemektedir. uyumda bu engellerin kaldırılması gerekmektedir (46).

Bu nedenle Türkiye, bu kuralları harfiyen yerine getirmek zorundadır. En önemlisi de uyum için öncelikle gümrük birliğini tamamlaması konusunda çalışmalar yapılmalıdır.

Ancak, tarım sektöründeki uyumun belirli ürünler itibariyle ve tedricen gerçekleştirileceği dikkate alınacak olursa, bu politikanın öngördüğü liberasyon rejiminin en azından tam üyelik öncesinde ve bu alandaki çalışmaların sürdürülmesi esnasında Türk tarım ürünleri piyasalarına ani bir yük getirmeyeceği görülecektir. Bununla beraber Topluluğun üretim fazlası verdiği tavuk eti, yumurta, süt ve ürünleri gibi hayvansal ürün üretimi alanlarında Türkiye'nin katılmadan büyük ölçüde zarar görmemesi için daha uyum döneminde yön vermesi, teşvik etmesi ve desteklemesi gerekmektedir (47).

(46) GÜNEŞ- "Türk Tarımının Gelişimi...", s.45-46.

(47) DPT, Avrupa..., s.17.

III-ÜÇÜNCÜ ÜLKELERLE TİCARET POLİTİKASI

Topluluğun üçüncü ülkeler çıkışlı ithalatına, miktar kısıtlaması ve miktar kısıtlaması etkisindeki tedbirler uygulanmasını yasaklayan bu politikasının gereklerine, Topluluğa katılma halinde Türkiye'nin de uyması gerekmektedir. Ayrıca Türkiye, Topluluğa katılma ile birlikte, Topluluğun gümrük koruması altındaki bütün sistemlerini de aynen kabul etmek yükümlülüğünü de üstlenecektir. Türk piyasaları, üçüncü ülkeler çıkışlı tarım ürünlerine kısmen ve tedricen açılacaktır. Miktar kısıtlamaları kaldırılabilecektir. Türkiye'nin üçüncü ülkeler çıkışlı mallara daha açık olmasını yaratan bu durum karşısında tarımını, yapısal değişim yapması, rantabl işletmeler kurması ile geliştirilmeli, üçüncü ülkelerden ithal edilen çeltik ve bitkisel yağ gibi ürünler yönünden süratle geliştirmeyi sağlayan tedbirlere eğilmelidir. Ayrıca Türkiye'nin Topluluğun üçüncü ülkelerle keskin rekabet halinde olduğu taze meyve ve sebzede önemli geliştirme önlemleri ve özellikle pazara hazırlama, standardizasyon ve ambalajlamada uygun tedbirleri alması da zorunlu görülmektedir(48).

Türkiye'nin, Topluluğun üçüncü ülkelerle ticaret politikasına uyumu çerçevesinde bir başka yükümlülüğü de ortak gümrük tarifesi üçüncü ülkeler çıkışlı ithalatta uygulamasıdır. Bu uyum, Katma Protokol hükümleri arasında yer alan, ancak çeşitli sebeplerle günümüze kadar ertelenmiş bulunan bir yükümlülüktür. Uyum çalışmalarıyla birlikte, ertelenmiş olan bu yükümlülüğün yeniden gündeme getirilmesi, sanayi ürünleri kadar tarım sektöründe de piyasayı üçüncü ülkeler rekabetine açacak bir sonuç doğurabilecektir (49).

(48) GÜNEŞ, "Türk Tarımının Gelişimi...", s.46.

(49) DPT, Avrupa..., s.17-18.

Bu nedenle, Türkiye'nin Toplulukta Üçüncü Ülkeler ile rekabet edeceği ürünlerde verimliliği artırıcı ve maliyetleri düşürücü önlemler alması gerekmektedir. Ayrıca, Topluluk ortak fiyat politikasına uyumu hızlandırıcı politikaları da uygulaması gerekecektir.

Öte yandan, Katma Protokolün 56'ıncı (Ayrıca bkz: mad.54) maddesinde ise, bir Üçüncü devletin Topluluğa katılması halinde, Türkiye ve Topluluğun Ortaklık Anlaşmasında belirtilen karşılıklı ticari çıkarlarının dikkate alınacağı hükme bağlanmış bulunmaktadır (50). Bunun gibi, gerek Ankara Anlaşmasında ve gerekse Katma Protokolün Gümrük birliğine ilişkin hükümleriyle bu Anlaşma ve protokolün eklerinde yer alan bir çok maddenin ticari ilişkilerle doğrudan doğruya ilgili olduğunu ve mal alışverişlerini mutlak etkileyebilecek hükümler içerdiğini burada belirtmek gerekir (51). Bu hükümlere işlerlik kazandırılması uyum için önemli bir politika olarak görülmelidir.

IV-REKABET POLİTİKASI

AT Rekabet Politikası, "Ortak pazarın ticarete getirilen çeşitli suni engellerle bozulmadan bütünleşmiş bir ticaret alanı olarak kalmasını ve güçlendirilmesini" amaçlar. Bu amaç doğrultusunda ortak pazar kurulması hedefi için gerekli olan dolayısıyla arzu edilen kısıtlamalarla, bu hedefin gerçekleşmesini tehlikeye sokabilecek

(50) Ali Sait YÜKSEL, Türkiye İlişkileri Açısından Avrupa Ekonomik Topluluğu, EİTİA Ya.No.157/99-Avrupa Toplulukları Enstitüsü Ya.No.12, Eskişehir, 1976, s.119.

(51) DPT, Avrupa..., s.70.

olan dolayısıyla arzu edilmeyip ortadan kaldırılmaları gereken kısıtlamalar arasında bir denge kurmaya çalışır. Bu görevi yerine getirirken "tek ve ortak bir Topluluk pazarının oluşumunu ve devamını sağlamayı; teşebbüslerin sahip oldukları ekonomik gücü Topluluk menfaati aleyhine usulsüzce kullanmalarını önlemeyi ve teşebbüslerin üretim ve dağıtımın iyileştirilmesi ve teknik ve bilimsel gelişmeler yönünden teşvik edilmesini" hedefler. Topluluk rekabet kuralları ise Roma Anlaşması'nın 85 ve 94. maddeleri arasında düzenlenmiştir (52).

Bu politika uyarınca, Toepluluğa Üye Ülkelerin Türkiye'ye ve Türkiye'nin Üye Ülkelere ihracatında Roma Anlaşmasında düzenlenmiş olan bu kuralları aynen uygulayacaktır. Bugüne kadar çeşitli şekillerde subvansiyonlarla desteklenmiş olan Türk üreticisinin bu destekten yoksun kalması onun rekabet gücünü daha da düşürecektir. Türkiye, bir çok yerde de belirtildiği gibi ileri bir tarım tekniği ve yoğun bir girdi kullanımına sahip yüksek verimle çalışan, maliyetleri düşük bu pazarda rekabet edebilmek için tarımda yapısal düzenleme önlemlerine, teknolojiyi yaymaya kaliteli üretim ve pazar organizasyonunu iyileştirme çalışmalarına süratle başlamalıdır (53).

Bu arada, Roma Anlaşmasının temel ideolojisi olan laissez-faire içinde, kendi azgelişmiş bölgeleri genel preferanslar tanıdığı azgelişmiş Ülkeler, ortaklık statüsü ile kendisine bağlı eski sömürgeleri ve kendisiyle

(52) Barbaros İNECİ, "Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Rekabet Politikası", AVRUPA TOPLULUĞU (Genel Tanıtım ve Değerlendirme) İKV EĞİTİM SEMİNERİ, İst., 23-24 Eylül 1987, İKV Ya.No.52, İst., Ocak 1988, s.90-91.

(53) DPT, Avrupa..., s.18.

Topluluk dışı dünya için, laissez-faire'den ayrıldığı; serbest ticareti bunlar açısından kabul etmediği; mali sübvansiyon ve koruma politikasını bunlar için öngördüğü halde; Ankara Anlaşması için bunlar ancak kısmen kabul edilmiştir. Ankara Anlaşması, madde 4/1 bunun en açık göstergesidir (54). Buna göre Türkiye, Toplulukla bütünleşme sürecinde, onun ortak tarım politikası işleyişini, giderek kendi tarım politikasına kendi çabalarıyla uyduracaktır. Bunun, Roma Anlaşmasının anlayışıyla uyumu mümkün değildir. Bu durumun da, Türkiye-AT uyum ilişkilerinde gözönünde bulundurulması yararlı olacaktır.

V-FİNANSMAN POLİTİKASI

Uyum sağlanması gerekli bir başka ortak politika ise, tarımın finansmanı ile ilgili olanıdır. Türkiye, normal olarak 22 yıllık geçiş dönemi sonuna kadar, yani 1995'e kadar, veya hızla girmeyi istediği bu yakın yıllara kadar, FEÖGA'dan yardım alamayacaktır. Çünkü, Türk tarım politikasının AT ortak tarım politikasına uyumunda bu konudan hiç söz edilmemiştir. Bu durumda, Türkiye, kendi tarım politikasının gerektirdiği harcamaları, Geçiş Dönemi devamınca, kendi kaynaklarından karşılayacak demektir. Bununla beraber, Türkiye, tarım politikasının AT'na uyumu amacıyla, özel bir fon tesisine gittiği takdirde muhtemelen, Topluluğun da bu fona bir katkıda bulunması sağlanabilir. Veya hiç değilse, Türkiye, sanayi ve alt yapı yatırımlarında olduğu gibi, tarımsal kalkınmasını gerçekleştirmek, dolayısıyla uyuma hazırlamak

(54) KAZGAN, Ortak Pazar ve..., s.78.

için, Topluluktan uzun vadeli krediler sağlayabilir (55).

Türkiye'nin Topluluğun finansman politikasına uyum ile, önce gümrük tarifesine yönelik gümrük tarifi cetveli gereğince sağladığı gümrük vergileri ile, uygulama alanına koyacağı prelevman ve fark giderici vergilerden sağlayacağı gelirlerin bir kısmını (FEOGA)'ya aktarması olacaktır (56). Ancak parasının konvertibl olmaması sebebiyle Türkiye, bu yükümlülüğünü ECU (Avrupa Hesap Birimi)'ya bağlı olarak hesaplanan Türk Lirası karşılığı konvertibl döviz ödemek suretiyle yerine getirmek zorunda kalacaktır. Türk Lirasının ECU karşısındaki değerinin belirlenmesi için yapılacak ayarlamalar fiyat artışlarına neden olabilecektir (57). Bu nedenle, enflasyonu kontrol altına alıcı ve Türk Lirasının konvertibletisinin sağlanması için gerekli politika önlemlerinin uygulanmasının gerektiği açıktır.

Ayrıca finansman politikasına uyum, Türkiye'nin, Topluluk ülkeleri gibi katma değer vergisi uygulamasını gerekli kılmaktadır. Türkiye'nin katma değer vergisi uygulaması ile bu yönde uyum için önemli bir adım atılmış olduğunu belirtmek gerekir. Buna karşılık, Topluluk bütçesinin gider bölümünde sayılan bütün kalemler ve fonlar, katılmayla birlikte Türkiye'ye de açılacaktır. Gerçi (FEOGA)'nın sağladığı destekler (daha çok Hollanda, B. Almanya ve Danimarka'da üretilen) et, süt, hububat ve bun-

-
- (55) İsmail ŞENER, "Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortaklığı Açısından İzlenecek Tarım Politikası", AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU TÜRKİYE İLİŞKİLERİ AÇISINDAN TÜRK TARIMININ SORUNLARI SEMİNERİ, İzmir Efes Oteli, 25-26 Nisan 1974, İKV Ya.No.76, İst., Ağustos 1974, s. 65.
 - (56) Bu konuda bkz.: İKV, Avrupa Topluluğu..., s.31.
 - (57) Derya HACIBALOĞLU, "Türk Tarımının Avrupa Topluluğu Tarımına Entegrasyonu ve Sorunları", TÜRK TARIMININ AVRUPA TOPLULUKLARINA ENTEGRASYONU SEMİNERİ, İzmir, 7-8 Ekim 1987, İKV. Ya.No.54, İst., Şubat 1988, s.85.

ların ürünlerine dönüktür. Öte yandan desteklenen ürün kategorisinin genişletilmesini önleyen çabalar da eksik değildir. Oysa Türkiye'nin tarımsal üretiminin ağırlıkları meyva, sebze, tütün, pamuk gibi ürünlerdedir. Bütün bunlara rağmen, V. plan hazırlıkları döneminde DPT'nca yapılan bir hesaplama göre Türkiye tam üye olduğunda AT tarım fonundan yılda yaklaşık 1 milyar dolar destek görebilecektir. AT'nun diğer fonları da hesaba katılınca tam üyeliğin yılda Türkiye'ye yaklaşık 1,5 milyar dolarlık bir kaynak aktarmasını ifade edebileceği söylenebilir(58).

Bu nedenle, Türkiye'de, AT'dan gelebilecek yardımların hangi verimli alanlara yatırılması gerektiği ve önceliklerin tesbiti üzerinde şimdiden çalışmalara girmelidir. Çünkü Türkiye, Topluluğun (DTP)'si karşısında kısa dönem içinde bazı yapısal, ticari ve örgütsel önlemler almak ve bunu başarmak zordur(59).

§.4. TÜRK TARIMININ AVRUPA TOPLULUĞU İLE BÜTÜNLEŞMESİNDE DİĞER ÖNLEMLER

Yukarıdaki Türk tarımının, 22 yıllık bir dönem içinde giderek AT ortak tarım politikasına bütünleşmesini sağlayıcı başlıca Topluluk politikalarına işaret edilmiştir. Burada ise, tarım alanında tam uyumun, Türkiye açısından içe dönük olarak kabul edilebilecek; Tarımsal yapıyı düzenleyici çalışmalara, tarımsal üretimi geliştirici çalışmalara, Topluluğun tarımsal ürünleri

(58) Ali Sait YÜKSEL, "AET Karşısında Türk Ekonomisinin Başlıca Sorunları", TÜRKİYE AVRUPA TOPLULUĞU İLİŞKİLERİ (Görüşler ve Değerlendirmeler), TOBB Ya.No: Genel 29; APK-8, Ank., 1987, s.12.

(59) GÜNEŞ, "Türk Tarımının Gelişimi...", s.47.

pazarlama seviyesine ve örgütlenmesine uyum tedbirlerine, değinilecektir.

Hemen belirtmek gerekir ki, Türk tarımının Topluluğuyla bütünleşmesi kısa vadeli tedbirlerle gerçekleştirilmesi mümkün olamaz. Çünkü, tarımın özelliği gereği, uzun vadede sonuca varılan bir sektördür. Bu nedenle AT'na bütünleşme açısından, kalan yedi yıllık geçiş dönemi içinde, tarımın sorunlarını çözümüyle yoluna koymak ve AT ile bütünleşmesini kolaylaştırmak için çaba gösterme zorunluluğu vardır.

I-TARIMSAL YAPIYI DÜZENLEYİCİ ÇALIŞMALAR

Birinci Bölüm'de belirtildiği üzere, Türkiye Topluluk Ülkeleri, tarım işletmelerinde önemli büyüklük farklılıkları bulunmaktadır. Türk tarımının Avrupa tarımıyla bütünleşmesi ancak güçlü işletmelerle yerine getirilebilir. Kısa sürede olmasa da Türk tarım sektöründeki, küçük ölçekli ve dağınık işletmelerin bir araya getirilmesi yönünden, yapısal değişimin gerçekleşmesi için gerekli teşvik ve desteklerin sağlanması gerekmektedir. Bu aynı zamanda Topluluğun rekabet politikasına uyumun sağlanmasında kolaylaştıracaktır. Zaten tüm bu uyum unsurları birbiri ile ilişkili ve dengelidir. Ancak başlangıçta en önemli uyum unsurunu tarımsal yapı değişimi oluşturmaktadır. Diğer uyum unsurlarının hepsi bu yapısal değişime muhtaçtır.

Bu nedenle, Türk tarım sektörünün içinde bulunduğu durumun ve karşılaştığı sorunların ışığı altında, Avrupa Topluluğu ile bütünleşmesi için izlenmesi gerekli tarımsal yapıyı düzenleyici çalışmaları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (60):

(60) ŞENER, s.72-73.

-Tarım sektöründeki fazla işgücünü başka sektör-
lere kaydıracak olanakları hazırlamak -kısaca-sanayileş-
mek. Çünkü tarımsal kalkınmanın yolu sanayiden geçmekte-
dir,

-Çiftçi çocuklarının başka sektörlerde istihdamı
mümkün kılacak bir eğitim sistemi geliştirmek,

-Tarımda kalacak çiftçilerin yeter gelirli modern
tarım işletmelerine kavuşturulmaları için gerekli olanak-
ları hazırlamak ve onları pazarda (iç veya dış pazar) ta-
lep ve değeri yüksek olan ürünler üretimine yöneltmek;
kısaca, Üretim kalıbını pazar isteklerine uygun bir bi-
çimde yeniden düzenlemek,

-Tarım ürünlerinin üretiminden tüketimine kadar
uzanan Pazarlama zincirine dahil bütün hizmetlerin gelişt-
tirilmesini sağlamak; bu hizmetlerin özellikle üreticiler
tarafından gerçekleştirilmesi için onların örgütlenmesine
yardımcı olmak,

Tarımsal piyasaları istikrara kavuşturacak, üretim
ile tüketim arasında uygun bir denge sağlayacak ve aynı
zamanda halkın gıda güvenliğini temin edecek tedbirleri
almak,

-Aynı şekilde, tarım ürünleri fiyatı ile tarım
girdileri fiyatları arasında uygun bir denge kurmak ve
devam ettirmek,

-Tarımda verim ve üretimi artırıcı her türlü gir-
dilerin (su, gübre, ilaç, ıslan edilmek tohumluk ve
damızlık, tarım alet ve makineleri, enerji gibi) üretim
ve tedarikini sağlamak, bunların en elverişli şartlarla
ve zamanında çiftçilere ulaştırılmasına olanak verecek
önlemleri almak, bu amaçla çiftçilere kolay ve ucuz kre-
di sağlamak,

-Tarımın alt yapısında çiftçinin pazar istekleri-
ne göre üretim yapması, üretimde kaliteye önem verici
anlayışa ulaştırılması, kalite ve fiyat ilişkisini kurma
ve maliyeti düşürme kavramına alışdırılması (61),

(61) GÜNEŞ, "Türk Tarımının Gelişimi...", s.40.

-Tapu ve kadastro işlerini bir an evvel tamamlamak tarımda kiracılık sistemini adil bir şekle ve uzun vadeli anlaşmaya dayalı bir sisteme bağlamak,

-Tarımla ilgili teknik, ekonomik ve sosyal alanlarda eğitim, araştırma ve yayım hizmetlerini modern tarımın gereklerine ve çiftçilerin ihtiyaçlarına cevap verecek bir yapıya kavuşturmak.

Hemen belirtelim ki, bütün bu çalışmaların her biri ayrı birer araştırmanın konusunu oluşturacak önemde ve genişliktedir. Bütün sorun AT'nun (geniş ve satın alma gücü yüksek bir pazarın) sağladığı olanaklardan da yararlanarak, tarımın ekonomi içinde kendine düşen fonksiyonu yerine getirecek bir sektör durumuna getirmektir.

Yine Birinci Bölüm'de belirtildiği üzere, Türkiye'de ekilebilir alanların sınırına gelinmiştir. Geriye tek bir yol kalmaktadır. Birim başına verimi artırmak. Çok şükür ki, Türkiye AT ile karşılaştırıldığında bu yönden büyük bir potansiyele sahip bulunmaktadır. Gerçekten de verimlilik bakımından Türkiye ile Topluluk arasında Türkiye aleyhine, büyük bir fark bulunmaktadır (Bkz.:Tablo: 25). Ancak verim miktarlarındaki bu farkı, endişeye düşmek için bir sebep değil, aksine verimi arttırmada mevcut bir avantaj veya potansiyel kabul etmek gerekmektedir. Türk tarımı büyük bir potansiyele sahiptir derken bu anlaşılmalıdır (62).

Özetle Türkiye, tarımını 22 yıllık bir dönem sonunda AT'na adapte edebilmek için verimliliği artıracak her türlü tedbirleri, giderek artan bir hızla uygulama alanına koymak zorundadır. Hatta, Türkiye, AT'na tam üye olsun veya olmasın tarımda bu yola gitmek zorunluluğundadır.

II-TARIMSAL ÜRETİM ÇALIŞMALARININ GELİŞTİRİLMESİ

Türk tarımının Topluluğuñkiyle bütünleşme sürecin-
de çözümü zorunlu olan önemli bir diğer konuda, tarımsal
üretimde takip edilmesi gerekli politikanın belirlenmesi-
dir. Ancak, bu yapılırken, Topluluk unsuru yanında bir
çok unsurun da gözönünde tutulması gerekecektir. En önem-
lisi de, ithalata gerek kalmaksızın nüfusun beslenmesine
yetecek üretimin yapılmasıdır. Diğer taraftan ülkedeki
tarıma dayalı sanayiinin hammadde ihtiyacının en iyi şe-
kilde karşılanması da önemli bir unsurdur. Sonuçta ise,
bu politikanın başarılı bir şekilde uygulanması gereke-
cektir.

Burada ise, Türkiye-AT ilişkileri açısından üre-
tim politikasının özellikleri ne olmalıdır unsuru üze-
rinde durulmuştur. Ancak hemen belirtmek gerekir ki be-
lirlenecek üretim politikasının, AT tarım politikası ne-
deniyle meydana gelmesi olası değişimlere kolayca uyum
sağlayabilmesi gerekir.

Bu kısa açıklamalardan sonra Türkiye'nin üretim
açısından Topluluğa uyum sağlaması, ürün bazında durumun
incelenmesinden sonra, her bir ürün için ayrı ayrı olabi-
lecektir. Bu tür bir inceleme DPT'nin isteği üzerine 1986
yılı Ekim ayı sonlarında çeşitli kuruluşların katılımları
ile yapılmaya başlanmıştır. AT karşısında ülke tarımının
imkanlarının geniş ölçüde ele alındığı bu çalışmalar,
özel ihtisas komisyonları çalışmaları şeklinde oldukça
geniş tutulmakta ve tam üyelik karşısında tarımın çeşit-
li kollarının sorunları, imkanları ve istenebilecek
tavizler incelenmektedir. Özel ihtisas komisyonları ra-
porlarının Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığının katı-
lımı ile DPT'de geliştirilerek AT karşısında tüm tarım
sektörünün öncelikleri açığa çıkartılmalıdır. Bu çalış-
mada yalnız AT'na ihraç imkanları değil, fakat aynı za-
manda Topluluk dışı ülkelere ve özellikle İslam Konfe-
ransı üyelerine de yapılacak ihracat imkanları da dikka-

te alınmalıdır. Türkiye, tarımda genellikle üretim artışı politikası izlemeli, Topluluğun kendi kendine yeterli olduğu ürünlerde üretim kısıtlamasına gitmemelidir. Geleneksel ihraç ürünlerinin yüksek üretim düzeylerinin korunmalarına da ayrıca özen gösterilmelidir (63).

Ancak Türkiye açısından mutlak bir kendi kendine yeterlilik politikası yerine karşılaştırmalı üstünlüklere göre diğer tarımsal ürünlerin üretimini de düşünmesi daha olumlu sonuçlar verecektir. Özellikle, bunun ihraç ürünlerinin çeşitlenmesine yardımcı olacağını ileri sürmek mümkündür.

Hatırlanacağı üzere, tarım sektöründe Türkiye ile Topluluk arasındaki ayrıcalıklı ilişkiler giderek ortadan kalkmıştır. Ayrıca Yunanistan'a ilaveten aynı ürünleri üreten İspanya ve Portekiz'in de Topluluğa dahil olması karşısında Türkiye, yeni değişen dış pazar tarım ürünleri talep yapısını dikkate alan üretim planlaması çalışmalarına girmelidir. Bu koşullarda Türkiye'nin Topluluğa yaptığı tarım ürünleri ihracatını, aynı zamanda Topluluk dışındaki ülkelere de genişletme imkanları araması gereklidir (64).

Bu arada Ortak Pazarda üretimi yüksek süt, tereyağ ve peynirin Türkiye pazarında devamlı ve geniş ölçüde yerleşmemesi ve bu yöndeki hayvancılığı geriletmemesi için, Topluluktan bazı tavizler istemesi hazırlıkları yapılmalıdır. Bu faaliyet kolunun kısa sürede geliştirilmesi için bu çalışma kolunda Topluluğa katılım süresi uzatılmalı ve bu sürede bu çalışma kolunun geliştirilmesi için özel destek istenmelidir (65).

Son olarak, tarımsal üretim politikasının oluşturulmasında ve uygulanmasında otorite birliğinin sağlan-

(63) GÜNEŞ, "Türk Tarımının Gelişimi...", s.41.

(64) a.g.e., s.41.

(65) a.g.e., s.42.

ması yanında bunun üreticilere benimseltilmesi uyum için en büyük zorluğu oluşturacaktır.

III-TOPLULUK TARIM ÜRÜNLERİ PAZARLAMA DÜZEYİNE VE ÖRGÜTLERİNE UYUM SAĞLAMA ÇALIŞMALARI

Toplulukta pazarlama ve bunun organizasyonuna büyük önem verilmektedir. Bu aynı zamanda toplulukla uyuşmanın bir ölçütü olarak kabul edilmektedir. Bunun için de, tarımsal ürünlerin pazarlanmasına yardımcı olan standartizasyon, ambalajlama, depolama ve kalite kontrol gibi faaliyetlerin günün koşullarına göre yapılması gerekmektedir. Diğer taraftan, bunlarla ilgili önlemlerin başarılı olması da pazarlama faaliyetlerinin iyi bir şekilde düzenlenmesine bağlı olacaktır. Kısaca, tüm bu önlemler birbirlerinin tamamlayıcısıdır.

Gerçekten de, Türkiye'nin Topluluğun tam üye olmasında tüm gıda maddelerinin dış satım yapan işleme yerlerinin Topluluk standardına uygun olması aranmaktadır. Hububat, meyve, sebze, hayvansal ürün işleme yerlerini, ortak tarım politikasına uyumda işleme yerleri standartlarına şimdiden yönelmelerine gerek vardır. Bunun için önce ülke içinde yukarıda belirtilen pazarlama hizmetlerini düzenleyici yasal şartlar hazırlanmalıdır (66).

Diğer taraftan, Toplulukta tarım ürünleri pazarlanmasında kooperatiflerin büyük yeri vardır. Örneğin sığır etinin Fransa'da %21'i, Lüksemburg'da %25'i, Danimarka'da %71'i, sütün Yunanistan'da %21'i, İtalya'da %32'si, Fransa'da %52'si, Belçika'da %65'i, Hollanda ve Lüksemburg'da %86'sı, Danimarka'da %88'i çiftçilerin ortak olduğu kooperatiflerce pazarlanmaktadır. Toplulukta

bu kooperatifler yatay ve dikey entegrasyonlarını tamamlamışlar ve üst örgütlerini kurmuşlardır. Demokratik olarak çalışmakta ve çiftçi ürününü iyi değerlendirmektedir. Türkiye bu konuda da Topluluğa uyum sağlamak zorundadır (67). Çünkü, üretici ile tüketici arasındaki aracılardan sayısı bilinemediği gibi bunların herbirinin uyguladıkları kar marjlarını da bilmek mümkün değildir.

Bu arada, Avrupa Topluluğu ve üçüncü ülkelere yapılacak ihracatın düzenlenmesi, dağınık pazar haber ve bilgilerinin derlenip yayılması ve dış pazarlarda Türk ihracatçılarının kendi aralarında yaratılan rekabeti önlemek için kamu, özel sektör ve kooperatif üst örgütlerini içinde toplayan merkezi bir pazarlama örgütü kurulmalıdır (68).

Türkiye bu örgütlenmeyi tam üye olana kadar gerçekleştirmesi gerekir. Bu hem ülke içi hem de AT ile bütünleşmenin zorunlu kıldığı bir durumdur. Bu nedenle, devlet, üreticilerin örgütlenmeleri için teşvik ve desteklemede bulunmalıdır.

Ş.5. YÜRÜTÜLMEKTE OLAN UYUM ÇALIŞMALARI

Türkiye'nin 14 Nisan 1987 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu Avrupa Topluluklarına tam üyelik başvurusu ile birlikte yoğun bir hazırlık dönemine girilmiştir, Türkiye'nin AT'na entegrasyonu ile ilgili olarak çalışmalara başlanmıştır. Bu amaçla tarım alanında "Türk Tarımı'nın AT Tarımı'na Uyumu" başlığında bir master plan hazırlanmış, hazırlanan bu plan çerçevesinde aşağıda adı geçen çalışmalar başlatılmıştır (69):

(67) a.g.e., s.48.

(68) DPT, Avrupa..., s.23.

(69) Ali BOZER, "AT ile İlişkilerimizde Öncelik Tam Üyelik Çalışmalarına Verildi", İŞVEREN DERGİSİ, C.XXVI, S.10 (Temmuz, 1988), s.25.

-Bir Tarım Kütüphanesi ve Dokümantasyon Merkezi'nin kurulması.

-Türk Tarım Bibliyografyası Hazırlanması.

-Türk ve Topluluk Tarım Mevzuatlarının Derlenmesi ve Karşılaştırılması.

-AT Normlarına Uygun Şekilde Tarım Sektörünün Tanımlanması ve Durum Tespiti.

Bilindiği üzere, Türkiye'de bir kez işlenmiş tarım ürünleri, sanayi ürünü kabul edilmektedir. Un, zeytinyağı, salça, et, ırmik....gibi ürünler AT'da tarım, Türkiye'de ise sanayi sektörü içinde yer almaktadır. AT ve Türkiye'deki tarım sektörü tanımından doğan bu farklılığın giderilmesi, uyum çalışmalarında ilk adım olarak kabul edilmiştir (70).

-AT Tarım Sözlüğünün Hazırlanması.

-Türk ve Topluluk Tarım Politikalarının İncelenmesi.

-Türkiye'de ve Topluluk'ta Tarımın Ekonomi İçerisindeki Önemi Belirlemeye Yönelik Çalışmalar.

-Türkiye'nin Topluluğa Tam Üyeliği Halinde Tarım Sektörüne İlişkin Politika ve Tedbirlerin Belirlenmesinde Yardımcı Olabilecek "Tarım Sektörü Matematiksel Modeli"nin Hazırlanması.

-Topluluk Tarımı ile ilgili olarak Kurumsal Düzenlemelerin İncelenmesi.

-Tarımsal Üretim, Ürün Değerlendirme ve Politikaların Belirlenmesi.

Ayrıca, AT Tarım Politikası'nın ilgili kurum ve organizasyonlarca daha iyi kavranabilmesini sağlamak amacıyla yurt içinde ve yurt dışında eğitim programları sürdürülmektedir.

Topluluk ve Türk Tarımı ile ilgili istatistikî bilgilerin düzenlenmesi ve derlenmesi çalışmaları ele alınan

konulardan bir diğeriini oluşturmaktadır.

Yapılan çalışmalardan çıkan sonuçlar çeşitli kriterlerine göre öncelik sırasına koyulacak ve ilgili birimlere aktarılarak uygulamaya geçilmesi sağlanacaktır. Bu bölümdeki çalışmalar Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliği halinde ortak piyasa düzenleri içindeki ve dışındaki politikaların belirlenmesi, müzakerelere temel oluşturacak noktaların açıklığa kavuşturulması ve bu konuda pilot çalışmalarının başlatılması amaçlarına yönelik olacaktır (71).

Bu konularda, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in Topluluğa katılmasında tarımsal uyumun gerçekleştirilmesindeki deneyimlerinden yararlanılabileceğini de söyleyebiliriz. Hatta, söz konusu Ülkelerle başta tarım alanında olmak üzere tüm alanlarda ikili görüş alış verişlerinde bulunmak yararlı olacaktır. Çünkü, bu yeni üç üyenin katılması, Topluluğun daha önceki genişlemesine kıyasla, gelişmiş Ülkelerle gelişmekte olan Ülkelerin ekonomik bütünleşmesine örnek oluşturduğundan ayrı bir önem taşımaktadır. Ayrıca, söz konusu üç Ülkenin Topluluğa katılmasından dolayı, Türkiye açısından ortaya çıkmış veya ileride çıkma ihtimali olan sorunların çözümüde kolaylaşmış olacaktır (72).

Son olarak denebilir ki, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile bütünleşme çalışmaları tam üyelikten sonra da devam edecektir.

(71) a.g.e., s.29.

(72) Ayrıntılı bilgi için bkz.: ENÇ-BOLAT, s.50-58; Halûk CEYHAN, Avrupa Ekonomik Topluluğuna Katılmanın Üç Yeni Üye Üzerindeki Etkisi, İKV Ya.No.31, İst., Ocak 1987; Sophia E. TOTOULOU, "The Impact of CAP on Greek Agriculture", SEMİNAR ON FUTURE RELATIONS OF TURKEY WITH EEC" İstanbul, 14-16 May 1987.

Ş.6. TÜRK TARIMININ AVRUPA TOPLULUĞUNUNKİYLE BÜTÜNLEŞMESİNİN MUHTEMEL ETKİLERİ

Türk Tarımının Avrupa Topluluğununkiyle bütünleşmesinin başarısı, gerek tarım sektörüne ve diğer sektör- lere, gerekse ekonominin bütün makro büyüklüklerine muh- temel etkilerinin (olumlu ve olumsuz olarak) önceden tes- bit edilebilmesine bağlı olacaktır.

Bilindiği gibi Türkiye, AT'na tam üye olması ha- linde (OTP)'nin bir gereği olarak ortak piyasa düzenleri- ni uygulayacaktır. Yine bilindiği üzere, AT'da her ürün ve grubu için ayrı bir piyasa düzeni bulunmaktadır. Bu nedenle ürün bazındaki muhtemel etkileri, her ürün için ayrı ayrı ele alarak belirlemek daha yararlıdır. Ancak bu da, çok detaylı çalışmaların yapılmasını zorunlu kıl- maktadır. Bu nedenle, burada daha çok söz konusu bütün-leşmenin genelde beklenen etkilerinden bahsedilecektir.

Bir ülkenin Ortak Pazar gibi büyük çapta bir güm- rük birliğine girmesi her şeyden önce ihracatını arttı- rıcı yönde etkiler meydana getirecektir. Çünkü, Toplulu- ğa üye olan bir ülke, geniş bir pazarda hiç bir sınırla- maya ve gümrük resmine bağlı tutulmadan bütün ihraç mallarını serbestçe ihraç edebilme imkanına kavuşacak- tır (73). Buna göre, aynı zamanda Türkiye'nin tarımda kar- şılaştırmalı üstünlük potansiyelinin yüksek olması ihra- catin kaynağını da belirlemiş olacaktır.

AT'na net tarım ürünleri ihracatının büyük çapta artırma umudu pek bulunmamakla beraber, AT üyesi olmanın getirdiği yararlarla üçüncü ülkelere önemli ihracat artı- şı sağlanabilir. Bir yandan AT'daki (OTP çerçevesinde) oluşan yüksek fiyatlar üretimi teşvik ederken, bir yandan ihracata verilen sübvansiyonlar bunu sağlayabilir. Büyük

(73) Besim ÜSTÜNEL, Avrupa Müşterek Pazarı'nın Türk Eko- nomisi Üzerinde Muhtemel Tepkileri, TCBB Ya., Ank., 1962, s.39.

gıda maddesi ithalatçısı olan Orta Doğu ülkelerine yakınlık da Türkiye'nin rekabet gücünü artıran coğrafi avantajıdır. Bu nedenle, tarım ürünü ihracatı tam üyeliğin getirdiği yeni statü dolayısıyla AT üyelerine büyük sıçrama göstermese de, AT dışı ülkelerde Türkiye'nin rekabet gücünü artırıcı bir etki yaratacaktır (74).

Örneğin; Türkiye'nin Ortadoğu ve Avrupa Topluluğu'na yaptığı ihracatın yapısı farklılık gösterir. Bunu bir ölçüde de olsa, Finger Kreinin'in indeksinden yararlanılarak belirleyebiliriz (75). Buna göre Türkiye'nin Orta Doğu ve AT'na yaptığı ihracatın benzerlik indeksi, 1980-1983 yılları arasında sırasıyla 39,40,34 ve 28 olmuştur. Bu eğilim her iki pazarın birbirleri için alternatif olmadığının göstergesidir. Her iki piyasa, bazı ürünler için oldukça özeldirler. Diğer taraftan yukarıda da belirtildiği gibi Orta Doğu'da Türkiye'nin tarımsal ihracatı, Topluluğun buraya artan gıda ihracatı ile rekabet halindedir (76). Bunu aşağıdaki tablodan da izlemek mümkündür.

(74) KAZGAN, "Avrupa...", s.39.

(75) Finger-Kreinin İndeksi'nin Formülü:

$$S(ab,c) = \left[\sum_j \min(X_j(ac), X_j(bc)) \right] 100$$

S, a ve b ülkelerinin c ülkesine yaptıkları ihracatın benzerliğini ölçmektedir. $X_j(ac)$ ve $X_j(bc)$ a ve b'nin c'ye yaptıkları ihracatın içinde j malının payını göstermektedir.

(76) Halis AKDER, "Reflections On Turkish Agriculture And Common Agricultural Policy", ORTÜ GELİŞME DERGİSİ, S.3-4, 1985, s.349-350.

TABLO:40

Türkiye ve AT'nun Orta Doğu'ya İhracatlarının Benzerlik İndeksleri

<u>İhracatı Yapan Ülkeler</u>	<u>İthalatı Yapan:Orta Doğu</u>			
	<u>1980</u>	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>
Türkiye/AT(Toplam İhracatları)	29	36	43	40
Türkiye/AT(Tarım İhracatları)	36	42	45	50

Kaynak: AKDER, "Reflections..." s.350'den Eurostat, NİMEXE table (1980,1981,1982,1983) and SIS, Foreign Trade Statistics (1980,1981,1982,1983), two digit product groups 01-99 and 01-24.

Tablodan görüldüğü gibi, tarımsal ihracatın yapısal benzerlik indeksi 1980'de 36 iken 1983'de 50'ye çıkmıştır. Bu indeksin, günümüzde de Topluluğa yeni katılan ülkeler nedeniyle yüksek olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bu nedenle, Türkiye'nin Topluluğa tam üye olması halinde Orta-Doğu pazarında rekabet gücü artacaktır.

Diğer taraftan, Pazarların gelişmesi hem üretim miktarını etkileyecek, hem de üretimin çeşitlendirilmesine yardımcı olacağından, ihracatın artışı daha fazla olacaktır (77). Bu nedenle, Toplulukta sınırlı olan veya mevcut olmayan bazı üretim alanlarının, (GAP) benzeri projelerle genişletilmesi mümkün olacaktır.

Buna göre, Türkiye'nin şartları ve potansiyeli ile AT'nun üretim ve talebi göz önüne alındığında, tam üye olunması halinde pamuk, çekirdeksiz kuru üzüm, kuru incir, fındık, tütün gibi geleneksel ihraç ürünlerindeki avantajı daha da artacaktır. Hububatta; mısır ve sert buğday, bakliyat içinde; mercimek, nohut, yağlı tohumlarda; soya ve çığıt Topluluğa ihracatın artırılabilceği ürünler olarak gözükmetedir. Ayrıca tam üyelik halinde Topluluğun referans fiyatı ve takvim uygulamalarından kurtulacak olan yaş meyve-sebze sektörü; ambalaj, depolama, nakliye ve pazarlama hizmetlerinin geliştirilmesi halinde önemli avantajlara sahip olabilecektir(78).

Diğer taraftan üye ülkeler arasında gümrük duvarları kaldırıldığı için Türkiye'de de bazı üretim dalları bu durumdan olumsuz etkilenebilecektir. Örneğin ilk akla gelen, ülke hayvancılığıdır. Nisbeten düşük verim nedeniyle ortaya çıkan yüksek maliyetler, bu kesimi rekabet edemez duruma düşüreceğinden, kısa dönemde bazı önemli sıkıntılar beklenmelidir. Uzun dönemde "Mutlak Üstünlük Teorisi"nin bir gereği olarak avantajlı üretim dalları

(77) ÖZGÜVEN, Ortak..., s.231.

(78) AKAY, s.27-28.

Üzerinde ihtisaslaşmaya gidileceğinden, tarımsal üretimin yapısında bazı değişimler ortaya çıkabilecektir (79).

Ayrıca, Türkiye'nin AT'na katılması sonucunda kademele dahi olsa Türk tarım sektörü FEOGA'dan yararlanacaktır. Buna ilave olarak, Topluluğun diğer fonlarından ve Avrupa Yatırım Bankası kredilerinden de büyük ölçüde yararlanacaktır. Bu yardımlar ve artan rekabet nedeniyle, tarımsal işletmelerin optimal büyüklüklere ulaşması sağlanacaktır. Diğer taraftan tarımsal yatırım ve sermaye malları, AT'dan kolayca sağlanabilir. Böylece, yabancı sermaye ve teknik yenilikler işbirliği yolu ile işletmelere bir dinamizm kazandıracaktır. Kısaca, AT'nun teknolojisinden yararlanılabilecektir (80). Bu nedenlerle, Türkiye'nin tarımsal üretiminin verimliliği ve kalitesinde önemli artışlar beklenmelidir.

Türkiye'nin AT'na katılması tarımsal kesimin reel gelirlerinin artmasını sağlayabilecek ve bu durum sanayi sektörünün ve genelde ülke ekonomisinin gelişmesinde itici bir güç olabilecektir (81). Dolayısıyla, tarımdaki fazla işgücünün diğer alanlarda istihdam edilmesi sağlanacaktır.

Türkiye'nin izleyeceği Ortak Tarım Politikası mekanizmalarının giderek Türk tarım politikasına uydurulmasının çiftçilerin çıkarlarına aykırı bir yönü bulunmamaktadır. Aksine, bu mekanizmalara uymakla, tarımsal fiyat ve pazarlama politikası belirli bir disipline kavuşturulmuş olacaktır. Bu arada, üçüncü ülkelerden tarım ürünleri ithalatı da tam bir kontrol altına alınmış ola-

(79) Latif ÇAĞLAYAN, "Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna Tam Üyeliği İle Tarım Sektöründe Ortaya Çıkabilecek Gelişmeler", İZMİR TİCARET ODASI DERGİSİ, S.8 (Ağustos, 1985), s.10.

(80) ÖZGÜVEN, Ortak..., s.231-232.

(81) BOLAT, s.113.

caktır (82).

Topluluğun uyguladığı bölgesel politikalar çerçevesinde tarım sektörü de destek görecektir. Bu kapsamda tarımda çalışanlara sosyal güvenlik sağlanacak, eğitim, hastalık ve kazalara karşı sigorta imkanları tanınacaktır (83). Diğer taraftan tam üyelik halinde, çevre korumacı tedbirlere de önem artacaktır.

Yalnız, bu açıklamalardan, tarım alanında, AT'nun fiyat ve piyasa düzenlerine bütünleşmesi, Türkiye tarafından hiç bir dezavantajlı durumlarla karşılaşılmayacağını söylemek mümkün değildir. Gerçekten, Topluluğun uyguladığı yüksek fiyat politikası nedeniyle bu fiyatlara aynen uyulması sonucunda, bunun Türk tüketicileri üzerinde olumsuz tesirleri belirebilecektir. Bu tesirleri çok fazla büyümemesi için işsizliğin azaltılması ve fert başına düşen gelirin çoğaltılması tedbirlerine eğilmek gerekecektir (84). Aksi durumda AT'na girildiği takdirde, fiyatlar yönünden Türk çiftçisi çok daha yüksek fiyatlarla mal satma imkanını bulacaktır. Ancak ülke içinde (Topluluğun satın alma gücüne göre) fert başına düşen gelirin düşük olması buna karşılık tarım fiyatlarının yüksek olması durumunda artık meyveyi tane ile, üzümü salkımla alma durumu ile karşı karşıya gelinebilecektir (85).

Diğer taraftan asıl olumsuz gelişmelere sahne olması beklenen sanayi sektörü, tarımdan gerekli desteği alsa bile mevcut keskin rekabet nedeniyle bir hayli zor-

(82) ŞENER, s.67.

(83) Bilge CANKOREL, "Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkilerinde Türk Tarım Sektörünün Durumu ve Ortak Tarım Politikasına Entegrasyonu", TÜRK TARIMININ AVRUPA TOPLULUKLARINA ENTEGRASYONU SEMİNERİ, İzmir, 7-8 Ekim 1987, İKV Ya.No.54, İst., (Şubat 1988), s.16.

(84) GÜNEŞ, "Türk Tarımının Gelişimi...", s.50.

(85) Osman ÖZBEK, "Tarımımızın Sorunları ve Çözüm Yolları", BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR DERGİSİ, S.10, (Ekim 1987), s.7.

lanacak ve tarımı bütünüleyici bir sektör olma durumunu yitirebilecektir. Bu durumun yaratacağı olumsuz sonuçlar ise ortadadır (86).

Eğer, tam üyelik halinde üçüncü ülkelere yapılan tarımsal ihracatın azalması halinde, ortak pazara bağlılık derecesi artacak veya ihracatın çoğu ortak pazar ülkelerine yönelirse o zaman diğer ülkelere (avantajlı durumlar, sürüm imkanları doğsa bile) daha az ihracat yapılacaktır (87).

Bu arada, Türkiye'nin Toplulukla kuracağı gümrük birliği sebebiyle, kabul etmek zorunda olduğu ortak gümrük tarifesi, dünyanın en düşük vergi hadlerini ihtiva eden ve muafiyetlerle dolu bir tarifiedir. Dolayısıyla, ortak gümrük tarifesinin bu düşüklüğü yanında bir de üçüncü ülkelerle yapılan ticaret anlaşmaları sonucunda korumacı etkisini yarı yarıya kaybetmesi; Türkiye'nin üçüncü ülkelere karşı iç pazarını açmasını hızlandıran bir etken olarak düşünülmelidir (88).

Buna ilave olarak, bugünkü Türk Teşvik Düzeninin katılmayla birlikte ortadan kalkacak olması, ayrıca 1980 yıllarıyla birlikte yoğunluk kazanmış olan istenilen anda ve istenilen oranda devalüasyon uygulamalarının, katılmayla birlikte ortadan kalkacak olması, Türkiye'nin geleneksel dış ticaret bilançosu açıklarını artmasına neden olabilecektir (89).

Topluluk açısından ise, Türkiye'nin tam üyeliği çeşitli göstergeler açısından Topluluğu daha fakir bir

(86) ÇAĞLAYAN, "Türkiye'nin...", s.10.

(87) ÖZGÜVEN, Ortak..., s.233.

(88) DPT, Avrupa..., s.72.

(89) Özer ÇINAR, "Türkiye'nin AET Üyeliğinin Dış Ticaretimiz Üzerindeki Muhtemel Etkileri", 1987 YILINDA DIŞ TİCARETTE BEKLENTİLER SEMİNERİ, Ank., 10 Aralık 1986, Türkiye Dış Ticaret Derneği Ya. No.Seminer Dizisi - 1987/1, ? , Şubat 1987, s.47-48.

duruma geçirecektir. Topluluk kimi ürünlerde kendine yeterliliği çok fazla olduğu halde (bkz.: Tablo:28) Türkiye büyük bir üretim potansiyelini de birlikte getirecektir. Bugün bir çok üründe üretimi azaltma politikası güden Topluluk, Türkiye'den de aynı uygulamayı isteyecek, bugün kendine yeterli olamadığı üretim alanlarında üretimi kotalarla sınırlandırabilecektir. Diğer taraftan, Topluluğun az gelişmiş bölgelerinden biri de Türkiye olacağı için, çeşitli fonlardan Türkiye'ye akacak yardımlar Topluluk üyeleri için büyük maddi yük oluşturacaktır. Özellikle tarım alanındaki nüfus artışının yüksekliği, Topluluk emek piyasası açısından korkutucu bir unsur olmaktadır (90).

Yukarıda açıklanan, bütünleşmenin muhtemel etkilerinin bir kısmı daha fazla bir kısmı ise daha az şiddetle hissedilecektir. Ancak bunların, Türk ekonomisine ne ölçüde yararlı veya zararlı olacağını şimdiden kesin olarak söylemek mümkün değildir. Bu iki sonucun hangisinin daha baskın olacağı konusunda ise, ürün bazında daha ayrıntılı bir çalışmaya gerek bulunmaktadır.

(90) Gülcan ERAKTAN, "Topluluk Tarım Politikası ve Türk Tarımı", ÇİFTİÇİ VE KÖY DÜNYASI DERGİSİ, C.IV, 5.42 (Haziran, 1988), s.25.

İ k i n c i K ı s ı m

A V R U P A T O P L U L U Ğ U ' N U N Y U N A N İ S T A N , İ S P A N Y A V E P O R T E K İ Z İ L E G E N İ Ş L E M E S İ N İ N T Ü R K T A R I M I Ü Z E R İ N D E K İ M U H T E M E L E T K İ L E R İ

§.1. YUNANİSTAN, İSPANYA VE PORTEKİZ TARIM SEKTÖRÜNÜN DURUMU

Türkiye, yakın bir gelecekte Avrupa Topluluğuna tam üye olma kararlılığını, 14 Nisan 1987'de AT Konsey Başkanlığına Topluluğa tam üye olmak amacıyla başvuruda bulunarak açıkça göstermiştir.

Bu arada İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in katılma başvurusu üzerine Avrupa Topluluğu Komisyonu'nun hazırladığı görüşlerde göz önünde bulundurduğu aynı ekonomik göstergeleri ve takip edilen yöntemleri temel alarak, Türkiye'nin Topluluğa katılmasının ekonomik açıdan gerçekleştirilebilirliği konusunda objektif bir değerlendirme yapmaya çalışmıştır. Bu çalışmada, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in Topluluğa katılma başvurusu yaptıkları 1975, 1977 ve ortak verilerin bulunabildiği 1984 yıllarındaki ekonomik durum ve yapılarının Türkiye'nin o dönemlerdeki ekonomik durumu ve yapısı ile karşılaştırılmıştır. Buradan çıkan en önemli sonuç, makro büyüklük açısından Türk ekonomisinin İspanya'dan oldukça küçük, Yunanistan ve Portekiz'den ise daha büyük bir ekonomiye sahip olduğudur (91).

(91) İKV, A Comparative Analysis Of The Economic Situations Of Turkey, Greece, Spain And Portugal In The Context Of Their Adhesion To The European Communities (An Overview And Conclusions), Economic Development Foundation Publications:36, İstanbul, 1987, s.1-2.

Diğer taraftan, European Management Forum'un, ülkelerin bütün özelliklerini göz önüne alarak yaptığı yıllık rekabet gücü analizlerinde Türkiye'nin rekabet gücü, hemen hemen İspanya ile aynı düzeyde iken, Yunanistan ve Portekiz'in çok üzerinde olduğu tespit edilmiştir (92).

Söz konusu çalışmada ortaya çıkan genel sonuç ise Topluluğa daha önce katılmış bulunan Yunanistan, İspanya ve Portekiz ile mukayeseli bir analizde göz önünde bulundurulmuş bütün siyasi, ekonomik ve sosyal faktörler, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile muhtemel bütünleşmesini kuvvetli bir şekilde haklı çıkardığını açıkça göstermektedir (93).

AT'na tam üye olan Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in tam üyeliğe kabul kararı, AT Komisyonunun 1978 yılında hazırladığı inceleme ve görüşüne dayanılarak verilmiştir. Türkiye'nin katılma başvurusunda da benzer bir çalışma yapıp, başvuru konusunda bir görüş ortaya çıkarılacaktır. Bu nedenle, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısı ile üç ülkenin yapısının birbirine benzer olması nedeniyle, bu görüşlerde esas alınan ekonomik göstergeleri Topluluğunkilerle nasıl karşılaştırmış olduklarını ve hem de benzer karşılaştırma Türkiye için yapıldığında elde edilecek sonuçların neler olabileceğini tesbit etmek önemlidir (94). Ancak bunların sektörel bazlarda oluşturulması daha önemlidir.

Daha önceden bilindiği gibi Türkiye, AT'na özel ilişkileri kapsayan bir ortaklık anlaşmasıyla bağlıdır. Ekonomik ve siyasi bütünleşmeyi hedef almış olan bu anlaşmanın, bütünleşme sürecinde derinleşmesi ve yaygınlaşması söz konusu olacaktır. Topluluk bu anlaşma çer-

(92) a.g.e., s.6.

(93) a.g.e., s.8.

(94) Bu konuda daha fazla bilgi için bkz.: BOLAT, a.g.e.

çevesinde sanayi alanında kendi yükümlülüklerini hemen hemen tümüyle yerine getirmişse de başta tarım olmak üzere diğer alanlarda gelişme Ortaklık Konseyinin ileride alacağı kararlara bağlı kalmıştır. Bu olgu, söz konusu Üç Ülkenin Topluluğa tam üye olmaları nedeniyle daha da önem kazanmıştır. Diğer bir deyişle Üç Ülkenin, Topluluğa katılmakla Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerini hem siyasi, hem de ekonomik alanlarda etkilemek imkanına sahip olmuşlardır.

Bu nedenle, Topluluğun söz konusu Üç Ülke ile genişlemesinin Türk tarımı üzerinde meydana getireceği etkilerin incelenmesi gerekir. Bunun için de öncelikle, bu ülkelerde tarım sektörünün durumunu kısaca ele almakta yarar vardır.

I-YUNANİSTAN

Topraklarının yaklaşık %60'ı dağlarla kaplı olan Yunanistan'ın tarıma elverişli arazisi oldukça azdır. Tarım, ancak dağların arasına sıkışmış küçük ovalarda ve sayıları oldukça az olan akarsuların kıyılarında yapılabilmektedir (95). Toprağın ancak %27'sinde tarım yapılabilmektedir. Buna rağmen sektör ülke ekonomisinde önemini korumaktadır. Örneğin ülke, et, hayvan yemi, süt, yumurta, tereyağ v.s., kendi kendine yeterlidir. En önemli tarım ürünleri pamuk, tütün, meyveler, konserve, yağlı tohumlar ve zeytin ve zeytin yağıdır (96).

Bu arada, toplam işgücünün yaklaşık %30'una istihdam sağlayan tarım kesimi GSYİH'nın yaklaşık %17,8'

(95) İstanbul Ticaret Odası, Yunanistan, İTO Ya.No.1984-23, Ülke Etüdları Dizisi No:30, İst., 1984, s.17.

(96) T.C. Atina Büyükelçiliği Ekonomi ve Ticaret Müşavirliği, Yunanistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye-Yunanistan Ticari İlişkileri 1986 Yılı Raporu, Atina, 1987, s.20.

ini ve ihracatın %20'sini sağlamaktadır. Verimin düşük olduğu tarım kesiminde, bunun nedeni emek yoğun üretim ve makina-ekipman yetersizliğidir. Yunanistan'ın AT'na girişi sonucu olarak ülke tarımsal ürünleri önemli pazar avantajlarına sahip olmuştur. Bu ülkenin tarım ürünlerine rakip ürünlere sahip ve AT pazarına daha yakın ve zorlu bir rakip olarak topluluk üyesi İspanya gösterilmektedir. Diğer rakip ülkeler olarak, AT ile özel ticaret anlaşmaları olan Akdeniz ülkeleri söylenebilir (97).

AT, karşı vergilerin kaldırılması sonucunda zeytin, zeytin yağı, yaş üzüm, domates, salatalık, şeftali ve narenciye üretiminde artma olmuştur. Yunanistan buğday, priniç ve mısır ihraç etmektedir (98). Bazı tarım ürünleri üretimi ile ilgili bilgiler aşağıdaki tablolarda verilmektedir.

(97) Yakup KOÇAK, Yunanistan, İGEME Yayını, ? , ? , s.9.

(98) T.C. Atina Büyükelçiliği, Ekonomik ve Ticaret Müşavirliği, s.20.

TABLO: 41

Yunanistan'ın Bitkisel Üretimi
(1000 Ton)

ÜRÜNLER	1980	1984	1985(*)	1986(*)
Buğday(Yumuşak)	2,290	1,456	1,013	1,124
Buğday(Sert)	680	860	776	1,266
Arpa	911	854	606	681
Yulaf	83	66	65	70
Mısır	1,279	2,162	1,948	1,994
Pirinç	80	95	103	103
Çavdar	7	18	19	30
Pamuk	357	429	493	606
Tütün	118	145	150	161
Şeker Pancarı	1,664	1,775	2,506	2,458
Nohut	17	5	5	6
Mercimek	7	4	2	3
Patates	1,084	1,054	1,009	871
Domates	1,552	2,388	2,238	1,670
Yaş Üzüm	232	251	236	248
Kuru Üzüm	71	96	99	77
Portakal	653	804	608	838
Limon	181	181	192	200
Mandalina	47	65	68	77
Elma	288	304	267	306
Şeftali	418	570	532	605
Zeytin	1,756	140(*)	165	131
İncir(Taze)	32	28	--	--

Kaynak : DPT, Yunanistan ve Avrupa Ekonomik Topluluğu Genel
Bir Değerlendirme, DPT Ya.No.1909 - AETB Ya.No.8,
Ank., Temmuz 1983; T.C. Atina Büyükelçiliği, Ekono-
mik ve Ticaret Müşavirliği, a.g.e.

(*) : Geçici

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, ülkede en çok üretilen bitkisel ürünler Akdeniz bölgesi ürünleridir.

TABLE: 42

Yunanistan'ın Fayvansel Üretimi

ÜRÜNLER	1980	1981	1982	1983	1984	1985 ^(*)
Et	506	508	495	490	487	471
Süt	1,693	1,691	1,678	1,679	1,660	1,665
Peynir	137	143	140	142	142	138
Yumurta	119	121	127	125	118	129
Tereyağı	6	6 ^(*)	---	5	5	5

Kaynak: KOÇAK, s.10'dan E.I.U. Country Profile, Greece, London, 1986-1987; T.C. Atina Büyükelçiliği, Ekonomik ve Ticaret Müşavirliği, a.g.e.

(*): Geçici

Canlı hayvan üretimi yönünden ise tahmini rakamlar şu şekildedir: Keçi 4,7 milyon adet; koyun 8,3 milyon adet olarak belirlenmiştir (99).

Hemen belirtmek gerekir ki, Yunan tarımının, AT ile ortaklık anlaşmasının yürürlüğe girmesinden beri yapılması gereken yapısal değişikliği ve uyumu gerçekleştirebilmiş olduğu söylenemez (100).

Bu arada, tarım üreticileri, istikrar programına rağmen önemli yardım görmektedir. Hükümet araçları ortadan kaldırarak kooperatifleşmeyi teşvik etmektedir. Depolama ve soğuk hava kolaylıkları için büyük fonlar ayrılmaktadır. Ayrıca Integrated Mediterrean Programları (101) çerçevesinde Yunanistan sulama, tarıma elverişli toprak kazanma, balıkçılık ve hayvancılık konularında alt yapıya ait tarım yardımlarından faydalanmaktadır (102).

Ancak Yunan tarım üreticisi en büyük yardımı AT ortak tarım piyasaları çerçevesinde aldıkları destekleme yardımlarıdır. Bunları 3'e ayırmak mümkündür (103):

-Zarar kapatıcı ödemeler (sert buğday, z.yağı, tohum, tütün),

-Doğrudan yardım (pamuk, tohumluklar) bu iki tür yardım Topluluk sisteminden en çok kullanılanlardır,

-Destek fiyatları [halen bu yardımlar daha çok Kuzey Avrupa için önemli olan ürünlerde (süt, tahıl, şe-

(99) Dünya Gazetesi, 31 Mart 1988, s.1.

(100) İKV, Avrupa Ekonomik Topluluğu Üyesi Yunanistan, İKV Ya.No.6, İst., Şubat 1985, s.22.

(101) 1986 yılından itibaren Yunanistan ekonomisinin ve Fransa ile İtalya'nın belirli Akdeniz bölgelerinin modernleştirilmesi için Topluluk yedi yıllık bir süre içinde 6,6 milyar ECU harcayacaktır. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: CEC, The Integrated Mediterrean Programmes, European File, 1/86, Brussels, January-1986, s.3-11.

(102) T.C.Atina Büyükelçiliği Ekonomik ve Ticaret Müşavirliği, s.20.

(103) İKV, Avrupa..., s.27.

ker, sığır eti) kurulmuş düzen içinde kullanıldığından, Yunanistan'a fazla yararlı olmayabilir]. Gerçekte destek fiyatları, müdahale mekanizmaları buğday, pirinç, şarap, domates, portakal, mandalina, limon, taze üzüm, elma, armut ve şeftaliye de uygulandığı için Yunan üretiminin %40'ını etkileyecektir (104).

II-İSPANYA

AT'nun 1 Ocak 1986'dan itibaren iki yeni Üyesinden biri olan İspanya, genel olarak bir tarım ülkesi durumunda bulunmaktadır. Ülke topraklarının %90,6'a yakın kısmı tarım yapılabilecek niteliktedir. Toplam olarak, 50.478,2 binhektar araziye sahip bulunan İspanya'da, tarıma elverişli olan alan 47,157,0 bin hektar olarak hesaplanmaktadır (105). Ülkede kullanılan tarımsal alanlar ise 27.213,0 bin hektardır (Tablo:22). Toplam yüzölçümünün 50,5 milyon hektar olduğu göz önünde bulundurulursa, tarım alanları ülke topraklarının yarısından daha fazlasını kapsamaktadır.

Bu arada, 1985 yılında tarımsal faaliyetlerinin GSYİH'nin %6,4'ünü oluşturduğu hesaplanmıştır. İşgücünün yaklaşık %18'i bu alanlarda istihdam edilmektedir. Toprakların ve işgücünün verimliliği Batı Avrupa standartlarının altındadır. Toprak verimliliğinin düşük olması ve yağışlardaki düzensizlik bu duruma yol açmaktadır. Ayrıca tarımda düşük sermaye kullanımı ve İspanya'nın çeşitli bölgelerdeki farklı toprak tasarruf biçimleri mevcuttur. Kuzeyinde ve doğusunda küçük toprak mülkiyeti (minifundia) güneyinde ise büyük toprak mülkiyeti (latifundia) yaygındır. 1984 ve 1985 yıllarında az bir tarımsal ürün fazlası elde edilmiştir (106).

(104) a.g.e., s.28.

(105) T.C. Madrid Büyükelçiliği Ekonomi ve Ticaret Müşavirliği, İspanya'nın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri 1986, Madrid, Aralık 1987, s.27.

(106) Cihat AYDEMİR, İspanya, 22 No.lu DIŞ TİCARET BÜLTENİ DERGİSİ'NİN EKİ, 1987, s.6.

Buna rağmen, İspanyol tarımının Topluluk içindeki yeri oldukça büyüktür. Nitekim, Türkiye'nin toprak alanı İspanya'dan 276 bin km² daha büyüktür. (İtalya'nın toprak alanı 300, B.Almanya'nın 248 bin km²dir.) Buna karşın, İspanya'nın tarım alanı Türkiye'den sadece 44 bin km² daha azdır. AT ülkeleri arasında, ekilebilir tarım alanı en büyük ülke, 205 bin km² ile İspanya ilk sırada 187 bin km² ile Fransa ikinci durumdur. Ayrıca İspanya, dünyanın en büyük zeytin yağı üreticisi, kuru meyve ve bademde dördüncü, turunçgillerde altıncıdır. İrlanda balıkçılık sahası dışında İspanya AT'da en büyük filoya sahiptir. İspanyol ekonomisinde tarım sektörü aynı zamanda ihracat için de büyük öneme sahiptir. İspanya ihracatının %55'den fazlası tarım kökenlidir (107).

Diğer taraftan, İspanya ve Portekiz'in AT'na katılmaları sonucu, bu ülkelerin hububat ihtiyaçlarını ABD piyasası yerine, bundan böyle AT ülkelerinden tedarik etmeleri zorunluluğu sorunlar yaratmıştır. Bu iki ülkenin ABD'den ucuz fiyatta satın aldıkları hububatı, bu defa yüksek fiyat seviyesinden Topluluk ülkelerinden satın almaları gerekmiştir. Hayvancılık sektöründe AT ile bütünleşmeden zarar görmüştür. Şöyleki, mısır ve sorgun'un pahalılaşması yanında, büyük miktarlarda domuz eti AT'dan İspanya'ya girmiştir. Bunun üzerine, 1986 Aralık ayında sığır eti ve süt mamulleri ile ilgili üretimlerin kısıtlanması anlaşmasına varılmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde İspanya gönüllü olarak %8,5 oranında üretimin azaltılmasını kabul etmiştir. Bu gönüllü indirimler neticesinde AT fonlarından, beher hayvan başına 50 ila 240.000 Peseta civarında sübvansiyon ödenmektedir. Bu sübvansiyon 2 yahut 7 yıl süresince hayvan yetiştirilmemesi şartına bağlanmıştır. AT'na girmenin başka bir sonucu da, İspanyol tarım ürünleri fiyatları-

nın Topluluk fiyatlarına yaklaştırılması olmuştur. Bunun sonucu olarak tarımcıların tahsil ettikleri fiyatlar, tüketicilerin ödedikleri fiyatların çok üstünde gerçekleşmiştir (108). Bazı tarım ürünleri üretimi ile ilgili bilgiler ise aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

TABLO: 43
İspanya'nın Bitkisel Üretimi
(1000 Ton)

ÜRÜNLER	1975-1976-1977 Ortalaması	1985	1986
Buğday	4,267	5,329	4,292
Arpa	6,322	10,698	7,331
Yulaf	518	680	422
Çavdar	228	273	220
Mısır	1,744	3,414	3,451
Pirinç	388	462	494
Pasulye	211	71	76
Soğan	959	1,263	1,149
Şeker Pancarı	---	6,861	7,776
Pamuk	---	204	251
Dorates	2,308	2,419	2,243
Patates	5,626	5,927	4,857
(Portakal, mandalina)	2,546	2,929	3,119
Limon	276	472	556
Elma	939	1,004	824
Şeftali	319	548	527
Kayısı	138	151	150
Armut	389	595	361
Zeytinyağı	412	397	489

Kaynak : DPT-AET İle İlişkiler Başkanlığı, İspanya ve Portekiz'in AET Üyeliği ve Bu Üyeliğin Türkiye Üzerindeki Muhtemel Etkileri, DPT Ya.No.1927-AETB Ya.No.11, Ank., Kasım 1983; T.C.Madrid Büyükelçiliği Ekonomi ve Ticaret Müsteşarlığı a.g.e.

(108) T.C.Madrid Büyükelçiliği Ekonomi ve Ticaret Müşavirliği, s.27-28.

Yukarıdaki tablodan görüleceği üzere, ülkede en çok üretilen bitkisel ürünler: tahıl ürünleri (buğday, arpa ve mısır), şeker pancarı, soğan, patates, domates, narenciye, zeytinyağı, taze meyve ve sebzeler olmaktadır. Kısaca, İspanya'da da özellikle Akdeniz ürünlerinin üretimi yaygındır.

TABLO:44

Yunanistan'ın Hayvansal Üretim

<u>ÜRÜNLER</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>
<u>ET (1000 Ton)</u>			
Sığır	388,7	400,7	438,4
Koyun	127,3	124,2	126,7
Keçi	9,6	8,6	8,8
Domuz	1,191,5	1,157,4	1,165,2
Kümes Hayvanları	789,2	815,2	763,0
<u>SÜT (1.000.000lt)</u>			
İnek sütü	6,244,0	6,248,0	6,140,0
Koyun sütü	238,0	225,0	223,0
Keçi sütü	353,0	360,0	356,0
<u>YUMURTA (Milyon Düzine)</u>			
	841,8	847,0	906,4

Kaynak: T.C.Madrid Büyükelçiliği Ekonomi ve Ticaret Müşavirliği, a.g.e.

Hayvancılık ürünleri üretiminde 1986 yılında da bir değişiklik olmamış ve bu sektördeki durgunluk devam etmiştir. Sığır, koyun, keçi ve domuz eti üretiminde artış olurken, süt ve kümes hayvanları miktarında azalma olmuştur.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse, İspanya önemli bir tarım potansiyeline sahip olmakla birlikte, önemli bazı sorunları bulunmaktadır. Bir çok ürün dalında geleneksel üretim şekli geçerlidir. Dolayısıyla verimlilik

düşüktür. Ancak AT'na tam üyelik gerek (DTP)'nin İspanya üreticisine yardımları gerekse ülke içinde uygulanan, AT ile bütünleşme faaliyetleri İspanya tarımının güçlenmesini sağlayacaktır.

III-PORTEKİZ

Portekiz'de tarım alanlarının genişliği 4,532 bin hektardır (Tablo:22). Toplam yüzölçümün 9,2 milyon hektar olduğu göz önünde bulundurulursa, tarım alanları ülke topraklarının yarısına yakındır. Ekilebilir arazinin fazla, çayır ve meraların az olması toprak ve işgücü verimliliğinin düşük olmasındandır. Bu sebeple toprak, çayır ve mera olarak kullanılmamaktadır. Toprağın bu şekilde kullanılması hayvancılığın gelişmesine engel teşkil etmektedir (109).

Portekiz tarımı uzun yıllar son derece yavaş bir gelişme seyri takip etmiştir. Öyle ki, tarım kesiminde 1975 yılına kadar yıllık ortalama gayri safi hasıla artışı, hiç bir zaman %1'i geçmemiştir. 1975 yılındaki tarım reformundan sonra küçük bir kıpırdanma kaydedilmiş ise de, bu aşama ne ulusal pazarın ihtiyaçlarını karşılamaya ne de bu kesimde çalışan oldukça kalabalık nüfusun hayat seviyesini yükseltmeye yetmemiştir. Ülkedeki tarım işletmeleri genellikle küçük ölçeklidir (mevcut 800.000 kadar işletmenin %40'ının alanı 1 hektardan küçük, %45'ininki ise 1 ila 5 hektar arasındadır). Teknoloji eski, ekonomik verimlilik düşüktür. Ayrıca, başka ülkelere göç olayı, kırsal kesimde hayli yaygındır. Portekiz'in kuzey bölgelerinde arazi engebelidir ve bu kısımlarda tarım aile işletmeleri düzeyinde kalmıştır. Ülkenin güneyinde ise büyük alana sahip işletmeler çoğunluktadır. Bu arada toprağın ve iklimin özelliklerinden

(109) DPT-AET İle İlişkiler Başkanlığı, İspanya..., s.55.

dolayı, Portekiz'de önemli ölçüde orman alanı mevcuttur, ülkenin yüzölçümünün yaklaşık 1/3'ü (3 milyon hektar) ormanlarla kaplı olup ormancılık ve orman ürünleri Portekiz ekonomisi için hayati bir önem arz etmektedir (110).

Portekiz'de işgücünün %21,9'u tarımda istihdam edilmektedir. Bu oran Yunanistan dışında tüm topluluk ülkelerinden oldukça yüksektir (bkz.:Tablo:10). Ancak üretim ulusal ihtiyacın sadece %40'ını karşılayabilmektedir. Kalan %60'ın ithal yoluyla karşılanmaktadır (111). Bu arada tarım sektörünün GSYİH'na katkısı %6,5'tur (bkz.:Tablo:8).

Portekiz'de, Yunanistan ve İspanya'da olduğu gibi (bkz.: Tablo:26) bitkisel üretim, hayvansal üretimden fazladır. Genel olarak patates, mısır, pirinç, meyve ve yeşil sebzeler yetiştirilir. Daha düz olan ancak daha az yağış alan güney bölgelerde ise buğday, zeytin, üzüm ve domates önemli ürünlerdir (112). Portekiz tarımının önemli özelliklerinden biri de şeker ve tütün üretiminin yok denecek kadar az olmasıdır (113).

Sonuç olarak, Portekiz'in Topluluğa tam üyeliği başlıca ürünlerde Topluluğun arz düzeyi üzerinde ancak küçük etkiler oluşturabilecektir. Çünkü tarımsal ürünlerde Portekiz'in üretim ve tüketimi Topluluğa kıyasla nispeten düşüktür (114).

(110) Ahmet ŞENKAL - Erdoğdu PEKCAN - Hülya DURMAZ, Portekiz (İhracat Pazar Araştırması), İTO Ya.No.1987-24, İst., 1987, s.34.

(111) a.g.e., s.35.

(112) a.g.e., s.34.

(113) DPT-AET ile İlişkiler Başkanlığı, İspanya..., s.56.

(114) BOLAT, s.103.

S.2. AVRUPA TOPLULUĞU'NUN GÜNEYE DOĞRU
GENİŞLEMESİNİN TÜRK TARIMI
ÜZERİNDEKİ MUHTEMEL ETKİLERİ

Avrupa Topluluğu şimdiye kadar üç genişleme hareketini gerçekleştirmiştir. Birinci genişleme 1.1.1973'de İngiltere, İrlanda ve Danimarka ile olmuştur. İkinci genişleme 1.1.1981'de Yunanistan ile olmuştur. Üçüncü genişleme ise 1.1.1986'da İspanya ve Portekiz ile gerçekleşmiştir.

Topluluğa tam üyelik başvurusunu yapan Türkiye'nin birinci genişlemeden etkilenmesi, daha çok pazarlığa oturulacak ülkelerin sayısının artması, pazarlığın güçleşmesi şeklinde olmuştur. Çünkü (sınai ürünler hiç dikkate alınmadığında) bu yeni üye ülkelerin tarımsal üretimlerinde ağırlık taşıyan ürünler, Türkiye'nin günümüzde ihracat olanağına sahip olduğu ürünler değildir. Bu ülkelerde "kuzey ürünleri" olarak adlandırılan süt ve süt ürünleri, sığır eti ve hububat yetiştirilmesi önem taşımaktadır. Türkiye ise bu alanlarda iddialı değildir. Buna karşılık Yunanistan, İspanya ve Portekiz'de "Akdeniz ürünleri" olarak da adlandırılan meyve ve sebzelerle, koyun ve keçi üretimi önem taşımakta ve Türkiye'deki tarımsal ürün bileşimi içinde bu ürünler çok büyük bir paya sahip bulunmaktadır. Bu nedenle Topluluğun ilk genişlemesi Türk tarım ürünleri ticareti ve dolaylı olarak tarımda kısa dönemde tehlike yaratmazken, ikinci ve üçüncü genişleme Türkiye'nin tarım sektörünü çok yakından ilgilendirmektedir (115). Dolayısıyla, AT-12 ile bütünleşme ilişkilerinde karşılaşılabilecek sorunlar çok daha karmaşık hale gelecektir.

(115) Gülcan ERAKTAN, "Topluluğun İkinci Genişleme Olgu-su Karşısında Türk Tarım Ürünlerinin Rekabet Şansı" İKV DERGİSİ, S.42, (Aralık, 1984), s.47.

Gerçekten de Yunanistan, tütün, pamuk, zeytinyağı, çekirdeksiz kuru üzüm, narenciye, yaş meyve ve sebze gibi tarımsal ürünler ihracatında kendine en büyük rakip olarak Türkiye'yi görmektedir. Bu nedenle Yunanistan'ın sürdürmekte olduğu olumsuz tutumuyla, kendi ihraç ürünleri için özellikle Avrupa Topluluğu nezdinde avantajlı bir durum sağlamak bakımından bir dayanak verdiğini düşünmektedir. Bu sayede AT pazarında rakip ürünlerde, kendilerine nisbi bir gelişme ortamı sağlamanın yanı sıra Türk ürünlerinin bu pazara yerleşmesini engellediklerini düşünerek bu tavırlarını ısrarla sürdürmektedir. Ayrıca Türkiye'nin AT'na girmesinin gecikmesinde, zamanın kendileri lehine işleyeceğini, özellikle AT'nun Ortak Pazar politikaları sonucu tarımsal ürünlerinin bu pazarda yerinin iyice sağlamlaşacağını ve Türkiye AT'na tam üye olma noktasına geldiği zaman da, bu konularda Türkiye'ye kıyasla önemli mesafeler almış olacağını düşünmektedir (116). Bu arada İspanya ve Portekiz tarım sektörlerinin de bundan yararlanacağını söylemek mümkündür.

Bu durumda, Türkiye'nin kısa dönemde Topluluktan beklediği yarar, Toplulukça verilen ödünlerle ihracatın artırılması ve Avrupa Yatırım Bankası ve üye devletler bütçesi kaynaklı krediler sağlanmasıdır. Tarımsal açıdan bu kredilerin ancak altyapı yatırımlarına ayrılan bölümden sulama ve arazi ıslah çalışmaları gibi konularda yararlanılabilir. Bunun dışında, tam üye olmayan bir Türkiye (FEOGA)'dan ne tarımsal yapı, ne de tarım ürünleri pazarlarını düzenleme amacıyla kredi alabilir. Tarım kesiminde çalışanların Topluluktaki serbest dolaşım olanaklarından yararlanmasının (tam üyelik gerçekleşse bile) uzun süre çok güç, hatta olanaksız olduğu ortadadır.

(116) Demir DEMİRGİL, "Türk-Yunan Ekonomik İlişkileri", PARA VE SERMAYE PİYASASI DERGİSİ, S.111 (Mayıs 1988), s.24.

Topluluğun Sosyal ve Bölgesel Fonundan kredi almak da söz konusu değildir. Bu nedenle, Türkiye'nin genişlemiş bir Toplulukla yürüteceği çalışmalar, var olan ürünlerine bu pazarlarda yer bulmak veya bu pazarlardaki yerini sağlamlaştırmak yönünde olacaktır. Fakat bu pazarlar üye ülkelerce zaten tutulmuşsa veya asgari fiyatlar, referans fiyatları gibi görünmeyen birer gümrük niteliğindeki uygulamalarla Türk tarım ürünlerinin Topluluğa girişi engellenecekse, bu katılmalardan Türk tarımının etkilenmemesi mümkün değildir (117).

Gerçekten, Yunan katılma anlaşmasına konulan hükümler kuru üzüm ve kuru incir "İşlenmiş Meyve ve Sebze Sektörü Ortak Piyasa Kuruluşu Düzeni" kapsamına alınmış ve daha sonra, bu maddelere asgari fiyat ve üretim yardımı uygulaması esası kabul edilmiş bulunmaktadır. Yunanistan'ın katılma öncesi uyguladığı yüksek fiyat politikası, kuru üzüm sektöründe bu ülkenin elinde stokların oluşmasına yol açmış, bunun üzerine de Topluluk, Türkiye çıkışlı kuru üzüm ithalatını asgari fiyat ve lisansa bağlamıştır. Diğer taraftan, önemli tarım maddelerinden tütün, esasen Ortak Piyasa kuruluşu düzeni kapsamında olup, destekleme fiyatı ve satın alma primi rejiminden yararlanmaktadır. Keza, zeytinyağı, domates salçası, Ortak Piyasa kuruluşu düzeni çerçevesinde, destekleme fiyatı ve üretim yardımlarından yararlanmaktadır ve ayrıca üçüncü ülkelerden yapılacak ithalata karşı, prelevman veya gönüllü ihracat kısıtlaması rejimiyle korunmaktadır. Bunlardan başka, katılma anlaşmasına eklenen bir Protokol ile, pamuğa da asgari fiyat ve üretim yardımı uygulanması esası kabul edilmiş bulunmaktadır(118).

(117) ERAKTAN, "Topluluğun İkinci...", s.48.

(118) Mustafa RENKSİZBULUT, "Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortaklık İlişkileri", İKV DERGİSİ, S.42, (Aralık, 1984), s.34.

1986'da İspanya ve Portekiz'in tam üyeliği ile de ortak piyasa düzenlerine yeni ürünler katılmıştır (119).

Bütün bu gerekçelerle Türkiye'nin bugünkü durumu ile, Topluluğun güneye doğru genişlemesinden Türk tarım ürünleri ihracatının ne şekilde etkilenebileceğini incelemekte yarar vardır. Bu etkilerin nedenlerini de yukarıdaki bilgilerin ışığında aşağıdaki unsurlarda yoğunlaştırmak mümkündür.

Topluluğun tam üyesi olduktan sonra, geçiş dönemindeki bazı istisnalarla, Yunanistan, İspanya ve Portekiz gümrük vergilerinden ve miktar kısıtlamalarından veya bunlara eş etkili tedbirlerden tamamen muaf olmuşlardır. Daha açık olarak, tarım ürünleri konusunda Yunanistan'a 5 yıllık bir geçiş süresi tanınmıştır. İstisnaen bazı ürünler için (domates, şeftali ve bu bazdan yapılan konserve) 7 yıllık bir geçiş tanınmıştır. Bu süre içinde aşamalı olarak Yunan tarım ürünleri fiyatları ve sübvansiyonları Topluluk düzeyine yaklaştırılacaktır. Tarım ürünleri ticaretinde üçüncü ülkelere uygulanacak (OGT)'ne geçiş 1986 yılında tamamlanması öngörülmüştür (120). İspanya ve Portekiz çiftçilerinin Avrupa tarım politikası ile bütünleşmesi de aşamalı olarak gerçekleşecektir. Gümrük vergileri aşamalı olarak kaldırılırken (1993), fiyat ve sübvansiyon düzeyleri de aşamalı olarak Topluluğun geri kalan bölümündeki düzeye yükseltilecektir. 7 yıllık bir süreye dağıtılan bu geleneksel geçiş önlemleri, ortak politika ile çok hızlı bütünleşmesi sonucu şu ya da bu üye ülkenin pazarlarında engel ya da rahatsızlık yaratabilecek bir dizi hassas ürün için yeterli görülmemiştir. Bu gibi durumlarda ge-

(119) Gülcan ERAKTAN, "Toplulukta Tarım Politikası ve Türk Tarımı", ÇİFİTÇİ VE KÖY DÜNYASI DERGİSİ, C.IV, S.42 (Haziran, 1988), s.23.

(120) Can BAYDAROL, "Altılar Avrupasından Onikiler Avrupasına", İKV DERGİSİ, S.46 (Haziran, 1986), s.59.

nellikle 10 yıllık bir dönemi kapsayan özel geçiş önlemleri benimsenmiştir. Dolayısıyla İspanyol ve Portekizli çiftçilerin ortak tarım pazarı ile tam bütünleşmeleri 1996'yı bulacaktır (121). Özetle, söz konusu geçiş dönemi bitimlerinde her türlü kısıtlayıcı ortak piyasa düzenlerinden kurtulmuş olacaklardır.

İkinci olarak, Topluluğun üretim gücü bu üç ülkenin katılmalarından sonra artmıştır. Bugünkü verilere göre İspanya ve Portekiz'in Topluluğa katılmasıyla üretimin taze sebzelerde %25, taze meyvelerde %48, zeytinyağında %59, hububat'ta ise %15 oranında artacağı hesaplanmıştır (122). Durum işlenmiş tarım ürünlerinde de aynıdır. Kaldı ki, Topluluk fonlarından sağlanacak üretim yardımı ve Topluluk fiyat düzeylerinin yüksekliği üretimi bu ülkelerde daha da teşvik edecek ve genelde Topluluk üretim hacmi genişleyecektir (123).

Üçüncü olarak, Topluluğun kendine yeterlik derecesi bilhassa tipik Akdeniz ürünlerinde kendisini hissettirecektir. Çünkü, bu katılmalardan sonra Topluluğun kendi kendine yeterlilik oranı, narenciyede %89, zeytinyağında %107, domates salçasında %100, şeftalide %105, kayısıda %102, domateste %99, armutta %101, bezelyede %100, soğanda %98, taze fasülyede %99 olacaktır. Durum işlenmiş tarım ürünlerinde de aynıdır (124).

-
- (121) ,Onikiler Topluluğu:İspanya ve Portekiz'e Merhaba, Avrupa Dosyası, Avrupa Topluluğu Komisyonu Dokümantasyon Merkezi Yayını,Ankara,Nisan 1986, s.13.
- (122) Erkut ONURSAL, Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Üyeleri Arasındaki Ticari İlişkiler (1981-1987), T.C.Başbakanlık HDTM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirmeler Gen.Müd.Yayını,Ankara,Nisan 1988, s.74.
- (123) Aydemir ALPKAYA, "İspanya ve Portekiz'in Avrupa Ekonomik Topluluğuna Katılmalarının Türkiye İhracatı Üzerindeki Muhtemel Etkileri", HAZİNE VE DİŞ TİCARET DERGİSİ, S.3, (Kasım 1985), s.6.
- (124) ONURSAL, s.74.

Son olarak, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in Topluluğa yakınlığı, ulaşım ve haberleşme kolaylıkları diğer Akdeniz ülkeleriyle kıyaslanamayacak kadar büyüktür. Dolayısıyla, ulaştırma masrafları açısından Türkiye'nin söz konusu ülkeler ile kolayca rekabet etme olanağı bulunmadığı da gözönünde tutularak, ihracatta fiyatlar açısından daha da avantajsız duruma düşmüş olduğu söylenebilir (125).

Bu durumda, Türkiye'nin geleneksel ihraç ürünlerinden olmayan bir çok üründe de Topluluğun bir numaralı ihracatçısı olma potansiyeli gözönünde tutulacak olursa, rakip ülkelerin Topluluk üyesi olmalarının fiili ve muhtemel dezavantajları daha iyi anlaşılır. Örneğin, Türkiye piyasa ve üretim şartlarının iyileştirilmesi halinde yağlı tohumlar, çay, v.s. gibi bazı ürünlerde büyük bir potansiyele sahiptir. Topluluk dışında kalması Türkiye'yi benzer ürünleri üreten Topluluk üyesi rakipleri karşısında dezavantajlı duruma getirmektedir (126).

Katılmaların Türk tarım ihracatı üzerindeki etkileri kapsam ve yoğunluk açısından kuşkusuz sektörden sektöre, üründen ürüne değişiklikler gösterecektir. Çünkü, Topluluğun ürünlere ve sektörlerle tanıdığı tercihi rejimler birinden diğerine farklılık gösterdiği gibi, sözkonusu ülkelerin üretim ve ihracat kapasiteleri de maddelere göre değişmektedir. Ancak söz konusu katılmaların Türkiye'nin Topluluğa ihraç ettiği kuru üzüm, kuru incir, fındık, pamuk, salça, zeytinyağı, narenciye, yaş sebze ve meyve (salatalık, havuç, sarımsak, soğan, biber, taze fasulye, yaş üzüm, incir, şeftali v.s.) bitkisel Akdeniz ürünlerinde zorlanacağını kabul etmemek

(125) ALPKAYA, "İspanya...", s.6.

(126) ENÇ-BOLAT, s.60.

mümkün değildir. Ayrıca, katılmaların Türkiye için sadece Topluluk iç pazarında olumsuz bir durum yaratmakla kalmayacak, Topluluk fonlarından yararlanarak tarım ürünlerini, maliyet ne olursa kolsun dünya fiyatlarından dış pazarlara (Orta Doğu ve Doğu Avrupa ülkelerine) sokabileceklerdir. Böylece benzer Türk tarım ürünleriyle çok keskin rekabet edebileceklerdir. Hayvancılık ve su ürünlerinde ise, ancak uzun dönemde olumsuz etkileri olabilecektir.

Bu arada, benzer ekonomik yapıları nedeniyle dört ülkenin aralarındaki ticari potansiyeli değerlendirmeleri halinde söz konusu ülkelerdeki üreticiler benzer tarım dalları içinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları üretim süreçlerinde daha fazla çalışarak nihai maliyeti düşürme imkanı elde edebileceklerdir.

Avrupa Topluluğu'nun güneye doğru genişlemesinin genelde Akdeniz ülkelerini ve özellikle Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatını olumsuz etkisinin kapsamını kestirebilmenin, zaman içinde gelişmeleri izleyebilmenin yollarından biri "ihracat benzerlik indekslerini" ölçmek olabilir. Aşağıdaki (Tablo:45)'den görüldüğü gibi Türkiye'nin tarım ürünleri ihracat yapısının en çok benzerlik gösterdiği ülke İspanya'dır. Buna karşılık Portekizle ölçülen benzerlik oldukça düşüktür. Yunanistan Topluluğa tam üye olduktan sonra benzerlik azalmıştır. Ayrıca İspanya ve Portekiz'in tarımsal ihracat yapılarının Türkiye'ninkine gösterdiği benzerlik zaman içinde büyük değişimler göstermemektedir. 1983'ten bu yana Yunanistan'la ölçülen benzerlik de oldukça istikrarlıdır (127).

(127) Halis AKDER, "İspanya, Portekiz, Yunanistan ve Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na Yaptıkları Tarım Ürünleri İhracatının Benzerlik İndeksleri", DIŞ TİCARETTE DURUM DERGİSİ, S.3, (Mart 1987), s.14.

TABLO: 45

Tarım Ürünleri İhracat Benzerlik İndeksleri (%)

<u>İhracatçı Ülkeler</u>	<u>1977</u>	<u>1978</u>	<u>1979</u>	<u>1980</u>	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>
Türkiye/Yunanistan	65	60	59	59	66	56	48	47	48
Türkiye/Portekiz	16	16	16	15	16	18	21	19	18
Türkiye/İspanya	61	62	63	62	66	68	73	70	64

Ancak bu ihracat yapılarının değişmediği anlamına gelmiyor. Zaman içinde benzerliğin daha çok hangi mal gruplarına bağlı olarak geliştiğini görmek için de (Tablo:46)'ya bakılabilir (128).

TABLO: 46

Tarım Alt Grupları İtibariyle İhracat Benzerlik İndeksleri (%)

	1977	1981	1985	1977	1981	1985	1977	1981	1985
<u>Benzerlik İndeksi</u>	65	66	48	16	16	18	61	66	64
<u>Hayvansal Ürünler</u>	3	5	6	27	31	31	5	7	7
<u>Bitkisel Ürünler</u>	76	70	61	44	38	33	77	84	77
<u>Hayvansal ve Bitkisel Yağ</u>	2	5	2	9	6	5	8	3	2
<u>İşlenmiş Tarımsal Ürünler</u>	19	21	31	20	25	31	9	6	14

Yukarıdaki tablodan görüldüğü gibi her üç ülkeyle ölçülen benzerlik en fazla bitkisel ürün ihracatından kaynaklanmaktadır. Zaman içinde bu grubun ağırlığı azalarak işlenmiş tarım ürünlerinin payı artmaktadır.

Benzerlik indekslerinin düşük ya da yüksek olması zaman içinde artması ya da azalması bir durum saptamasıdır. Söz konusu benzerliğin Türkiye için bir tehlikeye dönüşmesi, genişleme sonucu Avrupa Topluluğu'nda "Ortak Tarım Politikası"nın nasıl bir durum olacağına bağlıdır (129).

(Tablo:47)'de ise, söz konusu üç ülkenin ve Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na yaptıkları ihracatın benzerlik indeksleri verilmiştir.

(129) a.g.e., s.15.

TABLO: 47
AT'nun Yeni Üye Ülkelerden ve Türkiye'den Yaptığı İthalatın
Benzerlik İndeksleri (%)

	Türkiye/Yun.				Türkiye/Port.				Türkiye/İsp.			
	1977	1980	1984	1985	1977	1980	1985	1985	1977	1980	1984	1985
Benzerlik İndeksi	48	43	63	64	23	23	24	38	33	32	36	34
Tarım	42%	33%	21%	22%	17%	13%	6%	5%	55%	50%	39%	35%
Tekstil	38%	37%	41%	41%	52%	48%	68%	66%	16%	13%	11%	12%
Diğerleri	20%	30%	38%	38%	31%	39%	26%	29%	25%	37%	50%	53%

Kaynaklar: TOEAN-OLGUN-AKDER, a.g.e.; Halis AKDER; "The Impact of EEC's Entergement on The Export of Mediterranean Countries", Yapı Kredi Economic Review, Volume: 1, NUmber:1, October 1986.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi en yüksek benzerlik indeksi (%64) 1985'de Türkiye ile Yunanistan arasında olmuştur. Ancak tarım ihracatının benzerlik oranı giderek azalmıştır. İspanya ile Türkiye, arasındaki tarım ihracatının benzerlik oranı giderek azalmasına rağmen en yüksektir. Portekiz ile Türkiye, arasındaki tarım ihracatının yapısı ise oldukça farklıdır. Buna göre İspanya tarımsal ürünlerde Türkiye için çok önemli bir rakip olurken, Yunanistan ve Portekiz, Türkiye'nin tarım ihracatından daha çok tekstil ihracatı için büyük bir rakip olacaktır.

Şimdiye kadar anlatılanlar, söz konusu üç ülkenin Topluluğa tam üye olmasıyla beklenen durumlardır. Buna göre, Türkiye'nin bu olumsuz durumdan kurtulabilmesi ancak AT'na tam üye olması ile çözümlenebilir. Ancak tam üye olma prosüdüğü boyunca geçecek zaman içinde, hükümetin, ortaklık anlaşmasının genel anlamı içinde bu tehlikeyi ele alması ve AT ile ülke çıkarlarının aynen korunması için özel bir sistemin kurulması gerekmektedir (130). Ayrıca söz konusu üye ülkelerin Topluluk tarımı üzerinde meydana getirecekleri etkilerin Türk tarımı üzerine yansımalarının da önceden tahmin edilmesi gerekecektir. Bu itibarla, Topluluk ile Türkiye arasında yapılmakta olan bütünleşme görüşmelerinde Topluluğun Türkiye'nin durumunu maddeler ve sektörler temelinde dikkate alması ve pazar kaybını önleyecek ek ve telafi edici yeni tavizleri Türkiye'ye sağlamalıdır.

(130) Haluk CEYHAN, "AT ile Tarım Ürünleri Ticaretinde Tehlike Artıyor", DIŞ TİCARETTE DURUM DERGİSİ, S.9, (Mart-Nisan 1988), s.42-43.

S O N U Ç

Tarımın ekonomideki yerini belirleyen tarımsal gelirin milli gelirdeki payı, tarımsal nüfusun toplam nüfustaki payı, tarım ürünleri ihracatının toplam ihracattaki payı ve tarıma dayalı sanayi için ara malı temin etmesi açısından, Türk tarım sektörünün ülke ekonomisinde halen önemini sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Topluluğa tam üye olduktan sonra da bu önemin artabileceği söylenebilir. Avrupa Topluluğu'nda tarımın önemi üye ülkelere göre farklılık göstermekte ve ekonomi içerisindeki nisbi payı oldukça düşüktür. Ancak bunun nedeni gelişmiş Topluluk ülkelerinde sanayi ve hizmetler sektörlerinin ekonomi içerisindeki paylarının yüksek olmasındandır. Bununla birlikte tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi (AT)'da da tarım sektörüne büyük önem verilmektedir.

Türkiye, tarımsal potansiyel ve bundan yararlanma imkanına da sahip bulunmaktadır. Ancak tarımsal işletmelerinin küçük, girdi kullanımının yetersiz, dolaşısıyla prodüktivitenin düşük olması, tarımsal işgücünden tam yararlanılamaması ve dengesiz üretim yapısı gibi nedenlerle bu potansiyel gücü harekete geçirememektedir. Avrupa Topluluğu ise, tarımsal yapı bakımından Türkiye'ye göre daha iyi durumdadır. Ancak, güneye doğru genişleme Topluluğun tarımında da yapısal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Tarımsal ürünlerde kendine yeterlilik, tüketim, üretim ve dış ticaret açılarından Türkiye'nin bazı ürünlerde kendine yeterli olduğunu ileri sürmek güçtür. Çünkü, Türkiye mutlak bir açlık sorunu ile karşı karşıya bulunmaması birlikte halkın büyük bir bölümünün beslenme düzeyi (AT)'na göre çok düşüktür. Bunun en büyük nedeni satın alma gücünün Topluluğunkine göre düşük olmasıdır. Son genişlemelerle (AT)'nın tarımsal ürünlerde kendine yeterliliği yükselmesine rağmen tarımsal ürünler dış ticareti açık vermeye devam etmektedir.

Diğer taraftan, tarım sektörü gerek (AT)'da ve gerekse Türkiye'de çeşitli yöntem ve araçlarla korunmaktadır. Ancak konuya verilen önem ve destekleme anlayışı gözönüne alındığında, arada büyük farklılıkların bulunduğu dikkati çekmektedir. Bu nedenle tarım sektörünün korunması hususunda Türkiye'deki uygulamaların Topluluk-takine paralellik sağlaması, Türk Tarımının Toplulukla bütünleşme sürecinde son derece önem taşımaktadır. Bu amacı da kapsayacak şekilde ülke içinde uygulanacak tarımsal politikanın yeniden oluşturulmasına ihtiyaç vardır.

Başta üretim fazlalıkları olmak üzere, Topluluk bütçesiyle ilgili sorunlar, tarımsal gelirdeki farklılıklar, yüksek tarımsal fiyatlar, (OTP) ve üçüncü ülkeler ile ilişkilerde ortaya çıkan sorunlar nedeniyle, sürekli reform baskılarına hedef olan (OTP)'nin temel çizgilerinde şimdiye kadar önemli değişimler olmamıştır.

Türkiye, temelde siyasi alandaki değişiklikler, Toplulukla arasındaki anlaşmalardan doğan sorunlar, Topluluğun güneye doğru genişlemesi ve 1980'li yıllarda izlediği iktisat politikalarıyla ekonomisinde meydana gelen yapısal değişimler sonucu, 14 Nisan 1987 günü Topluluğa tam üyelik için başvuruda bulunmuştur.

Türk tarımının Topluluğunla bütünleşebilmesi için başta Topluluğun fiyat politikasına olmak üzere, Topluluk içi ticaret politikasına, üçüncü ülkeler ile ticaret politikasına, rekabet politikasına, ve finansman politikasına uyum sağlayıcı tedbirler almak zorundadır. Ayrıca bunlara paralel olarak, tarımsal yapıyı düzenleyici ve üretim çalışmalarının geliştirilmesi, özellikle de tarımsal ürünlerin pazarlanması sistemini iyileştirici çalışmalara gereken özeni göstermek zorundadır.

Türkiye'nin tam üyelik başvurusu ile birlikte (AT)'na bütünleşme ile ilgili çalışmalar hızlandığından tarım alanında Türk Tarımı'nın Topluluğunkine uyumu konusunda bir master planı hazırlanmış ve bu plan çerçes-

vesinde önemli çalışmalar başlatılmıştır.

Türk Tarımı'nın Avrupa Topluluğununkiyle bütünleşmesinin başarısı, bütünleşmenin muhtemel etkilerinin doğru olarak tahmin edilmesine bağlıdır. Bu nedenle, başlatılan söz konusu çalışmaların yanında ürün bazında daha ayrıntılı analizlerin yapılması gereklidir. Tüm bu çalışmalarda ise, özel ve kamu kesiminin birlikte hareket etmeleri yararlı olacaktır.

Ayrıca Topluluğun Yunanistan, İspanya ve Portekiz ile genişlemesinin Türk Tarımı üzerindeki muhtemel etkilerinin belirlenmesi de bütünleşme süreci içinde atılabilecek en gerçekçi adım olacaktır.

Son olarak denebilir ki, diğer koşullar sabit kaldığı varsayımı altında Türkiye'nin, Topluluğa tarım üyeliği tarım sektörü için yararlı olacaktır.

F A Y D A L A N I L A N K A Y N A K L A R

- AKAY İlhan : "AET Tarım Sektörü Karşısında Türk Tarım Sektörü", DPT-AET Dökümantasyon Merkezi Yayını, Ank., Haziran 1987.
- AKDER Halis : "Constant Market Share Analysis of Changes in Turkey's Export on the (1961-1985)" Yapı Kredi Economic Review, Volume:1, Number:2, January 1987.
- " : "Avrupa Topluluğu'na Yaptığımız Tarım Ürünleri İhracatının Artış Seyri", ? , ?.
- " : "İspanya, Portekiz, Yunanistan ve Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na Yaptıkları Tarım Ürünleri İhracatının Benzerlik İndeksleri", DIŞ TİCARETTE DURUM DERGİSİ, S.3 (Mart, 1987).

- AKDER Halis : "The Impact of EEC's Entargement on the Export of Mediterranean Countries" Yapı Kredi Economic Review, Volume:1, Number:1, Octoter 1986.
- " : "AET'nin Ortak Tarım Politikası", Rapor Gazetesi, 27-28 Şubat 1986.
- " : "Reflections on Turkish Agriculture and Common Agricultural Policy", ODTÜ EELİŞME DERGİSİ, S.3-4 (1985).
- AKIN Besim : "İstikrar Politikası Uygulaması 1986-1985 ve Tarım Sektörü", TÜRKMER Ya., İst., 1986.
- AKIN Cengiz : "Tarım Politikası", TARIM ORMAN VE KÖYİŞLEFİ BAKANLIĞI DERGİSİ, Özel Sayı (Aralık, 1987).
- ANIL Fatih : Avrupa Topluluğu Cıtak Tarım Politikası Problemler ve Reform Çalışmaları, İKV Ya.No.46,İst., Ekim 1987.
- ALPKAYA Aydemir : "AT-Türkiye İlişkilerinde Tarım Sektörü", TÜRK TARIMININ AVRUPA TOPLULUKLARINA ENTEGRASYONU SEMİNERİ, İzmir, 7-8 Ekim 1987, İKV Ya.No.54, İst., Şubat 1988.

- ALPKAYA Aydemir : "İspanya ve Portekiz'in Avrupa Ekonomik Topluluğuna Katılmalarının Türkiye İhracatı Üzerindeki Muhtemel Etkileri", HAZİNE VE DIŞ TİCARET DERGİSİ, S.3 (Kasım, 1985).
- ARIKBAY Nedim : "Tarım Ürünleri İhracatı" VERİM-LİLİK DERGİSİ, C.XV, S.2 (Şubat, 1986).
- AVERY Graham : "Ortak Tarım Politikası", AVRUPA DERGİSİ, S.91 (Mayıs, 1984).
- AYDEMİR Cihat : İspanya, 22 No.lu DIŞ TİCARET BÜLTENİ'NİN EKİ, 1987.
- BAYDAROL Can : "Altılar Avrupasından Onikiler Avrupasına" İKV DERGİSİ, S.46, (Haziran, 1986).
- BAYSAL Kubilay : Türkiye Ekonomisi, İst.Üni.Ya. No.32-36 - İst.Üni.İkt.Fak.Ya. No.502, 1.Kitap, İst., 1984.
- BEREERCİĞLU C.Necat : Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişme Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması, EİTİA Ya.No.235/156, Eskişehir, 1981.
- " : "Tarımın Alt Kesimlerinin Sorunları ve Ekonomiye Katkıları", AND. Üni. İİBF DERGİSİ, C?V, S.2, (Kasım 1987).

- BERZEG Ayten : "Avrupa Topluluğu Ortak Tarım Politikası", TARIM CRVAN VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI DERGİSİ, S.17, (Temmuz, 1987).
- BİRAND M.Ali : "Türkiye-AET Ortaklığının Avrupa'daki Değerlendirilmesi", TÜRKİYE AET ORTAKLIĞININ 20 YILI TOPLANTISI, İst., 16-17 Mayıs 1985, İKV Ya.No.12, İst., Temmuz 1985.
- BOLAT Ömer : İspanya, Yunanistan ve Portekiz'in Avrupa Topluluklarına Katılmalarında Ekonomik Durumları ve Türkiye, İKV Ya.No.32, İst., Ocak 1987.
- BOZER Ali : "AT ile İlişkilerimizde Öncelik Tam Üyelik Çalışmalarına Verildi", İŞVEREN DERGİSİ, C.XXVI, S.20. (Temmuz 1988).
- BULMUŞ İsmail-AKSOY Mustafa : Avrupa Topluluğu'nun Tarım Politikası, Avrupa Topluluğu Ya. Ayyıldız Matbaası, Ank., 1987.
- CANKOREL Bilge : "Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkilerinde Türk Tarım Sektörünün Durumu ve Ortak Tarım Politikasına Entegrasyonu", TÜRK TARIMININ AVRUPA TOPLULUKLARINA ENTEGRASYONU SEMİNERİ, İzmir, 7-8 Ekim 1987, İKV Ya.No.54, İst., Şubat 1988.

CEYHAN Halûk

: "Türkiye-AET Ortaklığının 20.Yılı Değerlendirme", TÜRKİYE-AET ORTAKLIĞININ 20 YILI TOPLANTISI, İst., 16-17 Mayıs 1985, İKV Ya.No.12, İst., Temmuz 1985.

"

: "AT ile Tarım Ürünleri Ticaretinde Tehlike Artıyor", DIŞ TİCARETTE DURUM DERGİSİ, S.9 (Mart-Nisan 1988).

"

: Avrupa Ekonomik Topluluğuna Katılmanın Üç Yeni Üye Üzerindeki Etkisi, İKV Ya.No.31, İst., Ocak 1987.

CHRISTOPHERSEN Henning

: "Topluluğun Bütçe Sorunlarını Yeniden Değerlendirirken", AVRUPA DERGİSİ, S.110 (Temmuz-Ağustos, 1987).

ÇAĞLAYAN Latif

: "Avrupa Ekonomik Topluluğunda Uygulanan Tarım Politikasının Ana hatları ve Uygulama Esasları", TÜRK TARIMI VE AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU SEMPOZYUMU, Seminer Tebliği, Konya, 25-26 Mart 1987.

ÇINAR Özer

: "Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna Tam Üyeliği ile Tarım Sektöründe Ortaya Çıkabilecek Gelişmeler", İZMİR TİCARET ODASI DERGİSİ, S.8, (Ağustos, 1985).

- ÇUHACI Tarık : "AET Rekabeti Karşısında Türk Tarımının Durumu", DIŞ TİCARET FORUM DERGİSİ, S.7 (Temmuz 1987).
- DEMİRGİL Demir : "Türk-Yunan Ekonomik İlişkileri", PARA VE SERMAYE PİYASASI DERGİSİ, S.111 (Mayıs, 1988).
- DİRİMTEKİN Halil-BERBEROĞULL C.Necat-OKTAY Nuvit : Türkiye Ekonomisi, T.C.Anadolu Üni.Ya.No.119, -AÖF Ya.No.43, F.3, Ünite 18, Ank., Şubat 1988.
- DİRİMTEKİN Halil : Türkiye Ekonomisi, Sevinç Matbaası, Ank., 1987.
- " : Mikro İktisat, EİTİA Ya.No.166, EİTİA Basımevi, Eskişehir, 1976.
- EMİROĞULL Neftune : "Tarım Toprakları", Türkiye İktisat Gazetesi, 17 Şubat 1986.
- " : "AET'de Durum", Türkiye İktisat Gazetesi, 23 Mart 1987.
- " : "Tarım Ürünleri Sanayii", Türkiye İktisat Gazetesi, 11-18 Ocak 1988.
- ENÇ Dya - BULAT Ömer : Avrupa Topluluğu (AET) Karşısında Türk Tarımının Durumu, İKV Ya.No.18, İst., Şubat 1986.
- ENÇ Dya : Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortak Tarım Politikasının Esasları ve İşleyiş Mekanizması, İKV Ya.No.14, İst., Ekim 1985.

- ERAKTAN Gülcan : "Türkiye'de ve Avrupa Topluluğunda Tarımsal Yapı", İKV DERGİSİ, S.43, (Nisan, 1985).
- " : "Türkiye'de Pesin Maddeleri Üretim ve Tüketim ve Avrupa Topluluğu Karşısında Durumu", İKV DERGİSİ, S.52 (Şubat, 1988)
- " : "1980 Sonrası Tarım Politikası ve AET'ye Uyum Olanakları", 1980 SONRASI TÜRK TARIMI YAPISAL GELİŞMELER VE SORUNLARI SEMPOZYUMU, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Ya., Ank., 6-7 Ocak 1987.
- " : "AET ve Türkiye'de Tarım Politikası", ÇİFTÇİ VE KÖY DÜNYASI DERGİSİ, S.26 (Şubat 1985).
- " : "Roma Antlaşmasının 28. Yılında Türkiye-AET İlişkileri", İKV DERGİSİ, S.44 (Ağustos, 1985).
- " : "Topluluk Tarım Politikası ve Türk Tarımı", ÇİFTÇİ VE KÖY DÜNYASI DERGİSİ, C.IV, S.42, (Haziran 1988).
- " : "Topluluğun İkinci Genişleme Gölgesi Karşısında Türk Tarım Ürünlerinin Rekabet Şansı", İKV DERGİSİ, S.42 (Aralık 1984).
- " : "Toplulukta Tarım Politikası ve Türk Tarımı", ÇİFTÇİ VE KÖY DÜNYASI DERGİSİ, C.IV, S.42, (Haziran, 1988).

GÜNEŞ Turan

: "Türk Tarımının Gelişimi ve Avrupa Topluluğu ile Entegrasyonu", TÜRK TARIMININ AVRUPA TOPLULUKLARINA ENTEGRASYONU SEMİNERİ, İzmir 7-8 Ekim 1967, İKV Ya.No.54, İst., Şubat 1988.

"

: "Türk Tarımında Girdi Kullanımındaki Gelişmeler", VERİMLİLİK DERGİSİ, C.XV, S.1 (Ocak, 1966).

"

: "Türkiye'nin AET Ortak Tarım Politikasına Uyumu", ? , ? .

"

: "Ortak Tarım Politikası", AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU BİRİNCİ EĞİTİM SEMİNERİ, İKV Ya., Yenilik Basımevi, İst., 1983.

"

: "Geçiş Dönemi Müzakereleri Yapılırken: Ortak Pazar ve Türkiye Tarımı'nın Meseleleri", Ank.,Üni. Ziraat Fak.Halk Konferansları No.2, Ankara, 1970

"

: "Türk Tarımının Avrupa Topluluğu ile Entegrasyonu", KOCFERTİFİKALİK DERGİSİ, S.78, (Ekim-Kasım-Aralık, 1987).

günüğü. Halûk

: Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma (Roma Antlaşması), İKV Ya., İst.- 1985.

GÜVEN Özcan

: "Türkiye'nin AT'na Tarım Ürünleri İhracatının Mevcut Sorunları", TÜRK TARIMININ AVRUPA TOPLULUKLARINA ENTEGRASYONU SEMİNERİ, İzmir, 7-8 Ekim 1967, İKV Ya.No.54, İst., Şubat 1988.

- HACIBALOĞLU Derya : "Türk Tarımının Avrupa Topluluğu Tarımına Entegrasyonu ve Sorunları", TÜRK TARIMININ AVRUPA TOPLULUKLARINA ENTEGRASYONU SEMİNERİ, İzmir, 7-8 Ekim 1987, İKV Ya.No.54, İst., Şubat 1988.
- HARRİS Simon ve Diğerleri : The Food Farm Policies of the European Communities, John Wiley and Sons Ltd., ? , 1983.
- HEREKMEN Aykut : Türkiye'de Tarım Sektörüne Yapılan Mali Yardımlar ve FEOGA, EİTİA Ya.No.68/34, Ank., 1969.
- İŞIKLI Emin-
BİRKAN Şeref : "Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda ve Türkiye'de Uygulanan Tarım Koruma Politikalarının Karşılaştırılması", VERİMLİLİK DERGİSİ, C.XVII, S.1 (Ocak, 1987).
- İNECİ Barbaros : "Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Rekabet Politikası", AVRUPA TOPLULUĞU (GENEL TANITIM VE DEĞERLENDİRME), İKV EĞİTİM SEMİNERİ, İst., 23-24 Eylül 1987, İKV Ya.No.52, İst., Ocak, 1988.
- KARABAĞLI Arslan : "Avrupa Topluluğu Tarımı ve Türkiye", ÇİFTÇİ VE KÖY DÜNYASI DERGİSİ, S.35 (Kasım 1987).
- KARLUK S.Rıdvan : Uluslararası İktisat, T.C.Anadolı Üni., Ya.No.75-AÖF Ya.No.22, F.3, Ünite 28, Ank., Şubat 1988.
- KAZGAN Gülten : "Yeni Kur Politikası", PARAKREDİ DERGİSİ, S.6 (Haziran 1981).

KAZGAN Gülten

: "Türkiye'de Tarım Kesiminin Sorunları ve Tarım Ürünleri Fiyatının Oluşumu"; BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR DERGİSİ, S.6, (Haziran 1986).

"

: "Avrupa Topluluğu'nda Rekabet Gücümüz", TÜRKİYE İKTİSAT DERGİSİ, S.1 (Mayıs, 1988).

"

: 100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye, Gerçek Yayınevi, B.2, İst., 1973.

"

: "Tarım Ürünleri Destekleme Politikası: Amaçlar, Sorunlar ve Çözümler", 2.İktisat Kongresi V, Tarım Komisyonu Tebliğleri, DPT Ya.No.1783, İzmir, 2-7 Kasım 1981.

"

: Tarım ve Gelişme, Der Yayınları, B.3, İst., 1983.

KEPENEK Yakup

: "Tarım-Sanayi Fiyat Eğilimleri ve Sorunları", 1980 EGNRASI TÜRK TARIMI YAPISAL GELİŞMELER VE SORUNLARI SEMPOZYUMU, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Ya., Ank., 6-7 Ocak 1987.

KERR J.C.Anthony

: The Common Market and How it Works, Second Edition, Pergamon Press, Oxford, 1983.

KOÇAK Yakup

: Yunanistan, İGEME Yayınları, ? , ? .

KUNAK Fahrettin

: "Tam Üyelik Başvurusundan Bu Yana Uyum Çalışmaları", İKV DERGİSİ, S.57 (Temmuz 1988).

MARKATATOS G.

: Dünya Gazetesi, 9 Haziran 1987.

- NOEL Emile : "Avrupa Topluluklarının Geniş-
lemesi" TÜRKİYE AET ORTAKLIĞI-
NIN 20 YILI TOPLANTISI, İst.,
16-17 Mayıs 1985, İKV Ya.No.12,
İst., Temmuz 1985.
- OLALI Hasan-
DUYMAZ İsmail : Tarımın Türk Ekonomisindeki
Yeri ve Ekonomik Gelişmeye
Katkısı, İzmir Ticaret Borsası
Ya.No.28, İzmir, 1987.
- OĞUZ Orhan : Avrupa Ekonomik Topluluğu: Or-
tak Pazar, EİTİA Ya.No.70-36,
B.2, Ank., 1969.
- ONUREAL Erkut : Türkiye-Avrupa Ekonomik Toplu-
luğu Üyeleri Arasındaki Ticari
İlişkiler (1981-1987), T.C.
Başbakanlık HCTM Ekonomik
Araştırmalar ve Değerlendirmeler
Gen.Müd. Ya., Ank., Nisan
1988.
- ÖRNEK Ünal : "Tohumluk Üretimi ve Tüketi-
mindeki Gelişmeler", ÇİFTÇİ
VE KÖY DÜNYASI DERGİSİ, C.IV,
S.40 (Nisan, 1988).
- ÖZBEK Osman : "Tarımımızın Sorunları ve Çözüm
Yolları", BANKA VE EKONOMİK
YORUMLAR DERGİSİ, S.10, (Ekim
1987).
- ÖZGÜVEN Ali : Ortak Pazar Tarım Politikası ve
Türkiye, Bursa Üni.Ya.No.3-012-
0033, Bursa, 1982.
- " : Tarım Ekonomisi ve Politikası,
Bursa Üni. Ya.No.3-001-005,
Bursa, 1977.

- PARASIZ İlker : Uluslararası Para Sistemi Kuram
Mekanizma, Tarihçe, Politika,
Uludağ Üni.Ya.No.3-046-0123,
Bursa, 1986.
- RENKSİZBLLUT Mustafa : "Türkiye-Avrupa Ekonomik Toplu-
luğu Ortaklık İlişkileri", İKV
DERGİSİ, S.42 (Aralık 1984).
- SAĞLAM Dündar : Türkiye Ekonomisi Yapısı ve Te-
mel Sorunları, Sanem Matbaası,
Ank., ? .
- SANER Gamze : "Türk Tarımının Yapısal Sorun-
ları ve Çözüm Yolları", ÇİFTÇİ
VE KÖY DÜNYASI DERGİSİ, C.IV,
S.39 (Mart, 1982).
- SAVAŞ Vural : "Dış Ticaretimizin Yapısı
(1977-1985)", TÜRKMER Ya., İst.,
1986.
- " : Türkiye ve AET, İst., 1963.
- SEYİDOĞLU Falih : "Türkiye'de İhracatı Teşvik
Önlemleri ve Ekonomik Etkileri"
TÜRKMER Ya., İst., 1986.
- " : Uluslararası İktisat: Teori,
Politika ve Uygulama, B.4,
Ank., 1982.
- ŞEKER Muriat : Güneydoğu Anadolu Projesi Sos-
yal ve Ekonomik Sorunlar, B.1,
Ank., Mayıs 1987.

ŞENER İsmail

: "Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortaklığı Açısından İzlenecek Tarım Politikası", AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU TÜRKİYE İLİŞKİLERİ AÇISINDAN TÜRK TARIMININ SORUNLARI SEMİNERİ, İzmir Efes Oteli, 25-26 Nisan 1974, İKV Ya.No.76, İst., Ağustos, 1974.

ŞENKAL Ahmet -
PEKCAN Erdoğdu-
DURMAZ Hülya

: Portekiz: İhracet Pazar Araştırması, İTO Ya.No.1987-24, İst., 1987.

TAYŞİ İsmet

: "Tarımın Yapısı Yeriden Düzenlenmesi", 2. Türkiye İktisat Kongresi - V Tarım Komisyonları Tebliği, DPT Ya.No.1783, C.Vk, Ank., 1981.

TEKELİOĞLU Yavuz

: "Toprak Reformu ve Türkiye Uygulamaları", HACETTEPE ÜNİ. İ.İ.B.F. DERGİSİ, C.I, S.2, (Aralık 1983).

TOCCULOU E.Sophia

: "The Impact of CAP on Greek Agriculture", SEMİNAR ON FUTURE RELATIONS TURKEY WITH EEC, İst., 14-16 May 1987.

TOGAN Sübidey-

OLGUN Hasan-

AKDER Halis

: Report on Development in
External Economic Relations
of Turkey, TÜRKTRADE Ya.No.
1987/1, Ank., September 1987.

TOKAT Mehmet

: "AET Tarım Politikası ve Tür-
kiye'nin Tam Üyeliği", VERİM-
LİLİK DERGİSİ, C.XIV, S.4,
1985.

TÖRE Nahit

: "Avrupa Topluluğu ve Türkiye:
Ortaklıktan Tam Üyeliğe" İŞVE-
REN DERGİSİ, C:XXVI, S.2 (Kasım
1987).

TUNÇEL D.Yurdun-

AKIN A.Yıldız

: "Tarımda Destekleme Politikası",
2.Türkiye İktisat Kongresi Tarım
Komisyonu Tebliğleri, DFT Ya.
No.1783, İzmir, 2-7 Kasım
1981.

ÜSTÜNEL Besim

: Avrupa Müşterek Pazarı'nın Türk
Ekonomisi Üzerinde Muhtemel
Tepkileri, TOBE Ya., Ank., 1962.

YERELİ B.Ahmet-

TÜFEKÇİ Ethem

: "Gelişmekte Olan Ülkelerde ve
Türkiye'de Verimlilik-Kalkın-
ma Sorunları ile Çözüm Öneri-
leri", VERİMLİLİK DERGİSİ,
C.XVI, S.1, 1/1987.

YÜCETÜRK Zeki

: "AET Karşısında Türk Tarımının Durumu ve Sorunları", TÜRKİYE-AET İLİŞKİLERİ SEMİNERİ, İktisadi Araştırma Vakfı Ya.No.42, İst., 1977.

YÜKSEL Ali Sait

: Türkiye İlişkileri Açısından Avrupa Ekonomik Topluluğu, EİTİA Ya.No.157/99 - Avrupa Toplulukları Ens.Ya.No.12, Eskişehir, 1976.

"

: "AET Karşısında Türk Ekonomisinin Başlıca Sorunları", TÜRKİYE AVRUPA TOPLULUĞU İLİŞKİLERİ (GÖRÜŞLER VE DEĞERLENDİRMELER), TOBB Ya.No.Genel 29; APK-8, Ank., 1987.

ZACHARCEULOS M.
Evangelos

: "AET Ortak Tarım Politikası, Mechanizmaları ve Gelişme Beklentileri, TÜRK TARIMININ AVRUPA TOPLULUKLARINA ENTEGRASYONU SEMİNERİ, İzmir, 7-8 Ekim 1987, İKV Ya.No.54, İst., Şubat 1988.

: "AET Ortak Tarım Politikasında Değişiklikler ve 1984/1985 Fiyatları", İGEME ENFORMASYON BÜLTENİ DERGİSİ, S.27, (6 Temmuz 1984).

: "OECD Gözü ile Türkiye", KAPİTAL DERGİSİ, 15 Mart-15 Nisan 1988,

- _____
- : On İkiler Topluluğu: İspanya ve Portekiz'e Merhaba, Avrupa Dosyası, Avrupa Topluluğu Komisyonu Dökümantasyon Merkezi Ya., Ank., Nisan 1986.
- CEC : The Agricultural Sitation in the Community, Çeşitli Yıllar.
- " : Europe's Common Agricultural Policy, European File, 2/86, Brussels, January 1986.
- " : The European Community Budget, European File, 17/86, Brussels, November 1986.
- " : The İntegrated Mediterranean Programmes, European File, 1/86, Brussels, January 1986.
- DPT-AET İle İlişkiler Başkanlığı : Türkiye İle Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma (Ankara Anlaşması), Ank., ? .
- " : Katma Protokol-Mali Protokol-Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Yetki Alanına Giren Maddelerle İlgili Anlaşma, Ank., ? .
- " : İspanya ve Portekiz'in AET Üyeliği ve Eu Üyeliğın Türkiye Üzerindeki Muhtemel Etkileri,DPT Ya.No.1927-AETB Ya.No.11,Ank. Kasım 1983.

- DPT : Avrupa Ekonomik Topluluğu Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Ya.No.DPT:1871-ÖİK:292, Ank., Şubat 1983.
- " : Yunanistan ve Avrupa Ekonomik Topluluğu Bir Değerlendirme, DPT Ya.No.1909-AETB Ya.No.8, Ank., Temmuz 1983.
- " : 1982 Yılı İcra Planı, DPT Ya. No.2132.
- " : Yıllık Programlar, Çeşitli yıllar.
- DİE : Türkiye İstatistik Yıllığı, Ya.No.1150, Ank., 1985.
- " : Tarım İstatistikleri Özeti 1985, Ank., 1986.
- " : Tarımsal Yapı ve Üretim, Çeşitli Yıllar.
- European Documentation: The Economy of the European Community Luxembourg, 1-2/1982; 1984.
- " : The Common Agricultural Policy and it's Reform, Fourth Edition, Luxembourg, 1/1987.

- European Community : Twenty Years of European :
Agriculture, Green European,
Luxembourg, 1987.
- HDTM : Dış Ticaret Hareketleri, Çeşit-
li Yıllar.
- İKV : Türk Tarımı ve AET İle Enteg-
rasyonu, İKV Ya.No.46, İst.,
Ağustos 1970.
- " : Avrupa Topluluğu ve Türkiye-
AT İlişkileri, İKV Ya.No.49,
İst., 1982.
- " : A Comparative Analysis of The
Economic Situations of Turkey,
Greece, Spain and Portugal to
The European Communities (An
Overview and Conclusions),
Economic Development Foundation
Publications: 36, İst., 1987.
- " : Avrupa Ekonomik Topluluğu Üye-
si Yunanistan İKV Ya.No.6,
İst., Şubat 1985.
- İSO : 1982 Yılı Başında Türkiye Ekono-
misi, İSO Araştırma Dairesi
Ya.No.1982/4, İst., Mart 1982.
- İTO : Yunanistan, İTO Ya.No.1984-23,
Ülke Etüpleri Dizisi No.30,
İst., 1984.

MGB

: Yıllık Ekonomik Rapor, Çeşitli Yıllar.

OECD

: Ministerial Council Mandate on Agricultural Trade, Country Report: European Economic Community, ? , August 1986.

SFC

: Main Economic Indicators, February 1988.

TOEE

: İktisadi Rapor, Çeşitli Yıllar.

T.C.Atina Büyükelçiliği:

Ekonomik ve Ticaret

Müşavirliği

: Yunanistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye-Yunanistan Ticari İlişkileri 1986 Yılı Raporu, Atina, 1987.

T.C. Madrid Büyükel-

çiliği Ekonomik ve

Ticaret Müşavirliği

: İspanya'nın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri 1986, Madrid, 1987.

TÜSİAD

: Dış Ticaret Raporu: İthalat ve İhracatta Sorunlar ve Öneriler TUSİAD Ya.No.TÜSİAD-T/86.9.91, İst., 26 Eylül 1986.

: Dünya Gazetesi, 27 Mart 1987.

: Dünya Gazetesi, 31 Mart 1988.

: EC-News, 24 Haziran 1988.